

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Autore:
Marta Namatēva
Stud.apl. Nr. mn07014

**Latvijas un Padomju Krievijas diplomātiskās attiecības 1920. gada augustā - 1922.
gada decembrī: Latvijas sūtniecības Maskavā darbības piemērs.**

MAĢISTRA DARBS

Zinātniskais vadītājs:
Asoc. prof. Dr. hist. Ēriks Jēkabsons

RĪGA 2012

Saturs

Apzīmējumu saraksts.....	3
Anotācija.....	4
Ievads.....	5
Avotu un literatūras apskats.....	8
1. nodaļa - Latvijas un Padomju Krievijas ārpolitikas pamatprincipi (1920 - 1922)	
1.1 Padomju Krievijas ārpolitikas pamatnostādnes Latvijas starptautiskais stāvoklis un ārpolitika	13
1.2 Latvijas starptautiskais stāvoklis un ārpolitika	19
1.3 Latvija un Padomju Krievija: ģeopolitiskais faktors	21
2. nodaļa - Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības Padomju Krievijā (1920 - 1922)	
2.1 Pārstāvniecību tīkla izveide Padomju Krievijā.....	24
2.2 Sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību personāla sastāvs.....	33
3. nodaļa - Latvijas sūtniecība Maskavā - galvenās darbības jomas	
3.1 Politiskie jautājumi.....	39
3.2 Bēgļi, optanti.....	50
3.3 Ekonomika, finanses, īpašumtiesības.....	58
3.4 Padomju Krievijā apcietināto Latvijas pilsoņu jautājums.....	71
Secinājumi.....	78
Izmantotie avoti un literatūra.....	81
Pielikums.....	88

Apzīmējumu saraksts

ĀM - Ārlietu ministrija

ĀTK - Ārlietu Tautas komisariāts

cilv. - cilvēki

gs. - gadsimts

lpp. - lappuse

LR - Latvijas Republika

LVVA - Latvijas Valsts vēstures arhīvs

milj. - miljoni

NEP - Jaunā Ekonomiskā politika

Nr. - numurs

PSRS - Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

resp. - respektīvi

rbļ. - rubļi

SK - Sarkanais Krusts

skat. - skatīt

t.i - tas ir

t.s - tā saukto

u.c - un citi

utt. - un tā tālāk

VĀK - Viskrievijas Speciālā komiteja cīņā ar kontrrevolūciju un sabotāžu

Annotation

The aim of the masters' dissertation is to research and analyse the diplomatic relations between Latvia and Soviet Russia relying on published and unpublished sources and using the work of the Latvian embassy in Moscow as an example of those relations. The chronological scope of the work is determined by two significant events in the history of diplomacy between the two countries – the signing of the peace agreement between Latvia and Soviet Russia that established the diplomatic relations between the countries in August 1920 and the transformation of Soviet Russia leading to the creation of the Soviet Union in December 1922 that marked the end of the initial dynamic stage of the diplomatic relations between the two sides. The dissertation focuses on the research of the basic principles of Soviet diplomacy as well as the creation, the main areas of work and the consular staff of the Latvian embassy and consulate in Russia.

Anotācija

Maģistra darba mērķis ir, balstoties uz publicētajiem un npublicētajiem avotiem, izpētīt un analizēt Latvijas un Padomju Krievijas diplomātiskās attiecības, balstot tās uz Latvijas sūtniecības Maskavā piemēru. Darba hronoloģiskās robežas aptver laika posmu no 1920. gada augustu, kad tika parakstīts Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums un nodibinātas abu valstu diplomātiskās attiecības līdz 1922. gada decembrim, kad Padomju Krievija transformējās izveidojot PSRS un abu valstu attiecībās iezīmējās pirmā, dinamiskā posma noslēgums. Darbā ietverts pētījums par padomju diplomātijas pamatprincipiem, Latvijas sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību Krievijā izveidi, to sastāvu un galvenajām darbības jomām.

Ievads

Padomju Krievija bija valsts, kas izveidojās 1917. gadā sabrūkot Krievijas impērijai. Padomju Krievijas valstiskās nostiprināšanās posms nebija viegls, periodā līdz 1920. gadam tā piedzīvoja ilgstošu pilsoņu karu un šī politiskā nestabilitāte Krievijā sekmēja plašāku nestabilitāti visā Austrumeiropas reģionā. Laika posmā līdz 1920. gadam attiecības starp demokrātisko LR un Padomju Krieviju bija tālu no draudzīgām - abas valstis iesaistījās karadarbībā, turklāt jāpiemin arī padomju puses mēģinājums ieviest Latvijas teritorijā sociālistisku valsts iekārtu (P. Stučkas vadītā Padomju Latvija). Aktīvo karadarbību abu valstu starpā izbeidza 1920. gada 21. augustā parakstītais miera līgums, kas paredzēja arī diplomātisko attiecību izveidošanu starp abām valstīm.

20. gs. 20. gadu sākumā Latvijas Republika bija jaunizveidota valsts, kas saskārās ar ne daudziem ārpolitiskiem izaicinājumiem. Viens no tādiem bija arī civilizētu attiecību izveidošana ar Padomju Krieviju, kas bija īpaši svarīgi Latvijas ģeopolitiskā stāvokļa dēļ. Šis jautājums prasa īpašu izpēti, pirmkārt, tāpēc, ka 20. gs. 20. gadu sākums ir laiks, kad noformējas reģiona valstu ārpolitiskās pamatlīnijas, Latvijas Republika piesaka sevi kā starptautisku tiesību subjekts un cenšas iekļauties starpvalstu attiecību sistēmā. Šādā kontekstā attiecības ar Padomju Krieviju kļūst vitāli svarīgas. Īpaši pievēršoties tieši abu valstu diplomātisko attiecību sākumposmam, jāatceras, ka šis ir laiks, kad noformējas abu valstu savstarpējās sadarbības vadlīnijas, kas nosaka tālāko attīstību visā starpkaru periodā. Ir nepieciešams papildus izziņāt sadarbības pirmsākumus ar daudzējādā ziņā savdabīgo valsti Padomju Krieviju, kas ar laiku transformējās Padomju Savienībā.

Šajā darbā Latvijas un Padomju Krievijas diplomātiskās attiecības tiks aplūkotas tieši caur LR sūtniecības Maskavā prizmu, jo šis jautājums atsevišķi nav pētīts. Ar jēdzienu "diplomātiskās attiecības" šī darba kontekstā tiek saprasti tie jautājumi un problemātika, ko Latvijas sūtniecība Maskavā risināja sadarbībā ar padomju ārpolitikas iestādēm. Jāatzīmē, ka, darbā, aplūkojot Latvijas paveikto sadarbībā ar Padomju Krieviju, tiks pieminētas Latvijas konsulārās pārstāvniecības Padomju Krievijā (konsulāti Maskavā, Petrogradā un Omskā), jo daudzkārt minētās iestādes, risinot kādus no jautājumiem, sadarbojās ar sūtniecību Maskavā. Būdam centrālā Latvijas valsti pārstāvošā iestāde Padomju Krievijā, sūtniecība veica plašu uzraudzības un koordinācijas darbu, sazinājās ar Padomju Krievijas ārpolitiskajiem dienestiem (pirmkārt, Ārlietu tautas komisariātu) un centās sekmēt abu valstu sekmīgu

sadarbību. Latvijas un Padomju Krievijas savstarpējā sadarbība norisa samērā negatīvā noskaņā jau no paša diplomātisko attiecību nodibināšanas brīža un Latvijas sūtniecības Maskavā piemērs var sniegt sīkāku ieskatu šīs situācijas dziļākajos iemeslos.

Darba hronoloģiskie ietvari tika izvēlēti no 1920. gada augusta līdz 1922.gada decembrim, jo tie, konkrētās tematikas kontekstā (Latvijas - Padomju Krievijas diplomātiskās attiecības) veido noslēgtu posmu. 1920.gada 11.augustā tiek noslēgts Latvijas - Padomju Krievijas miera līgums, kas izbeidz abu valstu starpā pastāvošo karadarbību, un saskaņā ar starptautisko diplomātisko praksi, paredz arī diplomātisko attiecību izveidošanu abu valstu starpā. 1922. gada 30. decembrī Padomju Krievija transformējas Padomju Savienībā, tas ievieš izmaiņas arī pārvaldes struktūrās. Šis brīdis vēstures literatūrā parasti tiek minēts kā jaunās, sociālistiskās valsts teritoriālās nostiprināšanās beigu punkts, kas iezīmēja ģeopolitiskās pārveides noslēgumu bijušajā Krievijas impērijas teritorijā. Izvēlētais hronoloģiskais dalījums ir svarīgs arī Latvijas kontekstā, jo 1920. - 1922. gads lielos vilcienos sakrīt ar divu pirmo sūtņu darbības posmu (Ē. Feldmanis atkāpjas no sūtņa amata 1923. gada martā)¹ un šis posms abu valstu attiecībās noslēdzas ar krasu attiecību pasliktināšanos. Visi iepriekš minētie iemesli norāda uz to, ka 20. gs 20.gadu sākumu, kā, dažādu iemeslu dēļ, aktīvāko sadarbības posmu abu valstu diplomātiskajā sadarbībā, var izdalīt un aplūkot atsevišķi.

Darba mērķis ir iezīmēt Latvijas un Padomju Krievijas diplomātisko attiecību pamatprincipus, analizēt to attīstību un izmaiņas laika posmā no 1920. gada augusta līdz 1922. gada decembrim, raugoties caur LR sūtniecības Maskavā darbības prizmu.

Lai sasniegtu mērķi, darbam ir izvirzīti vairāki **uzdevumi**, kuri apskatāmi trijās nodaļās un to apakšnodaļās:

1. Sniegt ieskatu pamatprincipos, uz kuriem balstās Padomju Krievijas un Latvijas ārpolitika 20.gs 20.gadu sākumā. Raksturot situāciju Padomju Krievijā, tās diplomātiskajā aparātā iesaistītās struktūras un to pamatkonceptijas.

2. Aplūkot un raksturot Latvijas sūtniecību darbību Padomju Krievijā laika posmā no 1920. līdz 1922.gadam padomju ārpolitikas kontekstā.

3. Analizēt diplomātiskās un politiskās nianses, uz kurām balstījās sadarbība starp LR Ārlietu ministriju un Latvijas sūtniecību Maskavā.

4. Izmantojot Latvijas sūtniecību piemēru, analizēt Latvijas un Padomju Krievijas starpvalstu attiecības, iezīmēt tās tendences un problemātiku.

¹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982., 85.lpp

Darba 1. nodaļā ir iecerēts sniegt vispārēju ieskatu Latvijas un Padomju Krievijas ārpolitikas galvenajās tendencēs. (Tā kā gan Latvija, gan Padomju Krievija bija jaunizveidotas valstis, diplomātiskā dienesta izveidē bija ne mazums problēmu). Raksturot jaunizveidoto diplomātisko dienestu, diplomātijas pamatprincipus, kā arī sniegt ieskatu vispārējā reģiona kontekstā. Vēsturiskā konteksta iezīmēšana ļauj ieraudzīt atšķirīgos aspektus abu valstu politiskajās un diplomātiskajās struktūrās.

2., 3. nodaļā tiks analizētas abu valstu diplomātiskās attiecības, aplūkojot tās caur Latvijas sūtniecības Maskavā prizmu. Analizējot sadarbību, kāda tika izvēsta starp sūtniecību un padomju iestādēm, redzams veids, kādā Padomju Krievija praktiski realizēja savus ārpolitiskos mērķus. Vienlaikus tas sniedz priekšstatu arī par Latvijas ārpolitikas pamatprincipiem un to, cik lielā apjomā tos izdevās realizēt attiecībā uz sadarbību ar Padomju Krieviju.

Darbā tiks izmantotas divas salīdzinošās metožu pieejas: hronoloģiskais un problēmpieejas princips. Par pamatu ņemot avotos un literatūrā pieejamo informāciju, tiks meklēti galvenie problēmjaudājumi. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un uzdevumus, tiks veikta avotu un literatūras apskate un šo materiālu analīze un salīdzināšana. Apraksta veidošanā tika izmantota arī vēsturiski ģenētiskā un struktūru - sistēmu metode, kā arī datu apstrādes un analīzes metodes. Ar minēto metožu palīdzību tika izdalīti galvenie problēmjaudājumi abu valstu attiecībās, veikta to analīze un salīdzinājums.

Avotu un literatūras apskats

Kā darba pamata izziņas materiāls izmantoti nepublicētie avoti, kas atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos.² Visplašāko informāciju par Latvijas sūtniecības Maskavā izveidi un tālāko darbību sniedz 2575.f. - Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs 1918 - 1941. Par Latvijas diplomātiskajām pārstāvniecībām Padomju Krievijā (no 1923. gada - PSRS) atrodams plaša apjoma informācija, kas aptver visu starpkaru periodu (t.i līdz 1940. gadam). Lai gan avotu apjoms ir ievērojams, pieejamā informācija nav vienādi nozīmīga - dokumentu kvalitāte (tieši informācijas nozīmīguma ziņā) bieži vien ievērojami atšķiras pat vienas lietas ietvaros. Fondā dominē dažāda nenozīmīgāka satura dokumentācija - paziņojumi, apkārtraksti utt., kas bieži atkārtojas. Arī fonda tematiskais izkārtojums ievērojami apgrūtina tā pilnvērtīgu izpēti - lietu nosaukumi visbiežāk ir nepilnīgi un sniedz visai aptuvenu priekšstatu par to saturu. Tomēr, neskatoties uz minētajām grūtībām, plašajā fondā ir sastopami vērtīgi materiāli, kas ļauj gūt priekšstatu par sūtniecību kā institūciju un tās darbības principiem. Citi minētie fondi (Ārlietu ministrijas kancelejas fonds, Ārlietu ministrijas Politiskais departaments un Ārlietu ministrijas Administratīvais departaments un līgumu departaments) sniedza papildus informāciju par LR ārpolitikas attīstību, kas palīdzēja ievietot Latvijas sūtniecību Maskavā konkrētā vēsturiskajā kontekstā.

Darbā izmantotā nozīmīgākā publicēto avotu grupa ir dokumenti, kas attiecas uz Padomju Krievijas ārpolitiku. Šie dokumenti sniedz ieskatu Padomju Krievijas ārpolitikas pamatprincipos. Publicēto ārpolitisko dokumentu apjoms ir ievērojams, taču nevar noliegt arī nepilnības. Vairumā publicēto dokumentu krājumu avotu skaits, kas veltīti tieši Padomju Krievijas attiecībām ar Latviju, ir proporcionāli nelielāks nekā avoti, kas aplūko Padomju Krievijas attiecības ar citām valstīm (piemēram, Vāciju, Lielbritāniju utt). Kā nozīmīgs tieši Latvijas un Padomju Krievijas (Padomju Savienības) attiecības aplūkojošs dokumentārs krājums minams A. Bīlmaņa sastādītais darbs "Latvian-Russian relations: documents"³. Centrālais darbā izmantotais publicētais avots ir Latvijas - Padomju Krievijas 1920. gada 11. augustā noslēgtais miera līgums⁴. Šis dokuments ir īpaši nozīmīgs, jo kalpoja kā pamats tālākajām Latvijas un Padomju Krievijas diplomātiskajām attiecībām un uz to savā darbībā

² LVVA., 1313. f., 2574. f., 2575.f., 2570.f.

³ *Latvian-Russian relations: documents.*, comp. by Bilmanis A., Washington, D.C.: Latvian Legation, 1978., 67. - 123. lpp.

⁴ *Документы внешней политики СССР.*, гл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 106. - 116.

balstījās arī Latvijas sūtniecība Maskavā. Darbā līgums gan netiek analizēts kā atsevišķa vienība, jo tāds nav tiešais darba mērķis, darbā līgums izmantots, lai pamatotu un ilustrētu Latvijas sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību darbību Padomju Krievijā no 1920. - 1922. gadam. Darbā izmantoti arī vairāki citi līgumi, kuros sīkāk formulētas abu valstu sadarbības nianses likumdošanas jomā. Kā īpaši svarīgs šāda tipa līgums minams "Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu".⁵ Šis 1921. gadā noslēgtais līgums tālāk izvēršot jau miera līgumā formulētos principus, kalpo kā pamatdokuments, kas nosaka bēgļu un optantu, kā arī īpašumu reevakuācijas kārtību. Visi minētie līgumi bija svarīgi, lai spētu saprast to tiesisko pamatu, uz kuru balstījās abu valstu attiecības, kā arī palīdzētu precīzāk izprast aplūkojamā jautājuma būtību. Tā kā par LR izveides posmu publicēto dokumentu apjoms ir ievērojams, darbā tika koncentrēta uzmanība tieši uz tiem avotiem, kas sīkāk attiecas uz Latvijas sūtniecības Maskavā darbību.

Tā kā neviens no 1920. - 1922. gadā Latvijas sūtniecībā Maskavā nodarbinātajiem ierēdņiem atmiņas par savu dienesta laiku nav atstājis (jāpiebilst gan, ka zināmu priekšstatu par ierēdņu darbību Maskavā var iegūt arī no jau minētā 2575. fonda materiāliem), tad politiskā fona, ārpolitisko norišu, kā arī diplomātiskā dienesta izveides ilustrācijai tikai izmantotas vairāku redzamu politiķu un sabiedrisko darbinieku atmiņas, kas 20. gs 20. gados ir aktīvi darbojušies diplomātijas un ārpolitikas jomā. Šīs atmiņas gan nesniedz tiešu ieskatu sūtniecības darbībā, bet palīdz gūt ieskatu LR ārlietu dienesta izveidē un tajās grūtībās, kurām saskārās Latvijas valsts sākot veidot diplomātiskās attiecības ar citām valstīm. J. Seskis savās atmiņās⁶ devis visai spilgtu Krievijas iekšpolitiskās situācijas raksturojumu (pats autors laika posmā no 1915. - 1917. gadam ar nelieliem pārtrauktiem uzturējās Petrogradā), kā arī bijis visai skeptiski noskaņots par iespējamo Latvijas sadarbību ar padomju varu, norādot uz tās divkosīgo raksturu. Salīdzinoši labvēlīgāku nostāju iespējamai sadarbībai ar Padomju Krieviju, savas sociāldemokrātiskās pārliecības dēļ, pauž F. Cielēns, F. Menders un K. Lorencs,⁷ uzskatot, ka sadarbība ar jauno kaimiņvalsti ir iespējama un ekonomiski izdevīga, gan ievērojot zināmus "piesardzības pasākumus".

⁵ Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu, *Valdības Vēstnesis*, 1922.gada 6.marts., 1. - 2. lpp.

⁶ Seskis J., *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē : atmiņas un apcerējumi (1914.-1921.)*, Rīga: Balta, 1990., 5., 16., 27., 56., 168. - 169., 199. lpp.

⁷ Cielēns F., *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas.*, 3. sēj., Rīga: Memento, 1998., 19. - 21., 41. - 49., 53. - 54. lpp; Lorencs K., *Kāda cilvēka dzīve : Klāva Lorenca atmiņas.*, red. Ūdre A., Rīga: Apg. "Zelta

Darbā izmantoti dažādi preses materiāli, gan no Latvijā iznākošiem laikrakstiem un periodiskajiem izdevumiem ("Segodnja", "Valdības Vēstnesis", "Economists" u.c), gan Krievijā iznākošie laikraksti ("Krievijas Cīņa"). Ņemot vērā faktu, ka Padomju Krieviju un attiecības ar to tradicionāli bija populārs temats Latvijas presē, preses materiālu apjoms par doto tematiku ir ļoti liels. Ņemot vērā to, ka preses materiāli nebija šī darba pamata izpētes materiāls, tika izvēlēts darba tiešajā tekstā iekļaut tikai tos preses materiālus, kas aplūko tieši Latvijas sūtniecības Maskavā darbību vai tos savā sarakstē min pati sūtniecība. Aplūkojot presē publicētos materiālus redzams, ka Latvijas prese vairumā gadījumu, varbūt izņemot vienīgi sociāldemokrātiskāk ievirzītu presi, tradicionāli bija visai skeptiski noskaņota aplūkojot Padomju Krieviju un notikumus tajā. Preses materiāli darbā minēti galvenokārt saistībā ar spilgtākajiem konfliktiem, kuros bija iesaistīta Latvijas sūtniecība Maskavā. Šajos materiālos atspoguļota informācija vai nu par pašas sūtniecības darbību, tās attiecībām ar Padomju Krieviju, vai arī sniegta informācija par notikumiem Padomju Krievijā.

Literatūra

Darbā izmantotos literatūras materiālus var iedalīt vairākās grupās. Pirmkārt, lai gūtu priekšstatu par diplomātijas teoriju, tika izmantoti vairāki materiāli, kas sniedz ieskatu diplomātijas vēsturē⁸, tās attīstībā un specifiskā 20.gs. Padomju Krievijas diplomātiskā un arī vispārējā stāvokļa raksturošanai tika izmantota divu veidu literatūra, gan pazīstami darbi⁹, kas pievēršas Padomju Krievijai un tās kopumā, gan specifiskāka rakstura literatūra¹⁰, kas aplūko Padomju Krievijas ārpolitikas nianšes. Vairumā darbu atzīmētas izmaiņas diplomātiskajos procesos pēc Pirmā pasaules kara un uzsvērts Padomju Krievijas (vēlāk Padomju Savienības) ārpolitikas duālais raksturs. Darbā netika izmantota izteikti kreisās ievirzes vai Padomju Krievijai simpatizējoša literatūra, vairumā gadījumu autoru attieksmi pret padomju valsti

grauds", 2005., 34., 56., 82. lpp.; Menders F., Domas, darbi un dzīve 1903 - 1940., *Neatkarīgā Cīņa*., 1991. gada 18. jūnijs - 24. augusts.

⁸ Piemēram, Berridge G. R., *Diplomacy : theory and practice.*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.; Nicolson H., *Diplomacy Then and Now.*, *Diplomacy vol.2 / ed. by Josson C., Langhorne R.*, London : SAGE Publications, 2004. ,u.c,

⁹ Piemēram, Carr E.H., *The Russian revolution : from Lenin to Stalin : (1917-1929).*, New York : Palgrave/Macmillan, 2004.; Pipes R., *Russian Revolution 1899 - 1919*, London : Fontana Press, 1992.; Fidges O., *Peoples Tragedy: Russian Revolution 1891 - 1924*, Pimlico, 1997., u.c.

¹⁰ Piemēram, Fleron F., Hoffmann E., Laird R., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991. Classic and Contemporary Issues*, Transaction Publishers, 2006.; Gorodetsky G., *The Formulation of Soviet Foreign Policy - Ideology and Realpolitik.*, *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994., u.c.

varētu dēvēt par "mēreni sabalansētu" - darbos tiek vienlīdz uzskatāmi akcentētas gan Padomju Krievijas ārpolitiskās veiksmes, gan kļūdas.

Aplūkojot latviešu valodā publicēto literatūru, jāatzīmē, ka kā vienu no nozīmīgākajiem Latvijas ārpolitikas jautājumiem starpkaru periodā veltītajiem darbiem pieņemts minēt E. Andersona darbu "Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika".¹¹ Lai gan minētais autors pievērsies arī Padomju Krievijas ārpolitikas problemātikai, darbs tomēr ir izteikti apkopojošs un balstīts uz ierobežotu arhīvu materiālu klāstu. Latvijas historiogrāfijā jau sākot ar 20. un 90. gadiem Latvijas ārpolitikas izpēti jautājumiem, sevišķi starpkaru periodā, pievērsas virkne autoru. Līdztekus pieejamam plašam darbu klāstam, kas veltīts Latvijas ārpolitikas tendencēm kopumā, Latvijas un Padomju Krievijas diplomātiskās attiecības tuvāk apskatītas darbā "Latvijas - Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas - Padomju Krievijas attiecības 1919.-1925. gadā".¹² Darbā sniegts plašs ieskats Latvijas un Padomju Krievijas attiecībās, kā arī analizēts abu valstu noslēgtais miera līgums, taču darbā abu valstu attiecības visbiežāk tiek raksturotas ņemot par piemēru Padomju Krievijas pārstāvniecības Latvijā darbību nevis Latvijas sūtniecību un konsulārās pārstāvniecības Padomju Krievijā. Latvijas diplomātiskā dienesta kā organizācijas analīzei savos darbos pievērsies A. Lerhis.¹³ Virknē monogrāfiska rakstura darbu un publikāciju Latvija un tās attiecības ar Padomju Krieviju 1920. - 1922. gadā nav aplūkotas kā atsevišķa vienība, bet iekļautas kopējā skatījumā, visbiežāk par Latvijas 20. un 30. gadu ārpolitikas tendencēm. Šāda tipa darbos daudzkārt redzams, ka attiecībām ar Padomju Krieviju tieši 20. gadu sākumā nav pievērsta tik liela uzmanība, kā piemēram Padomju Savienības un Latvijas problemātikai 30. gados.

Dažādi aspekti, kas saistīti ar Latvijas un Padomju Krievijas sadarbību aplūkoti arī virknē publikāciju, kurās gan netiek sīkāk aplūkota tieši sūtniecības darbība, taču ar to palīdzību veidojas plašāks informatīvais materiāls par abu valstu attīstības un savstarpējo sakaru niansēm. Šeit būtu minami tādi darbi, kā piemēram, T. Tannberga raksts par Padomju Krievijas (Padomju Savienības) militārajiem plāniem, Z. Butkus darbs par Vācijas un PSRS

¹¹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982., 72. - 112. lpp.

¹² Stranga A., *Latvijas - padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā : Latvijas - padomju Krievijas attiecības 1919.-1925. gadā.*, Rīga : Fonds "Latvijas vēsture", 2000., 62. - 73., 78. - 102., 111. - 138. lpp.

¹³ Lerhis, A. *Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse).* *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 1998. Nr.2, 100.- 128.lpp.; Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005., 133. - 145. lpp. u.c.

diplomātisko sadarbību Baltijas valstīs, A. Bergmaņa raksts par Latviešiem Tālajos austrumos u.c līdzīgi raksti.¹⁴

Kā uzziņu literatūra darbā izmantoti publikācijas¹⁵, kas sniedz informāciju par LR ārlietu dienesta darbiniekiem starpkaru periodā, kā arī precizē dažādu ar personālijām un skaitliskajiem datiem saistītu informāciju.

¹⁴ Tannbergs T., Par Baltijas vietu Padomju Savienības militārajos plānos 1920. - 1930. gadā. No pasaules revolūcijas līdz konkrētiem militārplāniem., *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, 4. sēj., Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas vēsture" fonds., 2003., 147. - 171. lpp; Butkus Z., Vācijas un PSRS diplomātiskās sadarbība Baltijas valstīs 1920. - 1940. gadā., *Latvijas vēsture.*, Nr.3., 2000., 83. - 89. lpp.; Bergmanis A., Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20.gadsimta 20. - 30. gados., *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.*, Nr. 3., 2010., 69. - 114.lpp.

¹⁵ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca., sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003., u.c.

1. Latvijas un Padomju Krievijas ārpolitikas pamatprincipi (1920 - 1922).

1.1 Padomju Krievijas ārpolitikas pamatnostādnes.

Padomju Krievija no 1920. līdz 1922. gadam. Vispārējs raksturojums. Padomju Krievija, valsts, kas izveidojās pie varas bijušajā Krievijas impērijā nākot boļševistiskajiem, t.i krasī kreisi noskaņotajiem, spēkiem, 1920. gadā bija valsts ar virkni iekšpolitisku un ārpolitisku problēmu. Boļševiki savu varu Krievijā bija nostiprinājuši ilgstošās militārās cīņās pilsoņu kara ietvaros no 1918. gada. Aplūkojot šo laika posmu kopā ar Pirmo pasaules karu no 1914. gada, bija redzams, ka valsts jau no šī brīža bija funkcionējusi pastiprinātā militārisma atmosfērā. Valstij, kas 1920. gadā bija izveidojusies "uz Krievijas impērijas drupām" bija visai maz kā kopīga ar Krievijas impēriju. 1920. gada rudenī pilsoņu karš lielākajā jaunās valsts teritorijas daļā jau bija noslēdzies un padomju vara varēja pievērsties sava iekšpolitiskā stāvokļa nostiprināšanai, kas izrādījās gana sarežģīts uzdevums.¹⁶

Padomju Krievijas izvērsto politiku laika posmā no 1920. līdz 1922. gadam ietekmēja virkne procesu. Īpaši iezīmīgs, arī saistībā ar Padomju Krievijas ārpolitisko sadarbību, bija plašais bads, sevišķi Pievolgas guberņās, kas savu kulmināciju sasniedza 1921. / 1922. gada lauksaimnieciskajā sezonā. Badu lielā mērā izraisīja boļševiku izvērstā politika (maizes tirdzniecības monopols, lauksaimniecības produkcijas rekvīzijas utt.), Padomju Krievijas sagraudā tautsaimniecība kopumā, kā arī vispārēji nelabvēlīgie laikapstākļi, kas izraisīja neražu. Šo situāciju Padomju Krievija izmantoja ārpolitiskajos kontaktos, lūdzot Rietumvalstu palīdzību bada novēršanā (izmantojot dažādas Krievijā pastāvošas Sarkanā Krusta organizācijas).¹⁷

1921. gadā padomju vara uzsāk vēršanos pret baznīcu, tās īpašumiem un, kopumā, publiskajā retorikā izvērš plašu pretreligisku kampaņu. Šādu padomju attieksmi sekmē gan materiālā ieinteresētība (pareizticīgo baznīcai Krievijā tradicionāli piederēja virkne vērtīgu īpašumu), gan arī uzskats, saskaņā ar kuru, tradicionālā reliģija tika uzlūkota kā režīmam nevēlama, īpaši ņemot vērā komunisma slēptās un atklātās reliģiskās intonācijas. 1921. gadā kopumā pieauga arī sabiedrības vispārējā neapmierinātība ar padomju režīmu un pastiprinājās t. s "zemnieku nemieri", kuru apspiešanā padomju puse bija spiesta iesaistīties arī nopietnās

¹⁶ Нежинский Л.Н., *В интересах народа или вопреки им? : советская международная политика в 1917–1933 гг.* М. : Наука, 2004., стр. 47. - 66., 97. - 155.

¹⁷ Carr E.H., *The Russian revolution : from Lenin to Stalin : (1917-1929)*., New York : Palgrave/Macmillan, 2004., p. 2. - 49.

militārās sadursmēs. Par nopietnu "izturības testu" padomju varai kļuva arī Kronštates dumpis 1921. gada martā, kad Kronštates cietoksnī atrodošies jūrnieki izvērša nopietnu protestu pret padomju piekopto politiku. Šajā nestabilajā situācijā, kā ekonomiskās situācijas glābšanas plāns tika apstiprināts "NEPs"¹⁸ - Jaunā ekonomiskā politika, kas, kā atzīst vairums par Padomju Krieviju rakstošo autoru, visticamāk, izglāba valsti no pilnīga tautsaimnieciska sabrukuma un tam sekojošām iekšpolitiskajām jukām.¹⁹

Laiku līdz 1922.gadam varētu uzskatīt par padomju Krievijas iekšējās konsolidācijas posmu. Padomju Krievijas iekšējās nostiprināšanās un izveidošanās process (vai vismaz tā pamatfāze) noslēdzās 1922. gada decembrī, kad tika izveidota Padomju Savienība, Padomju Krievijai apvienojoties ar citām, līdz tam bīdīm formāli neatkarīgajām padomju valstīm (Padomju Baltkrieviju, Padomju Ukrainu utt.).²⁰

Tendences Padomju Krievijas diplomātijā. Šķiet, ka jau kopš brīža, kad valstis savstarpējās sadarbības un strīdu atrisināšanas gaitā sāka pielietot dažādus reglamentētus paņēmienus, ir mēģināts definēt terminu "diplomātija" un tā nozīmi valstu sadarbības un komunikācijas procesā. Aplūkojot vairāku 20. gs diplomātijas teorētiku uzstādījumus šajā jomā, jāatzīst, ka lielākā daļa no viņiem kā atslēgvārdus diplomātijas raksturošanai izraugās tādus terminus kā "miermīlīgums", "sadarbība" un "kompromiss". Tā, piemēram, E. Setovs (*Satow*)²¹ diplomātiju raksturo kā valstu savstarpēju sadarbību miermīlīgā ceļā.²² Savukārt, H. Nikolsons (*Nicolson*)²³ kā īstenu diplomātu raksturojošas īpašības min akurātumu, pacietību un lojatitāti.²⁴ 20.gs 90. gados publicējis autors G. Beridžs (*Berridge*) būtībā piekritī abiem iepriekš minētajiem teorētiķiem, diplomātiju raksturojot kā starptautisko attiecību praksi, kas balstās uz vienošanos nevis spēku, likumdošanu un citiem miermīlīgiem līdzekļiem.²⁵ Šo ideju papildina arī A. Vatsons (*Watson*),²⁶ kas diplomātiju izvēlas salīdzināt ar ieroci, ar kura spēku var savienot valstu dažādās intereses, izmantojot vienošanos un kompromisu, kas

¹⁸ NEPs - "Jaunā Ekonomiskā politika" (no 1921. gada marta) - iecerēta kā pasākums ekonomikas atveseļošanai, atsakās no līdz tam piekoptā kara komunisma stingrās dogmatikas, atļaujot kontrolētu sīko uzņēmējdarbību. tirgus elementu ieviešanu plānveida ekonomikā.

¹⁹ Fidges O., *Peoples Tragedy: Russian Revolution 1891 - 1924*, Pimlico, 1997., p. 752. - 773.

²⁰ Pipes R., *The formation of the Soviet Union 1917-1923.*, New York : Atheneum, 1968., p. 242. - 297.

²¹ E. M. Setovs - britu diplomāts. 1917. gadā sarakstījis plaši pazīstamo, teorētisko darbu *A Guide to Diplomatic Practice*.

²² Booth- Gore L., *Satow's Guide to Diplomatic practice*, London: Longman, 1979., p.3.

²³ H. Nikolsons - britu diplomāts, rakstnieks un politiķis, saraksta vairākus darbus par diplomātijas teoriju.

²⁴ Nicolson H., *Diplomacy.*, London: Oxford University Press, 1939., p.126.

²⁵ Berridge G. R., *Diplomacy: Theory and Practice*, London: Prentice Hall, 1995., p.1.

²⁶ J. Vatsons -starptautisko attiecību teorētiķis. Laika posmā no 1952. līdz 2007. gadam sarakstījis vairākus darbus, kas veltīti starpvalstu attiecībām un diplomātijai.

balstās uz apziņu par starptautiskās sabiedrības un pasaules kopējām interesēm.²⁷ Šie piemēri parāda to, ka diplomātija pašos pamatos balstās uz valstu kopēju izpratni par vērtībām, tiesiskumu un atbilstošu saskarsmi un sadarbību.

Šis ieskats diplomācijas pamatpostulātos vienlaikus kalpo kā lieliska ilustrācija tam, ka Padomju Krievijai - savdabīgai un unikālai valstij pēc būtības, bija nopietnas problēmas veidot savu ārpolitiku saskaņā ar tiem uzstādījumiem, kas parasti tiek saprasti ar diplomātisko sadarbību valstu starpā. Vēl vairāk, varētu pat apgalvot, ka Padomju Krievijas ārpolitika visai attāli līdzinājās klasiskajiem priekšstatiem par diplomātiju (atceroties minētos definīciju piemērus, tā tikai ārēji bija vēsta uz "miermīlīgumu", "sadarbību" un "kompromisiem"). Padomju valsts ārpolitikas fundamentālā atšķirība slēpās faktā, ka tā bija izteikti duāla - ārēji tradicionāla, bet, vienlaikus, slēpti "revolucionāra". Padomju Krievija jau pēc sava uzstādījuma bija "revolucionāra" valsts, balstīta uz izmaiņām nevis tradicionālo. Šādā shēmā diplomātija varēja tikt uzskatīta par vēl vienu "revolūcijas ienaidnieku" - vecu sistēmu, kas jāiznīcina.²⁸ Padomju Krievija, pirmo gadu revolucionārajā entuziasmā, patiešām mēģināja norobežoties no diplomācijas, ārpolitiku aizstājot ar sapni par "vispasaules revolūciju". (Šajā sakarā parasti it visos padomju ārpolitikai veltītajos sacerējumos tiek citēts Ļ. Trocka, pirmā Ārlietu tautas komisāra, slavenais izteikums par to, ka viņš tikai izdošot dažus uzsaukumus un pēc tam "šo iestādi slēgšot"²⁹ (domāts, Ārlietu tautas komisariātu (ĀTK)) - iestādi, kas atbildēja par Padomju Krievijas ārpolitiku). Praksē gan viss izrādījās ne tik vienkārši - revolūciju neizdevās uzstiept arī pārējām Eiropas valstīm un 20. gadu sākumā arvien uzskatāmāks kļuva fakts, ka Padomju Krievijai būs jāmeklē sadarbības iespējas ar valstīm - ideoloģiskajām ienaidniecēm, kuru valsts pārvaldes vardarbīga maiņa ietilpa Padomju Krievijas sākotnējā "diplomātiskajā koncepcijā". Par jaunās situācijas vadmotīvu tika izvēlēta taktika, saskaņā ar kuru padomju puse formāli pieņēma starptautiski atzīto diplomātisko praksi, bet revolucionārās idejas transformēja uz "alternatīvajām" organizācijām. (Par savdabīgu "samierināšanos ar realitāti" liecināja arī fakts, ka vispārējās vienlīdzības sludināšanas kampaņas ietvaros, 1918. gadā Padomju Krievija, veidojot savu ārpolitisko aparātu, atteicās no tradicionālajiem diplomātiskajiem rangiem. Problēmas radās brīdī, kad paši padomju pārstāvji vēlējās, lai citās valstīs attiecībā uz viņiem tomēr pielietotu attiecīgo

²⁷ Watson A., *Diplomacy: the Dialogue between States*, London: Methuen, 1982., p.201.

²⁸ D. Armstrong., *Revolutionary Diplomacy.*, *Diplomacy vol.2* / ed. by Josson C., Langhorne R., London : SAGE Publications, 2004. , p. 382.

²⁹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982., 73.lpp

diplomātisko gradāciju. Eksperiments noslēdzas 1924. gadā, kad, nu jau PSRS, atjaunoja diplomātijā pielietotās uzrunas un pagodinājuma formas).³⁰

Padomju diplomātijas mērķi. Par galveno ārpolitisko mērķi Padomju Krievija uzskatīja valsts nostiprināšanu un tās ietekmes palielināšanu. Visus 20. gs 20. un 30. gadu padomju ārpolitisko shēmu varēja raksturot ar vārdu "pagaidu" - Padomju Krievija kā starptautiskā kārtības (Versaļas sistēmas) pretiniece, bija pārliecināta, ka esošā starptautiskā situācija ir tikai pārejas stāvoklis un Padomju Krievijas uzdevums ir tai vislabāk piemēroties. Šo padomju puses uzstādījumu labi ilustrēja pats Ārlietu tautas komisārs G. Čičerins uzstāšanās reizē 1921. gada jūlijā, "atzīstot, ka nepieciešams ar visiem spēkiem pacelt saimniecību, atdzīvināt un nostiprināt valsti - lūk, arī mūsu galvenais ārpolitikas mērķis"³¹. Kā politiskā kursa maiņas lūzumpunktu G. Čičerins minēja tieši Bresļitovskas miera noslēgšanu ar Vāciju 1918. gada 3. martā (par kuru, kā zināms, padomju pusē izcēlās vētrains debātes). G. Čičerins savā runā 1921. gadā uzsvēra: "Mūsu metodes ir mainījušās - mēs izlietojam savus spēkus pakāpeniskai un pamatīgai savas valsts nostiprināšanai."³² G. Čičerina runās, kopumā, bija daudz kā tāda, kas, pārzinot Padomju Krievijas un vēlāk Padomju Savienības reālo politiku, varēja šķist kuriozs. Tā, piemēram, kādā savā notā zem daiļrunīga nosaukuma "Miermīlīgā Krievija" komisārs paziņoja, ka Padomju Krievijai nav raksturīgi pilnīgi nekādi agresīvi plāni pret citām valstīm un šādi mērķi ir pilnībā neatbilstoši viņa valsts būtībai.³³ Padomju puses oficiāli uzstādītajiem plāniem un nostādņēm, kādas tika paustas dažāda līmeņa savstarpējā sarakstē, bija tendence būt entuziasma pilnām, pat eksaltētām un piesātinātām ar oficiālo ideoloģiju.

Orientēšanās uz starptautiski atzītu sadarbību ar citām valstīm un, vienlaikus, pasaules pārbūves plāni diktēja nepieciešamību dažādu ārpolitiska profila iestāžu pastāvēšanai. Oficiālais padomju ārpolitikas resors bija ĀTK, kas, lai gan nosaukts specifiski, būtībā ar laiku iekļāvās klasiskajās diplomātiskajās struktūrās, sazinājās ar citu valstu pārstāvjiem un veidoja pārstāvniecības ārzemēs. Revolucionārie uzdevumi tika deleģēti Kominternei jeb Komunistiskajai Internacionālei, kam līdztekus oficiālajam uzstādījumam - apvienot un koordinēt citu valstu komunistiskās partijas - bija jākalpo arī kā destruktīvam un graužoam spēkam. (Daļēji jāpiemin arī VĀK un militārās izlūkošanas dienesta iespaids uz ārpolitisko procesu). Jāatzīmē, ka revolucionāro aspektu un tā esamību padomju puse nekad oficiāli

³⁰ D. Armstrong., *Revolutionary Diplomacy.*, *Diplomacy vol.2* / ed. by Josson C., Langhorne R., London : SAGE Publications, 2004., p.389.

³¹ *Документы внешней политики СССР.*, тл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 234.

³² *Документы внешней политики СССР.*, тл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 234.

³³ Turpat. - стр. 239.

neuzsvēra, pat distancējās no tā (kā par Padomju Krievijas pārlicību reiz izteicās G. Čičerins: "revolūcijai pasaulē nav nepieciešams ne Maskavas zelts, ne atbalsts, strādniekiem pietiek tikai ar mūsu valsts pastāvēšanas faktu. Patiesība viņus (t.i kapitālistus) nogalinās!)³⁴ sevišķi, kad kļuva skaidrs, ka revolūcijas pasaulē nav tuvākajā laikā atrisināms jautājums. Protams, padomju ārpolitiku vienmēr ietekmēja šis, it kā slepenais aspekts, taču oficiāli ārpolitikas galvenā seja bija tieši ĀTK. Oficiāli iestādei bija jādemonstrē Padomju Krievijas iekšējais spēks, mēģinot provocēt dažāda rakstura satricinājumus Padomju Krievijas kaimiņvalstīs.

G. Čičerins - padomju diplomātijas "seja". G. Čičerins lielā mērā bija atbildīgs par padomju diplomātijas virzību, vismaz 20. gs 20. gados noteikti. 1918. gadā, viņam uzsākot darbu, ārpolitikas jomā valdīja pilnīgs haoss - kontinuitāte ar impērijas laika dienestu bija pārrauta, lielākā daļa pieredzējušo darbinieku vai nu paši bija atteikušies no tālākas darbošanās diplomātiskajā dienestā vai tikuši atstādināti. Ņemot vērā cerības izraisīt revolūcijas arī citās valstīs, padomju varas elites attieksme pret mēģinājumiem attīstīt ĀTK darbību bija piesardzīga, diplomātija vēl joprojām tika uztverta kā sava veida anomālija. Savas darbības laikā līdz 1930. gadam G. Čičerinam izdevās gandrīz neiespējamais - izveidot darboties spējīgu sistēmu un nostiprināt ārlietu dienesta autoritāti. G. Čičerins savā personā apvienoja zināšanas par klasisko spēka politiku ar marksisma ideoloģiju, ko no viņa prasīja laikmets.³⁵ Ja pirmais komisariāta darbības posms bija izteikti haotisks, tad jau sākot ar 1921. gadu izdevās panākt zināmu stabilitāti.³⁶ Šo panākumu pamatā, kā atzīst vairāki pētnieki, kas aplūkojuši padomju diplomātiskā dienesta attīstību, lielā mērā bija G. Čičerina personība - viņš bija Padomju Krievijas pārvaldei netipisks ierēdnis, cēlies no Krievijas muižniecības un ar iepriekšēju pieredzi diplomātiskajā dienestā. G. Čičerina galvenā aizraušanās bija tieši darbs (kā trāpīgi atzīmēts saistībā ar G. Čičerina personību - tā īsti viņš interesējies tikai par starptautiskajām attiecībām un mūziku).³⁷ Šajā kontekstā kļūst interesants arī apgalvojums, ko savos darbos izteicis Padomju Krievijas un Padomju Savienības pētnieks O. Faidžiss (*Fidges*) par aristokrātiskas izcelsmes personu sadarbību ar jauno režīmu Krievijā. Šis sabiedrības slānis pēc Pilsoņu kara laika represijām bija skaitliski samazinājies, bet bieži vien ieņēma redzamu vietu padomju varas hierarhijā. Centīgās darbošanās vēlmi lielā mērā noteica tieši vēlēšanās slēpt savu padomju režīmam nepieņemamo izcelsmi.³⁸ Iespējams, ka tieši Čičerina

³⁴ Turpat. - стр. 240.

³⁵ Gorodetsky G., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994. p.22.

³⁶ Craig G. A., *Diplomacy 1919 - 1939*, New York: Atheneum, 1965, p. 248.

³⁷ Volkogonov D., *The Rise and Fall of the Soviet Empire: Political Leaders from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins Publishers, 1998., p.38.

³⁸ Skat. piemēram Fidges O., *Peoples Tragedy: Russian Revolution 1891 - 1924*, Pimlico, 1997.; Faidžiss O., *Čukstētāji: privātā dzīve Staļina Krievijā.*, Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.

aktivitāte bija tas, kas nepieciešams padomju ārlietu dienesta izveidei un tā darbības principu formulēšanai - izvirzot par galveno mērķi valsts nostiprināšanu un tās interešu aizsardzību, Čičerins zem padomju internacionālisma maskas būtībā izveidoja ārpolitiku, kas bija izteikti valstiska pēc satura. Sākot ar 20. gs 20. gadiem tradicionālais un revolucionārais elements padomju diplomātijā dažkārt papildināja viens otru, bet visbiežāk šie uzstādījumi tomēr bija savstarpēji pretrunīgi. Pēc "vispasaules revolūcijas" tūlītējas izgāšanās Kominterne šajā sistēmā kalpoja kā savdabīgs tvaika nolaišanas mehānisms, kas ne vienmēr bija redzams, tomēr pietiekoši nozīmīgs priekš tā, lai visa sistēma vispār darbotos.

No vispasaules revolūcijas un sadarbību. Tā kā 20. gados Padomju Krievija vēl bija jauna valsts, ārpolitiskā darbība tika uzskatīta par piemērotu veidu, kā nostiprināt valsts autoritāti. Tiem revolucionārajiem entuziastiem, kas 1917. gadā nāca pie varas Krievijā, patiesībā, sākotnēji vispār nebija vienota priekšstata par diplomātiju un ārlietu dienestu kā kopumu (ja neskaita faktu, ka to uzskatīja par "kapitālistu izdomājumu"), tamdēļ liela daļa no sākotnējās politikas bija brīva improvizācija. Valstij nostiprinoties, neskatoties uz sākotnējo skepsi (atcerēsimes, cik lielas diskusijas izsauca potenciālais miers ar Vāciju 1918. gadā - pirmais mierīgas sadarbības mēģinājums ar "ienaidnieku") līdz 20. gadu sākumam vairums no padomju elites bija nonākuši pie secinājuma, ka esošajā (pagaidu) starptautiskajā situācijā ir pieļaujama Padomju Krievijas iesaistīšanās starptautiskajā politikā. Padomju puse diplomātiju, par spīti tās nopietnajam raksturam, lielā mērā tomēr uztvēra kā izdevīgu darbību, kuru var pietiekoši labi izmantot savās interesēs. Padomju valsts vadītājs Ļeņins 1920. gada sākumā, runājot par padomju ārpolitikas mērķiem izsacījās sekojoši: "šajā situācijā - pēc anarhijas un pilsoņu kara - nepieciešams laiks sociālai pārstrukturizācijai. Politiku jānosaka pašmāju interesēm, ir jāatbalsta revolūcijas, bet vienlaikus jāpārstrukturē spēki".³⁹ 20. gadu sākumā formulētie galvenie padomju ārpolitikas principi ietvēra ideju par padomju autoritātes un kontroles nostiprināšanu, un Krievijas - "sociālisma bastiona" - teorētisko un praktisko nosargāšanu. Teorija pieļāva arī sadarbību ar kapitālistiskajām valstīm ierobežotā laika posmā, valstiskā labuma gūšanas nolūkos. Kā pamatdarbības stratēģija tika izvēlēta "ienaidnieka" vājāko vietu meklēšana un konfliktu sekmēšana starp citām valstīm.⁴⁰

Padomju puse spēja visai veikli savā labā izmantot 20. un 30. gados valdošās tendences ārpolitikā un starpvalstu sadarbībā. Padomju Savienība, no savas puses, nekavējās diplomātiju izmantot kā veiklu manipulācijas instrumentu savu mērķu sasniegšanai. Pēc vairāku padomju

³⁹ Pipes R., *Russian Revolution 1899 - 1919*, London : Fontana Press, 1992., p. 528.

⁴⁰ Turpat. - p. 604., p.605.

puses sankcionētu apvērsumu izgāšanās 20. gadu sākumā (tostarp Igaunijā 1924. gadā⁴¹), agresīvākā padomju ārpolitiskās koncepcijas puse tika veikli maskēta un starptautiskajā arēnā Padomju Savienība kļuva par miera un stabilitātes aizstāvi, kas ārēji ievēro pastāvošās sadarbības normas.

1.2 Latvijas starptautiskais stāvoklis un ārpolitika.

Latvijas ārpolitiskie mērķi. Saskaņā ar Parīzes miera konferencē iesniegto Latvijas puses memorandu, tās ārpolitikas galvenie mērķi 1919. gadā tika formulēti šādi: valsts *de iure* atzīšana pēc iespējas drīzākā laikā, kā arī militāras un ekonomiskās sadarbības veicināšana starp reģiona jaunizveidotajām valstīm ar mērķi nostiprināties pret iespējamām Vācijas un Krievijas draudiem.⁴² Viena no Latvijas neapšaubāmām ārpolitiskām prioritātēm bija sadarbība ar tuvākajām kaimiņvalstīm. Saskaņā ar LR ārlietu ministra Z.A. Meierovica 1919. gada 6. oktobra runā formulētajām ārpolitikas vadlīnijām tika uzsvērtā vajadzība meklēt reģionālus atbalsta punktus un savstarpēju transnacionālu sadarbību.⁴³ Latvijas ārpolitikas izejas punktu noteica ģeopolitika un valsts nacionālās un ekonomiskās intereses. Sākot ar 1918. gadu valsts stratēģiskās darbības pamatvirzienā ietilpa mēģinājumi panākt stabilu nodrošinājumu valsts neatkarībai un drošības nodrošinājumu starptautiskajā arēnā, kas sekmētu iekļaušanos Eiropas suverēno valstu sistēmā.⁴⁴ Latvijas ārpolitikai bija raksturīga izvairīšanās no citu valstu savstarpējiem konfliktiem un atturēšanās veidot pārāk ciešas attiecības ar kādu vienu lielvalsti (resp. līdzsvara politika). 20. gadu sākumā Latvijas ārpolitiku raksturoja mēģinājumi izvērst sadarbību ar citām Baltijas un Austrumeiropas valstīm jeb, tā dēvētā, "vertikālā politika". Līdztekus mēģinājumiem panākt valsts tiesisku atzīšanu, tika formulēta arī nepieciešamība attīstīt starpvalstu sadarbību, sevišķi ekonomiskajā jomā.⁴⁵

Latvijas sadarbībā ar Padomju Krieviju iezīmējās nepieciešamība noregulēt pilsoņu kara sekas (materiālo vērtību atgūšana, bēgļu reevakuācija u.c), kā arī tika apsvērts ekonomiskas sadarbības potenciāls, kas radās no Latvijas vēlmes redzēt sevi kā tranzīta „tiltu starp Vāciju un Padomju Krieviju – PSRS”. Ekonomiska rakstura pārprofilēšanās 20. gadu sākumā

⁴¹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982., 93.lpp.

⁴² Citus memoranda punktus, kā arī tā tekstu skat. Cielēns F., *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas.*, 3. sēj., Rīga: Memento, 1998. – 27. – 28. lpp.

⁴³ Cielēns F., *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas.*, 3. sēj., Rīga: Memento, 1998., 44. - 48.lpp.

⁴⁴ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M., *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis*, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993. - 11. lpp.

⁴⁵ Piezīmes sakarā ar Latvijas atzīšanu *de iure.*, *Latvijas Sargs.*, 1919. gada 25. jūlijs., 4.lpp.

Latvijas pusei bija diezgan sarežģīta, ja ievēroja tās agrāko saimniecisko integrāciju Krievijas impērijā. Padomju puses vēlme izvērst ekonomisko sadarbību visā starpkaru periodā bija visai svārstīga, atkarīga no konkrētas situācijas. Ja līdz 1922. gada Rapallo līgumam ar Vāciju padomju puse bija ieinteresēta ar Latvijas palīdzību daļēji pārvarēt ekonomisko izolētību, tad līdz ar Padomju Krievijas - Vācijas starptautisko sakaru uzsākšanu, nepieciešamība pēc Latvijas tranzīta ievērojami mazinājās.

Diplomātiskā dienesta izveide. Latvijas valstij bija nepieciešams diplomātiskais dienests, kas spētu īstenot valsts suverēnās varas ārlietu funkcijas. ĀM un tās pakļautībā esošajām diplomātiskajām pārstāvniecībām bija jāpanāk Latvijas starptautiskā atzīšana, jāveido diplomātiskās attiecības ar kaimiņvalstīm, jāaizstāv pilsoņu intereses ārvalstīs un jāsekmē valsts saimniecisko interešu ievērošana. Z.A Meierovics, spilgta personība un talantīgs diplomāts, savu darbību kā LR Ārlietu ministrs uzsāka 1918. gada 19. novembrī.⁴⁶ Sakarā ar nestabilo situāciju Latvijas teritorijā, ministrijas izveides darbi, reāli uzsākas tikai 1919. gada vasarā. Ministrijas struktūras tika iedalītas ņemot vērā klasiskos priekšrakstus par ārpolitiskā dienesta izvedi, attiecīgi tā sastāvēja no vairākām nodaļām (par sadarbību ar Padomju Krieviju atbildēja Politiski - ekonomiskā departamenta Austrumu nodaļa).⁴⁷ Ministrijas pārvaldes stils tās pirmajos darbības gados bija samērā konservatīvs, ministrija regulāri cīnījās ar ierobežotām finansiālām iespējām un bija spiesta pastāvīgi ekonomēt.

Latvijas diplomātiskā dienesta pirmsākumos, līdz valsts starptautiskajai atzīšanai *de iure* (1921. gada 26. janvāris), Latvija ārvalstīs nevarēja iecelt sūtņus, tāpēc tika saglabāts formulējums - diplomātiskie pārstāvji vai rezidējošie ministri. Saskaņā ar 1920. gada 13. februārī pieņemtajiem "Pagaidu noteikumiem par priekšstāvju iecelšanu ārzemēs" diplomātiskos pārstāvjus un konsulus iecēla Ministru Kabinets, tirdzniecības, finanšu u.c. resoru darbiniekus - attiecīgā nozare saziņā ar ĀM, pārstāvniecību ierēdņus - ārlietu ministrs.⁴⁸ Saskaņā ar "Noteikumiem par dienestu ĀM" (1922. gada novembris) - ierēdņi tika iedalīti 6 pakāpēs, pirmo un otro, attiecīgi, ieņemot sūtnim un ģenerālkonsulam.²⁵

⁴⁶ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003. - 23.lpp.

⁴⁷ Turpat. - 16.lpp.

⁴⁸ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003. - 25.lpp, 26.lpp.

1.3 Latvija un Padomju Krievija: ģeopolitiskais faktors

Aplūkojot Latvijas valsts izveidošanās posmu, jāatzīmē Latvijas sarežģītā ārpolitiskā situācija 1918. - 1920.gadā. Latvijai kā jaunai valstij bija nepieciešams definēt iekšējās un ārējās attīstības pamatprincipus, meklējot sadarbības iespējas arī reģionāli. Sākot ar 1919. gadu Eiropā iezīmējās jauns valstu teritoriālais (un arī ideoloģiskais) sadalījums). Pirmā pasaules kara beigu posms un tam sekojošās izmaiņas neapšaubāmi bija dinamisks laika posms Eiropas vēsturē. Versaļas sistēma, iecerēta kā miera un stabilitātes nodrošinātāja Eiropā, vienlaikus sekmēja arī virkni pretrunu valstu starpā.⁴⁹ Austrumeiropas gadījumā tas bija laiks, kad mainījās reģionālie ģeopolitiskie apstākļi. Veidojoties uz vairāku bijušo lielvaru – Vācijas, Krievijas, Austroungārijas, arī Osmaņu impērijas – drupām, reģionā sevī pieteica virkne jaunu valstu. 1918. – 1921. gads nebija viegls ģeopolitiskās nostiprināšanās ziņā, valstis, kas izveidojās jaunizveidotajā „koridorā” starp bijušo Vācijas un Krievijas impēriju, faktiski atradās pilsoņu kara stāvoklī, vienlaikus cīnoties par starptautisko atzīšanu un iekšpolitiskās stabilitātes nodrošināšanu. Šādā stāvoklī vismaz kaut kāda līmeņa sadarbība un savstarpējās solidaritātes izrādīšana bija ne vien vēlama, bet pat nepieciešama.

1920. gada 11. augustā parakstītajam Latvijas - Padomju Krievijas miera līgumam,⁵⁰ līdztekus padomju - igauņu (1920.gada 2. februāris) un padomju - lietuviešu (1920. gada 12. jūlijs) līgumam, bija īpaša nozīme politiskā klimata un starpvalstu attiecību uzlabošanā Austrumeiropā. Antantes valstis, iestājoties par Krievijas impērijas nedalāmību, sākotnēji bija visai skeptiski noskaņotas pret reģiona valstu neatkarības centieniem, taču Baltijas valstis, panākot tiesisko noregulējumu attiecībās ar Krieviju, faktiski, pašas atrisināja vienu no sarežģītākajām reģiona problēmām.⁵¹ Līgumi kalpoja kā valstu suverenitātes apliecinājums, nodrošināja tām stabilu austrumu robežu un sekmēja to iekļaušanos starpvalstu attiecību sistēmā.

Jau diezgan ātri kļuva redzama Padomju Krievijas duālā attieksme pret saviem jaunajiem kaimiņiem. Ekonomisko sviru Padomju puse drīzāk uzskatīja par instrumentu ar kura palīdzību, nepieciešamības gadījumā, varēja veicināt konfliktus un pretrunas mazajās Baltijas valstīs, piedāvājot iespējamu ekonomisku sadarbību te vienai, te otrai valstij. Padomju Krievijas priekšstatā reģiona valstīm bija jābūt neitrālām un, cik iespējams, izolētām

⁴⁹ Macmillan M., *Paris 1919: six months that changed the world*, New York: Random House, 2003. p.493.

⁵⁰ *Документы внешней политики СССР*, тл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., ст. 106. - 116.

⁵¹ Feldmanis I., Stranga A., Virsis M., *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis*, Rīga : Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993. - 10.lpp.

vienai no otras. Šāda padomju puses attieksme būtībā kavēja reālu sadarbības izvēšanu starp jaunajām reģiona valstīm un veicināja aizdomu atmosfēru, kas arī bija viens no Padomju Krievijas (vēlāk PSRS) ārpolitiskajiem mērķiem (t.i – nepieļaut reāli funkcionējošas Polijas un Baltijas valstu savienības izveidi aizsardzībai pret Padomju Krieviju).

Sākot ar 1921. gadu Padomju Krievija pakāpeniski pārvarēja izolētību no pārējās pasaules un arī Rietumu valstis, šķietami samierinoties ar esošo situāciju, kļuva arvien atvērtākas iespējamai sadarbībai ar padomju valsti. Šī situācija mainīja atmosfēru Austrumeiropas reģionā, jo nav noliedzams, ka Padomju Krievijai nodibinot ekonomiskās un politiskās attiecības ar Rietumeiropas valstīm, kļuva arvien neizdevīgāk savā darbības shēmā iesaistīt mazās kaimiņvalstis, kas pirmajos Padomju Krievijas pastāvēšanas gados bija gandrīz vienīgās, kas izvērta ar to starpvalstu sadarbību. 1922. gadā Padomju Krievija tika simboliski aicināta pievienoties "civilizētu" valstu kopumam Dženovas konferencē, bet svarīgāka kļuva tieši Padomju Krievijas vienošanās ar Vāciju 1922. gada 16. aprīlī. Līdz ar šo vienošanos Padomju Krievija ieguva sev spēcīgu sabiedroto, un, vienlaikus, ievērojami pavājināja Versaļas sistēmu, kas tradicionālajā formā bija veidota paredzot Vācijas un Padomju Krievijas vājumu. Austrumeiropas valstis, kas atradās starp Padomju Krieviju un Vāciju, jau sākot ar 20. gs 20. gadiem mēģināja noslēgt efektīvu savienību, lai spētu sekmīgāk aizstāvēt savas, reģionam kopīgās intereses, primāri, aizsargāties pret Vācijas un Padomju Krievijas iespējamo spiedienu, kas būtu saistīts ar Versaļas sistēmas pārskatīšanu. Tomēr, gan patiecoties savstarpējām nesaskaņām, gan Padomju Krievijas pretdarbībai, savienības ideja palika tikai ieceres līmenī, kas arī izrādījās liktenīgi visām reģiona valstīm.

Padomju Krievija, izveidota uz sociālisma bāzes, ievērojami atšķīrās no citām jaunajām, pēc Pirmā pasaules kara proklamētajām valstīm. Padomju Krievija, jau saskaņā ar saviem pamatpostulātiem, nostājās principiālā opozīcijā pārējai pasaulei, kas neveicināja tās sekmīgu sadarbību ar citām valstīm diplomātijas jomā. Padomju Krievijas ārpolitikas uzstādījums balstījās uz diviem, vienam otru izslēdzošiem pīlāriem - tradicionālo un revolucionāro. Uztverot klasisko starpvalstu saziņas formu kā "kapitālistu ieroci un manipulācijas līdzekli", pati Krievija faktiski radīja situāciju, kad visa viņas izvēstā politika pret kaimiņiem bija vairāk vai mazāk talantīgi iestudēts teātris. Padomju Krievija starpvalstu komunikāciju un

diplomātiju uztvēra vien kā sev izdevīgu manipulēšanas veidu, kurā sekmīgi izvērst dažādas noklusēšanas un intrigas.

Par spīti Padomju Krievijas acīmredzami destruktīvajiem mērķiem, Latvijai un citām jaunajām reģiona valstīm bija nepieciešams meklēt sadarbības un komunikācijas iespējas ar teritoriāli lielo kaimiņu. Tieši reģiona valstu noslēgtais miers ar Padomju Krieviju, lai gan no Krievijas puses uzskatīts par pagaidu risinājumu, izbeidza karadarbību Austrumeiropas reģionā un nostiprināja esošo teritoriālo iedalījumu. 20.gs 20.gadu sākumā nepieciešamību pēc ciešākiem kontaktiem ar Padomju Krieviju, Latvijas, tāpat kā citu valstu gadījumā, noteica valstu kādreizējā atrašanās vietas, Krievijas impērijas, teritorijā, un, vēl jo vairāk Pirmais pasaules karš, kas izveidoja virkni kopīgi atrisināmu problēmu un jautājumu. Arī Krievijas puse, sevišķi 20.gadu sākumā, kad atradās gandrīz pilnīgā starptautiskā izolācijā, bija ieinteresēta izvērst sadarbību ar saviem "mazajiem kaimiņiem". Situācija daļēji mainījās 1922. gadā, kad Krievija pakāpeniski tika vismaz *de facto* atzīta no Rietumu lielvalstu puses.

Jebkuras valsts diplomātiskais dienests parasti tika izveidots ar mērķi aizsargāt tās nacionālās intereses, taču Padomju Krievijas gadījumā situācija bija specifiskāka - Padomju Savienības intereses (revolūcija un nacionālā varenība) bija pretrunā visu pārējo reģiona valstu interesēm un, ņemot vērā komunisma eksporta draudus, bija bīstami arī pārējai pasaulei. Tas viss padarīja potenciālo sadarbību ar Padomju Krieviju par bīstamu spēli un liecināja par to, ka dažkārt organizācijas ar ārēji it kā līdzīgiem mērķiem (diplomātiskās pārstāvniecības, ministrijas) dažkārt var būt diametrāli pretējas, kā tas pierādījās gadījumā par Padomju Krieviju un viņas sapni par "vispasaules revolūciju".

2. Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības Krievijā (1920 - 1922).

2.1 Pārstāvniecību tīkla izveide Krievijā.

Lai gan Latvijas Republikas proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī varēja uzskatīt par neapšaubāmu politisku un arī diplomātisku panākumu, arī tālākā procesu un norišu attīstība 20. gadu sākumā rādīja, ka jaunajai valstij ir jāsastopas ar ne mazumu ārpolitisku izaicinājumu. Lai pilnvērtīgi spētu realizēt savu ārpolitisko redzējumu un iekļauties pēckara Versaļas - Vašingtonas - Rīgas starptautisko attiecību sistēmā⁵², LR bija nepieciešams izveidot efektīvu un profesionālu ārlietu resoru. Šis process pats par sevi izrādījās pietiekami sarežģīts un prasīja ne mazumu politiskās veiklības. Kā norādījuši virkne šīs jomas pētnieku,⁵³ viens no nepatīkamākajiem problēmjaucieniem, ar ko saskārās jaunizveidotā LR ĀM, bija piemērotu un profesionālu kadru trūkums. Saskaņā ar vēsturiski diplomātiskajā praksē pieņemtajiem principiem, diplomātija un diplomātiskā rezidēšana kādas citas valsts teritorijā bija pietiekami specifiska darbības joma, kurā par nenovērtējami svarīgu varētu uzskatīt tieši iepriekšēju pieredzi. Līdz ar 20. gs sākumu un, vēl izteiktāk, pēc Pirmā pasaules kara, diplomātijai gan bija tendence modernizēties⁵⁴ un, tādējādi, daļa no tradicionālās diplomātiskās etiķetes, kura nesaraucami bija saistīta ar aristokrātisko dzīvesveidu, tika pakāpeniski aizstāta, taču arī 20. gs. diplomātiskais dienests vēl joprojām pieprasīja no saviem darbiniekiem virkni visai specifisku zināšanu un prasmju. Uz piemērotu kadru trūkumu, kā galveno trūkumu un kavēkli sekmīgas darbības nodrošināšanā, ĀM norādīja jau 1919.gadā, uzsverot savas šaubas par iespējām atrast piemēroti sagatavotus ierēdņus darbam ārpolitikas jomā.⁵⁵ Tā kā personām, kas veidoja ministriju un tās pārstāvniecības, visbiežāk nebija nekādas pieredzes diplomātijā vai arī tā bija minimāla, darbam dažādās diplomātiskajās

⁵² Tā dēvētā Versaļas - Vašingtonas - (Rīgas) sistēma - starptautiski politiskais izkārtojums pasaulē pēc Pirmā pasaules kara. Nosaukumu ieguvusi attiecīgi pēc Versaļas miera konferences, kur tika noslēgti miera līgumi ar Trejsavienības valstīm; Vašingtonas - kas noteica pēckara izkārtojumu Klusā okeāna reģionā un Rīgas, kur noslēgtais miera līgums starp Padomju Krieviju un Poliju izbeidza militāro nestabilitāti Austrumeiropā (Hobsbawm, E. J., *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Canto (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. p. 133.).

⁵³ Problēmām, ar kādām saskārās Latvijas ārlietu dienests dāvas darbības pirmsākumos, līdztekus iepriekš minētajiem pievērsies arī Latvijas diplomāts J. Seskis savās atmiņās *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē : atmiņas un apcerējumi (1914.-1921.)*, Rīga: Balta, 1990.

⁵⁴ Uz izmaiņām diplomātijas un starptautisko attiecību procesos līdz ar vispārējo straujo modernizāciju 20.gs, savos darbos norādījuši virkne autoru, piemēram, H. Nicoloson darbā "Diplomacy Then and Now" u.c Šie autori norāda, ka atšķirībā no tradicionālajiem priekšstatiem, saskaņā ar kuriem diplomātija bija elitārs un smalks "mākslas" veids, kuram bieži nodevās galma un aristokrātijas ietvaros, modernizācija nesa virkni izmaiņu - diplomātija arvien vairāk tika saistīta ar politikas procesiem demokrātiskās valstīs, pieauga mediju loma, arī sabiedrība kopumā sāka izteiktākus interesētus un izteikt savu viedokli par diplomātiskajiem procesiem.

⁵⁵ LVVA, 1313.f., 1.apr., 65.l., 111. lp.

pārstāvniecībās visbiežāk tika izvēlētas personas ar piemērotu izglītību, svešvalodu zināšanām un reputāciju sabiedrībā.⁵⁶ (Tā, stājoties diplomātiskajā dienestā, nākošajam ierēdnim bija nepieciešams norādīt personas datus, pilsonisko piederību, svešvalodu prasmes, kā arī sniegt informāciju par izglītību un iepriekšējo pieredzi valsts dienestā).⁵⁷ Līdztekus šim aspektam, jāmin arī sūtniecību ierobežotie finansiālie līdzekļi un līdz galam neatrisinātā starptautiskā situācija - vēl līdz 1921.gadam Latvijas ārlietu resora uzmanības centrā atradās Latvijas juridiskās atzīšanas panākšana no Antantes valstīm.⁵⁸

Pastāvošajā starptautiskajā situācijā sekmīgu diplomātisko attiecību nodibināšanai ar Padomju Krieviju Latvijas gadījumā bija izšķiroša nozīme. Miera līgums, kas kā pamatdokuments regulēja abu jaunizveidoto kaimiņvalstu attiecības, cita starpā paredzēja arī nepieciešamību izveidot savstarpējas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības.⁵⁹ Jāatzīmē ka, pilsoņu kara, bada un dažādu epidēmiju plosītā Padomju Krievijā ne tuvu netika uzskatīta par kārotu rezidences vietu potenciālo diplomātisko pārstāvju vidū (Padomju Krievijā, un vēlāk PSRS, visus 20. un 30.gadus nebija iecienīta apmešanās un darbības vieta).⁶⁰ Uzturoties Padomju Krievijā 20. gadu sākumā bija jārēķinās ar potenciāli dzīvībai bīstamiem darba apstākļiem, kas noteica nepieciešamību Latvijas valsts pārstāvim spēt sekmīgi izvairīties no padomju puses provokācijām un apvainojumiem. Sakarā ar to, ka attiecībās ar Padomju Savienību bija jārisina virkne jautājumu, kas, pirmkārt, skāra visā Padomju Krievijas teritorijā izkaisītos Latvijas bēgļus un, otrkārt, ekonomiskus jautājumus, darbs pie diplomātiskās pārstāvniecības izveides Padomju Krievijā uzsākās jau tūlīt pēc miera līguma parakstīšanas (t.i 1920 .gada rudenī). Saskaņā ar diplomātiskajiem priekšrakstiem, 1920.gada septembrī un oktobrī Ministru Kabinets apsprieda un pieņēma sūtniecības uzbūves projektu, apstiprināja budžetu un par sūtni Padomju Krievijā iecēla Jāni Vesmani,⁶¹ kurš jau pirms tam bija darbojies Krievijā, Pirmā pasaules kara laikā pārzinot un uzraugot uz Petrogradu evakuēto fabriku inventāru. Grūtības ar diplomātisko pārstāvniecību organizēšanu komunistu pārvaldītajā Krievijā bija manāmas jau pirms sūtņa izbraukšanas uz Maskavu. Tā jau 1920.

⁵⁶ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003., 23., 24.lpp.

⁵⁷ LVVA., 2575.f., 14.apr., 56.l., 238.lp.

⁵⁸ Attiecīgi, Latvijas *de iure* atzīšanas datums - 1921.gada 26. janvāris.; Varslavāns A., *Latvija starptautu attiecību sistēmā: pirmā desmitgade 1919 - 1929*, Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008., 75.lpp.

⁵⁹ *Документы внешней политики СССР.*, гл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 106. - 116.

⁶⁰ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003. - 24.lpp.

⁶¹ Turpat. - 327.lpp.

gada 11. oktobrī jaunais sūtnis ziņoja ĀM par Krievijas puses izteiktajiem pārmetumiem Latvijai miera līguma laušanā - nesen savu darbību Latvijā uzsākušais Padomju Krievijas pārstāvis J. Gaņeckis, tātad J. Vesmaņa kolēģis, nekavējas apsūdzēt Latviju cieņas trūkumā pret Padomju Krieviju un sabotāžā. Sprotams, šādi paziņojumi neviens optimismu jau tā diezgan pesimistiskajā Latvijas pārstāvī, kas apstākļus Krievijā uzskatīja par izteikti bīstamiem un ar sekmīgu sūtniecības darbu faktiski nesavienojamiem.⁶²

Ievērojot Krievijas plašo teritoriju un lielo Latvijas pilsoņu skaitu, kas karam beidzoties atradās Padomju Krievijas teritorijā,⁶³ bija skaidri saskatāma nepieciešamība organizēt Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīklu ne tikai valsts centrā - Maskavā, bet arī lielākajos valsts centros un Latvijas pilsoņu apmešanās reģionos. Sākotnējais, 1920.gada rudenī apspriestais diplomātisko pārstāvniecību tīkla plāns paredzēja līdztekus centrālajai iestādei - sūtniecībai Maskavā, Padomju Krievijas teritorijā organizēt arī virkni konsulātu un iecelt atsevišķus Latvijas pārstāvjus ar ierobežotām funkcijām.⁶⁴ Ir pilnīgi skaidrs, ka ņemot vērā Krievijas milzīgo teritoriālo apjomu, kā arī izvēršamās sadarbības nozīmīgumu, sekmīgai diplomātiskajai darbībai bija nepieciešams pēc iespējas plašāks konsulāro pārstāvniecību skaits. Laika periodā no 1920 - 1922. gadam LR diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīkls Padomju Krievijā bija samērā sazarots. Formāli par pārstāvniecību darbību Padomju Krievijā atbildēja Latvijas sūtnis, kas rezidēja centrālajā iestādē - LR sūtniecībā Maskavā, papildus tika nodibināts ģenerālkonsulāts Maskavā un, oficiāli, konsulāti Petrogradā, Omskā un, 1920. - 1921.gadā, arī Nižnijnovgorodā.⁶⁵ Diplomātiskie un konsulārie pārstāvji Padomju Krievijā darbojās divpakāpju sistēmā - visas konsulārās pārstāvniecības bija padotas gan ĀM, gan sūtniecībai Maskavā, kas koordinēja dažādo konsulātu darbību un veica arī uzraudzības funkcijas. Vienlaikus Krievijā darbojās vairāki pārstāvji, kas nebija no Latvijas valdības puses oficiāli apstiprināti amatā (un arī Padomju Krievijas ārlietu iestādes šos pārstāvjus oficiāli neatzina), taču tie faktiski pildīja konsulāro pārstāvju pienākumus un koordinēja Latvijas bēgļu kustību, rūpējās par informācijas plūsmu un dažādas dokumentācijas nosūtīšanu un saņemšanu.⁶⁶ Par šādiem pārstāvjiem varēja uzskatīt, piemēram, konsulu Murmanskā V.

⁶² LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l, 3., 4.lp; Par dzīvībai bīstamajiem apstākļiem Padomju Krievijā, cita starpā, labi liecina fakts, ka noliekot savas pilnvaras sūtnis J. Vesmanis nākamajam sūtnim Ē. Feldmanim nodeva arī dienesta ieroci. (2575.f., 14.apr, 208.l, 64.lp.)

⁶³ Skujenieks M., *Latvija: zeme un iedzīvotāji*, Rīga: Gulbis, 1927 - 202.lpp.

⁶⁴ Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. - 140.lpp.

⁶⁵ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003., 385., 386.lpp.

⁶⁶ Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 137.lpp.

Krauzi (izpildīja savus pienākumus laika posmā no 1919. - 1920. gadam) vai konsulāro aģentu M. Skujiņu Vladivostokā (ieņēma posteni no 1920. - 1923. gadam).⁶⁷ Šāds pārstāvniecību skaits, ievērojot reālo situāciju Krievijā, bija absolūti nepietiekams un ievērojami kavēja sekmīgas darbības izvēšanu plašajā un iekšēji neviendabīgajā teritorijā. Latvijas sūtniecība Maskavā vairākkārt pūlējās panākt oficiāli akceptētu konsulāro rajonu sadalījumu, kas paredzētu atvērt vairākas jaunas konsulārās pārstāvniecības (par konsulāro pārstāvniecību projektu skat. 17., 18., 19. lpp), taču Krievijas puses noradošās attieksmes dēļ, tas nekad netika līdz galam īstenots un tika saglabāts sākotnējais, nelielais pārstāvniecību skaits.

Tādējādi redzams, ka 1920.gada oktobrī, sūtnim J. Vesmanim ierodoties Maskavā, viņam bija nepieciešams izvērst plašu diplomātisku un, pirmkārt, organizatorisku darbu. 16. oktobrī sūtnis ziņoja Ārlietu ministram par pirmajiem iespaidiem padomju galvaspilsētā - J. Vesmanis norādīja uz piemērotu telpu trūkumu (misijas rīcībā tika nodotas trīs ēkas, attiecīgi, Maškova ielā. Nr. 3., Staro - Koņušennaja ielā Nr.23, kā arī 3 istabas bijušajā viesnīcā "Savoja"⁶⁸). Šīs telpas neatbilda sūtniecības vajadzībām un bija ievērojami par šauru, turklāt, no 1922.gada 1. marta sūtniecība bija spiesta attiekties no ēkas Staro - Koņušennaja ielā Nr.23.⁶⁹ Savā ziņojumā J. Vesmanis vērsa ĀM uzmanību arī uz nepietiekamu personāla skaitu un tā nodrošinājumu, kā arī nepietiekamiem finansiāliem līdzekļiem.⁷⁰ Par nepietiekamiem finansiālajiem līdzekļiem Latvijas pārstāvniecību darbinieki izteica neapmierinātību regulāri, turklāt, arī valstīs, kur materiālie un sadzīves apstākļi bija uzskatāmi par daudz labākiem nekā Padomju Krievijā. Taču, jāsecina, ka šajā gadījumā sūtņa iebildumi bija visai pamatoti, piemēram, J. Vesmanis norādīja, ka ar noteikto minimālo darbinieku algu (1200 rbļ.), viņam vēl nav izdevies atrast ne piemērotu stenogrāfisti, ne juristu.⁷¹ Sūtnis norādīja arī uz nepieciešamību piešķirt pārstāvniecībai lielāku patstāvību budžeta plānošanas un finanšu jautājumos - savā 1920. gada 9. novembra ziņojumā Vesmanis lūdza atļauju visus sūtniecības un konsulātu ienākumus izlietot pēc saviem ieskatiem, paredzot līdzekļus papildus ārštata darbinieku algošanai, Latvijas pilsoņu īpašumu uzglabāšanai, transportēšanas un reprezentācijas, kā arī ceļa izdevumiem uz vietām, kur nav Latvijas konsulāro

⁶⁷ Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005., 138.lpp.

⁶⁸ LVVA., 2574.f., 2.apr., 18.l., 20., 21.lp.

⁶⁹ LVVA., 2575.f., 14.apr. 56.l., 158.lp., 256.lp.

⁷⁰ LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l., 11 lp.

⁷¹ Turpat. - 12..lp.

pārstāvniecību.⁷² Lai ilustrētu nepietiekamo līdzekļu piesaisti, tika izmantots salīdzinājums ar Igauniju, piezīmējot, ka kaimiņvalsts gadījumā gan sūtniecības un konsulātu darbinieku skaits (Maskavā 140 cilvēki, Petrogradā 40), gan valdības atbalsts ir daudz lielāks nekā Latvijas situācijā.⁷³ Gan 1921. - 1922. gada, gan 1922. - 1923. gada sūtniecības budžeta izstrādi un apstiprināšanu pavadīja plaša sarakste ar ĀM par finansiālajiem jautājumiem, turklāt uz šo aspektu norādīja gan ierēdņi Maskavā, gan konsulārie darbinieki reģionos. Tā 1921. gada nogalē Latvijas konsuls Petrogradā, atsaucoties uz katastrofālu līdzekļu trūkumu, atzīmēja, "ka Padomju Krievijā, valstī, kura atrodas smagā ekonomiskā un politiskā situācijā un kurā, turklāt, plosās bads, nav iespējams pilnvērtīgi sabalansēt ienākumus un izdevumus".⁷⁴ Īpaši smaga situācija izveidojās 1922.gadā, kad padomju iestādes vienpusēji paaugstināja īres maksu par namu, kurā uzturējās ģenerālkonsulāts Maskavā un Reevakuācijas komisija, tādējādi ievērojami paaugstinot sūtniecības kopējos izdevumus.⁷⁵ Sūtniecībai tradicionāli trūka līdzekļu arī administratīviem izdevumiem, turklāt, kā īpaša Krievijas situācijas specifika, ĀM tika pieprasīti arī papildus līdzekļi reprezentācijas un informācijas iegūšanas nolūkos. Tā, piemēram, 1922. gadā sūtnis skaidroja ĀM, ka reprezentācijas izdevumi Krievijas gadījumā ir citāda rakstura, jo informācijas iegūšanas nolūkos nav iespējams paļauties uz presi, kura ir izteikti neobjektīva un informāciju ir nepieciešams iegūt citādi, bieži arī privātā ceļā.⁷⁶ Šis aspekts (informācijas iegūšana neoficiālā ceļā, kā arī paļaušanās uz dažādām baumām), ko sūtnis savā sarakstē arī atklāti atzina, ir bieži tikusi kritizēta, sevišķi attiecībā uz otro LR sūtni Padomju Krievijā (PSRS) - Ē. Feldmani (amatā no 1921. līdz 1923. gadam).⁷⁷ Jāatzīmē, ka tālākā sūtniecības darbībā nepietiekami līdzekļi dažkārt tieši ietekmēja veicamā darba kvalitāti.

Tieši pirmos sūtniecības darbības gadus pēc diplomātisko attiecību izveides varētu raksturot kā pašus intensīvākos - saskaņā ar noslēgto miera līgumu attiecībās ar Padomju Krieviju bija jāatrisina virkne neatliekamu jautājumu. Lai spētu optimizēt miera līguma izpildes procesu un panākt vismaz daļēju materiālo un cilvēku resursu atgriešanu Latvijā, ĀM 1920. gada 16. septembrī nolēma pie sūtniecības organizēt vairākas jauktās komisijas, uzskatot, ka primāri būtu jāpanāk tieši dažādu rūpniecības iestāžu un mantu reevakuācija no

⁷² LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l., 32.lp.

⁷³ LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l., 32.lp.

⁷⁴ LVVA., 2575.f., 14.apr., 20.l., 8.lp.

⁷⁵ Turpat. - 22. lp.

⁷⁶ LVVA., 2575.f., 14.apr., 20.l., 18.lp.

⁷⁷ Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. - 135.lpp.

Krievijas⁷⁸ Šī koncepcija saskanēja ar 20. gs 20. gados Latvijā plaši propagandēto ideju par Latviju kā tirdzniecisku tiltu starp Krieviju un Vāciju.⁷⁹ Šis idejiskais uzstādījums, kā arī vēlme vismaz daļēji atjaunot pirmskara Latvijas rūpniecisko potenciālu, noteica Latvijas puses lielo ieinteresētību abu valstu rūpnieciskajā sadarbībā, kas 20.gadu sākumā ietvēra, pirmkārt, no Latvijas izvesto mantu un iekārtu reevakuāciju. Oficiālo lēmumu par Reevakuācijas komisijas dibināšanu Latvijas sūtniecība Maskavā pieņēma 9. novembrī. Paralēli sāka darboties vēl vairākas komisijas - Optācijas komisija 6 cilvēku sastāvā, Juridiskā komisija 3 cilvēku sastāvā, kā arī Bēgļu reevakuācijas komisija 9 cilvēku sastāvā.⁸⁰ Kopumā jāatzīmē, ka sūtniecības personāla skaitliskajam sastāvam bija tendence mainīties, turklāt, daļa no ierēdņiem dažkārt ieņēma vairākus amatus vienlaicīgi. Sākotnējā projektā sūtniecības kopējais sastāvs, ieskaitot kalpotājus, bija ielānots ap 100 cilvēku (1920. gada novembra pārskatā sūtniecības potenciālais darbinieku skaits tika minēts 109 ierēdņi).⁸¹ Šādu skaitlisko apjomu gan sūtniecība nekad nerasniedza, padomju puse, dažādu iemeslu vadīta, centās pēc iespējas ierobežot oficiālo Latvijas pārstāvju skaitu Krievijā (sevišķi tas attiecās uz ierēdņiem, kuriem, saskaņā ar pieņemtajām normām, tika, vismaz teorētiski, garantēta diplomātiskā imunitāte).

Izveidotās komisijas, to darbība, kā arī sūtniecības darbība kopumā aplūkojamā periodā (1920. - 1922. gadā) tika vairākkārt kritizēta. Jau 1920. gada sākumā sūtniecības ierēdņi norādīja sūtnim uz nepieciešamību uzlabot informācijas apmaiņu starp dažādu komisiju priekšsēdētājiem, uzskatot to par nepietiekamu un, dažkārt, pat atklāti pretrunīgu.⁸² 1921.gada 28. martā Reevakuācijas komisijas priekšsēdētājs A. Kuršinskis norādīja sūtnim uz nepieciešamību organizēt sūtniecībā vispārējās sēdes, kurās piedalītos atbildīgie sūtniecības un komisiju darbinieki, kā arī ģenerālkonsuls. Šādās apspriedēs, saskaņā ar komisijas priekšsēdētāja teikto, varētu apskatīt un saskaņot visus steidzamos un svarīgos jautājumus par pārstāvniecību darbību Krievijā un apspriest vispārēja rakstura informāciju.⁸³ Jāatzīmē, ka vismaz oficiālā līmenī šādas vispārējās sēdes sūtniecībā tā arī netika sasauktas, taču nevar noliegt dažādu līmeņu privātu komunikāciju darbinieku starpā, kas, protams, pastāvēja. Aplūkojot pieejamo dokumentāciju, var secināt, ka sūtnim Maskavā bija pieejama visai detalizēta informācija par kopējo sūtniecības darba procesu un tā virzību, taču nav

⁷⁸ LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l., 1., 2. lp.

⁷⁹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. 75.lpp.

⁸⁰ LVVA., 2575.f., 14.apr., 42.l., 32.lp; 2574.f., 2.apr., 18.l., 20., 21.lp.

⁸¹ LVVA., 2574.f., 2.apr., 18.l., 20., 21.lp.

⁸² LVVA., 2575.f., 14.apr., 60.l., 468.lp.

⁸³ LVVA., 2575.f., 14.apr., 60.l., 552.lp.

noliedzams, ka apspriedes būtu ievērojami uzlabojušas kopējo informētības līmeni darbinieku vidū, kas ievērojami samazinātu sūtniecības ietvaros nosūtītās informatīvās dokumentācijas apjomu.

Neskatoties uz jau izveidotajām Latvijas pārstāvniecībām Padomju Krievijas teritorijā, bija pilnīgi skaidrs, ka Latviju pārstāvošo iestāžu skaits plašajā un haosa pārņemtajā Krievijā nebūt nav pietiekams. Sevišķi asi šis jautājums izpaudās tieši 20. gs 20. gadu sākumā, kad Latvijas pusei bija nepieciešams veikt un koordinēt plašu bēgļu un pilsonības optantu pārvietošanu, uzraudzīt rūpniecības iekārtu un īpašumu reevakuāciju. Šādā situācijā esošās, oficiāli atzītās pārstāvniecības, nespēja pietiekoši efektīvi rūpēties par daudzo ienākošo lietu sekmīgu izpildi. Jau sākot ar diplomātisko attiecību uzsākšanas brīdi starp abām valstīm aktuāls kļuva jautājums par diplomātisko pārstāvniecību skaita palielināšanu konkrētās valsts teritorijā. Šī, kā viena no būtiskākajām problēmām abu valstu starpā, spilgti liecināja par padomju ārpolitikas pretrunīgo un pat atklāti divkosīgo raksturu. Latvijas sūtniecība 1921. - 1922.gadā izvērta plašu polemiku ar Ārlietu tautas komisariātu (ĀTK) pārstāvniecību jautājumā, visus ierosinājumus padomju puse ar dažādiem, formāliem un mazāk formāliem, ieganstiem noraidīja. Jau 1921.gada 29. janvārī sūtniecība interesējās par iespējām atvērt Latvijas konsulātu Krievijas dienvidu teritorijās (t.i., faktiski, arī Ukrainas teritorijā).⁸⁴ Jautājums par Latvijas puses sadarbību ar Padomju Ukrainu šajā laika posmā, kopumā, bija visai sarežģīts⁸⁵. Aktīvā karadarbība dienvidu teritorijās gan jau bija daļēji noslēgusies, Ukrainā pārsvaru gūstot lieliniekiem, bet tā kā vienota Padomju Savienība vēl nebija izveidota un miera līgumu Latvija bija noslēgusi tikai ar Padomju Krieviju, Latvijas diplomātiskie pārstāvji oficiāli nevarēja aizsargāt to Latvijas pilsoņu intereses, kas atradās Ukrainas teritorijā. Sakarā ar to, ka bēgļu skaits no Latvijas Ukrainā bija ievērojams (pēc aptuveniem skaitļiem latviešu kopskaits Ukrainas teritorijā 1921. gadā minēts ap 150 000⁸⁶), parādījās nepieciešamība noslēgt atsevišķu vienošanos - šāds līgums starp Latviju un Padomju Ukrainu tika noslēgts 1921. gada 3. augustā un jau 4. augustā sūtniecībai tika nosūtīts projekts par atsevišķas Ukrainas bēgļu reevakuācijas komisijas nodibināšanu, kura tiktu pakļauta centrālajai Bēgļu komisijai Maskavā.⁸⁷ Izveidotā organizācija Ukrainā faktiski bija komisijas Maskavā filiāle un iekļāvās kopējā Latvijas diplomātisko pārstāvniecību tīklā Padomju

⁸⁴ LVVA., 2575. f., 14. apr., 111.l., 88.lp.

⁸⁵ Skat. arī Jēkabsons Ē., Latvijas attiecības ar Ukrainas Tautas republiku (1919-1921)., *Latvijas vēsture*., Nr.4., 2003. 58. - 69.lpp; Bahmanis K., *Latvieši Ukrainā 1917. - 1919. gados.*, Rīga, 1926., 218. - 240. lpp.

⁸⁶ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 - 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. - 80.lp.

⁸⁷ LVVA., 2575.f., 14.apr., 43.l., 34.lp.

Krievijā, jo visa dokumentāciju apstiprināja Latvijas sūtniecība Maskavā un arī Latvijas bēgļu komisijas Ukrainā ierēdņi visbiežāk tika komandēti tieši no sūtniecības puses.

Latvijas bēgļu komisijas Ukrainā izveidošanu varētu uzskatīt par gandrīz vai vienīgo sekmīgo sadarbības piemēru, kas vainagojās ar jaunas, uz Latvijas diplomātisko pārstāvniecību bāzes izveidotas, iestādes atklāšanu. Diemžēl jautājums par pašas Padomju Krievijas sadalīšanu pārskatāmos diplomātiskās darbības rajonos tā arī palika neatrisināts. 1921.gada 10. augustā sūtniecība iesniedz ĀTK Latvijas puses priekšlikumu par "Latvijas konsulāro rajonu izveidošanu Krievijas Padomju Republikas robežās".⁸⁸ Saskaņā ar šo projektu, konsulātu skaits tiktu palielināts, noņemot neproporcionālo slodzi no iestādēm Maskavā. (Saskaņā ar ĀM priekšrakstiem, par Latvijas pilsoņiem un viņu īpašumu, rajonos, kuros nav atsevišķu pārstāvju, atbildēja Maskavas ģenerālkonsulāts⁸⁹). Līdztekus jau esošajiem konsulātiem Maskavā, Petrogradā un Omskā bija paredzēts izveidot konsulāro pārstāvniecību arī Rostovā pie Donas (kas, attiecīgi, nestu atbildību par Krievijas dienvidu un dienvidaustrumu apgabaliem) un pārcelt Nižnijnovgorodā esošo konsulātu uz Samāru.⁹⁰ Sākotnēji Sūtniecība ir visai optimistiska jautājumā par iespējamo padomju puses atbildi, jo jau 18. augustā ziņo ĀM, ka ĀTK iesniegtajam projektam, visticamāk, piekritīs.⁹¹ Neskatoties uz sākotnējām cerībām, 1921.gada 6.septembrī ĀTK, izmantojot padomju funkcionāriem un birokrātiem raksturīgo formāli vienveidīgo rakstības stilu, paziņoja, ka palielināt Latvijas konsulāro pārstāvniecību skaitu Padomju Krievijā nav iespējams.⁹² Latvijas puse regulāri arī turpmāk vērsās pie padomju ārlietu iestādēm, un jautājums par konsulāro pārstāvniecību palielināšanu laika gaitā kļuva par vienu no daudzajiem līdz galam neatrisinātajiem jautājumiem abu valstu attiecībās. Krievijas pusei, kā norāda virkne pētnieku,⁹³ nebija izdevīgi jēlkādā veidā atvieglot jauno, uz Krievijas impērijas pamata izveidojušos, valstu centienus vismaz daļēji pārvarēt kara sekas, (kas ietvēra bēgļu atgriešanu un saimnieciskā īpašuma reevakuāciju). Formāli izlīgstot un noslēdzot miera līgumus padomju ārpolitika varēja spekulēt ar miermīlīguma un draudzīguma kārti, vienlaikus, ar dažādu iegāstu palīdzību kavējot materiālo un cilvēku resursu aizplūšanu no Krievijas. Tā, piemēram, ĀTK veikli noraidīja prasību par konsulāta atvēršanu Rostovā pie Donas, atzīmējot, ka tas nav

⁸⁸ LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 7.lp.

⁸⁹ LVVA., 2575.f., 14.apr., 56.l., 258.lp.

⁹⁰ Turpat. - 259.lp.

⁹¹ LVVA., 2575.f., 14.apr., 43.l., 370.lp.

⁹² LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 8.lp.

⁹³ Fleron F., Hoffmann E., Laird R., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991. Classic and Contemporary Issues*, Transaction Publishers, 2006.; Debo R., K., *Survival and Consolidation: The Foreign Policy of Soviet Russia.*, McGill-Queen's University Press, 1992. , u.c

iespējams "kontrrevolucionārās cīņas dēļ".⁹⁴ 1921.gada 21. septembrī, un atkārtoti 21. oktobrī, ĀTK saziņā ar sūtniecību atgādina par nepieciešamību steidzami evakuēt Latvijas pilsoņus no bada skartajiem reģioniem. Uz sūtniecības aizrādījumu, ka tam būtu nepieciešamas papildus konsulārās pārstāvniecības, ĀTK nekādi nereaģēja.⁹⁵ 1922. gada martā sūtniecība atkārtoti lūdz padomju pusei skaidrojumu šajā jautājumā, taču panākt kādu vienošanos par pārstāvniecību skaita palielināšanu tā arī neizdodas.⁹⁶ Padomju Krievija mēģināja arī manipulēt ar Latvijas puses pamatoto nepieciešamību pēc konsulārajām pārstāvniecībām un pieprasīja atļauju, Latvijas pārstāvniecību skaita palielināšanas gadījumā, paplašināt Padomju Krievijas konsulāro darbību Latvijā, attiecīgi, ierīkojot konsulārās pārstāvniecības arī Liepājā, Daugavpilī un Rēzeknē.⁹⁷ Šādu prasību varēja uzskatīt par kuriozu, ja vien tā nebūtu bijusi patiesa. Nebija iespējams salīdzināt Latvijas pārstāvniecību darba apjomu un risināmo lietu skaitu ar Padomju Krievijas darbības mērogiem Latvijā. Visticamāk, padomju puses darbība citās Latvijas pilsētās būtu kalpojusi komunistiskās propagandas izplatīšanai un tālākai padomju spiegošanas tīkla attīstībai.

Nepietiekamais pārstāvniecību skaits nebija vienīgā problēma, ar kuru saskārās Latvijas jaunizveidotās pārstāvniecības Padomju Krievijā. Valdošā haosa un teritoriālo juku dēļ arī esošajiem konsulātiem nebija īsti skaidras viņu darbības robežas. Tā 1921.gada septembrī konsulāts Omskā lūdza sūtniecību precizēt konsulāta darbības robežas, atzīmējot, ka konsulātam ir visai lielas grūtības apkalpot plašo teritoriju, jo konsulāts Omskā bija vienīgā oficiāli apstiprinātā Latvijas pārstāvniecība Krievijas teritorijā, kas ģeogrāfiski atradās Āzijā tāpat vēl joprojām nebija definēta skaidra robeža starp Krievijas Eiropas un Āzijas daļām.⁹⁸ Tāpat konsulāts lūdz paskaidrojumus attiecībā uz līdz 1922. gadam pastāvošo "bufervalsti" - Tālo Austrumu republiku un Vidusāzijas teritorijām.⁹⁹ Sūtniecība savā 1. decembra atbildē atsaucas uz ĀTK novēlēšanos atzīt konsulāro rajonu sadalījumu un aicina pienākošās lietas, kas neietilpst tiešajās konsulāta robežās, pāradresēt ģenerālkonsulātam Maskavā.¹⁰⁰ Sadarbību starp sūtniecību un konsulātiem neatvieglāja arī konkurence, kas šāda veida institūcijās nenoliedzami pastāvēja un dažkārt sasniedza pat visai groteskas formas. Tā, piemēram,

⁹⁴ LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 9.lp.

⁹⁵ LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 10., 14.lp.

⁹⁶ LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 15.lpp.

⁹⁷ Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. - 135.lpp.

⁹⁸ LVVA., 2575.f., 14.apr., 52.l., 6.lp.

⁹⁹ Sīkāk par Tālo Austrumu republiku un Latvijas bēgļiem skat. Bergmanis A., *Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20.gadsimta 20. - 30. gados.*, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.*, Nr. 3., 2010., 69. - 114.lpp.

¹⁰⁰ LVVA., 2575.f., 14.apr., 323.l., 12.lp.

1922.gada martā konsuls Petrogradā V. Šamils vērsās pie ĀM ar ieceri pārcelt ģenerālkonsulātu no Maskavas uz Petrogradu. Šajā gadījumā, izvērstā argumentācija tomēr nespēja notušēt paša konsula ieinteresētību šajā jautājumā, kas neglābjami saistījās ar cerībām pakāpties pa karjeras kāpnēm. Turklāt, šajā gadījumā bija jāņem vērā arī konsula ne pārāk labā reputācija (skat. 31.lpp.).¹⁰¹

Zināmas transformācijas aplūkojamā laika posmā līdz 1922. gadam piedzīvoja arī pie sūtniecības izveidoto komisiju un apakškomisiju struktūra. Sākotnējā darbības posmā, bēgļu lielā skaita dēļ tika organizēta atsevišķa Bēgļu reevakuācijas komisija, bet bēgļu pamatmasai samazinoties, kā arī lai optimizētu sistēmu kopumā, līdz ar 1922.gada 31. martu Bēgļu reevakuācijas komisija tika apvienota ar Optācijas komisiju.¹⁰²

Par spīti grūtībām, kas pastāvēja izveides procesā, vismaz daļēji konsulārās pārstāvniecības Padomju Krievijā izdevās izveidot. To darbības pirmais posms no 1920. līdz 1922. gadam bija sarežģīts gan abu valstu savstarpējās saskarsmes peripetiju dēļ, gan arī tādēļ, ka situācija Padomju Krievijā tās pirmajos pastāvēšanas gados, bija iekšpolitiski sarežģīta. Šo apstākli labi ilustrēja sūtniecības darbinieku ziņojumi par stāvokli Maskavā 1921.gadā¹⁰³ - saskaņā ar tiem, sūtniecības darbība šajā laika posmā vēl bija izteikti neorganizēta, trūka pastāvīgu darbinieku, sūtniecības iestādes bija bēgļiem grūti pieejamas, formalitāšu un īsā pieņemšanas laika dēļ (turklāt, kā trāpīgi norādīja ziņojuma autori, ar padomju iestāžu ne pārāk glaimojošo attieksmi bija jāsakaras daudz biežāk nekā varētu iedomāties - tiek atzīmēts, ka pie ieejas gan ģenerālkonsulātā, gan Bēgļu reevakuācijas komisijā uzturējās komandants, kurš, atsevišķos gadījumos pierakstīja apmeklētājus un visus novēroja¹⁰⁴).

2.2 Sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību personāla sastāvs.

Sakarā ar to, ka Padomju Krievija ieņēma svarīgu vietu Latvijas ārpolitikas redzējumā un sadarbība ar šo "neērto kaimiņu" tika uzskatīta par visādā ziņā prioritāru, diplomātiskā dienesta personālsastāvam bija liela nozīme. Jau tika minēts, ka Krieviju nekādā ziņā nevar uzskatīt par populāru dienesta norīkojuma vietu, taču, īpaši 20.gadu sākumā, veicamo pienākumu bija izteikti daudz. Aplūkojot sūtniecības personālsastāva izmaiņas hronoloģiski, jāatzīmē, šajā ziņā tieši 1920. - 1922. gads iezīmējas ar īpašu specifiku. Kopumā, kadru

¹⁰¹ LVVA., 2575.f., 14.apr. 55.l., 421.lp.

¹⁰² LVVA., 2575.f., 14.apr. 56.l., 24., 293.lp.

¹⁰³ LVVA., 2575.f., 14.apr. ., 43. l., 30.lp.

¹⁰⁴ LVVA., 2575.f., 14.apr. ., 43. l., 30.lp.

mainības procents bija ļoti augsts.¹⁰⁵ Jāņem vērā, ka 20.gadu sākumā situācija konsulārajās pārstāvniecībās vēl nebija līdz galam nostabilizējusies, daudzos gadījumos ierēdņa pienākumus pildīja cilvēki ar atbilstošu izglītību no pašu Latvijas bēgļu vidus, kuri vēlāk, līdz ar vispārējo reevakuāciju, izbrauca uz Latviju, daļa no diplomātiskajā dienestā nodarbinātajām personām vienlaicīgi ieņēma arī vairākus amatus (kā tas bija, piemēram, gadījumā ar A. Koncu, kas 1921.gadā vienlaicīgi darbojās gan Maskavas ģenerālkonsulātā, gan bija Nižnijnovgorodas konsula vietas izpildītājs¹⁰⁶). Zināma birokrātiskā haosa un ierēdņu migrācijas dēļ ir grūti iegūt līdz galam precīzu informāciju par izmaiņām ierēdņu statusā (par šo situāciju savu neapmierinātību izsacīja arī ĀM 1921.gadā 18. martā lūdzot Sūtniecību piesūtīt attiecīgu dokumentāciju, jo ziņas par ierēdņiem bija nepilnīgas un trūka attiecīgu pavēļu¹⁰⁷).

Saskaņā ar Sūtniecības personāla sarakstu 1921.gada 4. augustā, līdztekus Sūtnim Ē. Feldmanim (kas 1921.gada sākumā nomainīja šajā amatā J. Vesmani¹⁰⁸), padomniekam R. Zariņam, sekretāriem N. un V. Sproģiem un juriskonsultam A. Haritonovskim, darbojās arī Saimniecības nodaļa 28 cilvēku sastāvā, Optācijas komisija, kurā ietilpa 8 personas (priekšsēdētājs J. Bērziņš), Bēgļu reevakuācijas komisija (12 cilvēki) ar Ē. Šķipsnu priekšgalā, kā arī Reevakuācijas komisija, kuru vadīja A. Kuršinskis un kurā darbojās 17 personas. Diplomātisko pārstāvniecību tīklā iekļāvās arī ģenerālkonsulāts Maskavā (9 personas), kura darbību pārraudzīja jau minētais A. Koncs un konsulāti Petrogradā (konsuls V. Šamils; 9 darbinieki), Nižnijnovgorodā (2 darbinieki) un Omskā (konsuls E. Leķis), kā arī Bēgļu reevakuācijas komisija Ukrainā (pilnvarotais pārstāvis E. Ulmanis; 5 cilvēki).¹⁰⁹ Saskaņā ar 1922.gada 15. maija ziņojumu, sūtniecības personālsastāvā bija notikušas zināmas izmaiņas R. Zariņš vienlaikus ar sūtniecības padomnieka pienākumiem izpildīja arī Maskavas ģenerālkonsula vietnieka amatu, savukārt, Optācijas komisijas priekšgalā bija nostājies P. Rēķis.¹¹⁰ Turklāt Maskavā no 1921. līdz 1923. gadam darbojās arī Latvijas militārais pārstāvis Padomju Krievijā Ž. Bahs, kas gan neskaitījās tieši padots Latvijas sūtniecībai, bet Armijas

¹⁰⁵ Aplūkojot sūtniecības iekšējo korespondenci ar ĀM un konsulātiem, jāsecina, ka vidēji reizi mēnesī figurē ziņa par aizejošu, pieņemtu vai uz citu pārstāvniecību pārceltu ierēdņi. (2575.f., 14.apr., 56.l., 172.lp.).

¹⁰⁶ LVVA., 2575.f., 14.apr., 87. l., 169.lp.

¹⁰⁷ LVVA., 2575.f., 14.apr., 208.l., 53.lp.

¹⁰⁸ LVVA., 2575.f., 14.apr., 111.l., 181.lp.

¹⁰⁹ LVVA., 2575.f., 14.apr., 56b. l., 3.lp.

¹¹⁰ LVVA., 2575.f., 14.apr., 87.l., 165.lp.

komandiera štābam.¹¹¹ Daudzos gadījumos ierēdņi ieņēma vairākus amatus vienlaicīgi, sevišķi pārstāvniecībās Maskavā (sūtniecībā un ģenerālkonsulātā). Neskatoties uz minēto, pārstāvniecību personāla komplektēšanas process visā aplūkojamā periodā palika sarežģīts. Esošās problēmas savā ziņojumā labi iezīmējis konsula vietas izpildītājs Omskā pēc E. Leļa nāves 1922.gada vasarā, J. Kļaviņš, kurš 23. jūnija rakstā vērsa sūtniecības uzmanību uz piemērotu kadru trūkumu konsulātā un piebilda, ka daļa no nodarbinātajiem minētajā laika posmā izbrauca uz Latviju, bet daļai pilnvērtīgi darboties traucēja izglītības trūkums.¹¹² Savā atbildē sūtniecība atzina lielu darbinieku trūkumu arī Maskavā, un raksturoja ierēdņu stāvokli kā "pārmēru noslogotu".¹¹³

Samērā lielu neapmierinātību sūtniecības un pārstāvniecību ierēdņu starpā izraisīja ĀM lēmums līdz ar 1921./1922. gada budžeta pieņemšanu kā štata ierēdņus saglabāt tikai vadošajos posteņos esošos darbiniekus. Saskaņā ar ĀM lēmumu, no 1921. gada 1. aprīļa sūtniecības štatā tika iekļauts sūtnis, padomnieks, juriskonsults, 1. šķiras sekretārs, sekretārs, sevišķu uzdevumu ierēdnis un saimniecības nodaļas vadītājs; citi darbinieki palika ārpus štata.¹¹⁴ Šis lēmums pazemināja ierēdņu statusu un, tādējādi, padarīja viņu darbošanos Padomju Krievijā bīstamāku (padomju represīvās institūcijas veicot arestus nebūt nemulsināja un neapstādināja fakts, ka kāds no arestētajiem darbojas citas valsts dienestā vai ir tās pilsonis). Turklāt, ar ierēdņiem tika slēgts brīva tipa līgums, saskaņā ar kuru algas apmēri nebija konstanti un sūtnis tos varēja variēt atkarībā no apstākļiem.¹¹⁵ Šis apstāklis Krievijas situācijā varēja būt izšķirošs, īpaši ņemot vērā inflācijas apjomus, kas sevišķi pieauga tieši 1921. - 1922. gadā. (Daļēja ekonomiska stabilitāte Krievijā tika sasniegta tikai līdz ar Jaunās ekonomiskās politikas nostiprināšanos laika posmā pēc 1923. gada). Tas viss padarīja potenciālo dienestu diplomātiskajās pārstāvniecībās mazāk pievilcīgu, lai gan nav noliedzams, ka, ņemot vērā visai ekstremālos sadzīves apstākļus Padomju Krievijā, cilvēkiem ar attiecīgām spējām un iespējām, darbs sūtniecībā vai kādā no apakškomisijām varēja kalpot par zināmu "drošības spilvenu", vienlaikus stiprinot Latvijas interešu aizstāvību Krievijā. Sūtniecības ierēdņi gan nebija pasargāti no aresta, vēl vairāk, zināmos apstākļos darbība Latvijas valsts interesēs pat varēja tikt uzlūkota kā papildus faktors par labu iespējamam apcietinājumam. Kā piemērs šajā gadījumā varētu kalpot sūtniecības Bēgļu komisijas ierēdņa

¹¹¹ Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., *Latvijas armijas augstākie virsnieki. 1918 - 1940. biogrāfiska vārdnīca.*, Rīga, 1998.

¹¹² LVVA., 2575.f., 14.apr., 55.l., 79.lp

¹¹³ Turpat. - 91.lp

¹¹⁴ LVVA., 2575.f., 14.apr., 43.l., 360.lpp

¹¹⁵ LVVA., 2575.f., 14.apr., 208.l., 33.lp

V. Mucenieka lieta, par kuru 1922. gada pavasarī tika izvērsta plaša sarakste starp Sūtniecību un ĀTK. V. Mucenieks, Bēgļu reevakuācijas komisijas darbinieks, atrodies amatā, 1921. gada jūnijā tiek arestēts no padomju represīvo iestāžu puses un bez pamatotu apsūdzību uzrādīšanas paturēts ieslodzījumā līdz pat 1922. gada februārim. Turklāt, kā viens no aresta iemesliem tiek minēta tieši darbošanās Latvijas diplomātiskajā dienestā.¹¹⁶ Kā savā ziņojumā piebilst V. Mucenieka tiešais priekšnieks, Bēgļu komisijas priekšsēdētājs Ē. Šķipsna, padomju ierēdņi, kas izdarīja kratīšanu stacijā novietotajos bēgļu ešelonos, kopumā pret Latvijas pilsoņiem izturējušies ļoti rupji, veltījuši tiem apzīmējumus "spekulanti", "buržuji" un "baltgvardi", piebilstot, ka gan bēgļiem, gan Latvijas oficiālajiem pārstāvjiem drīzāk būtu nepieciešams "pa kaklu dot, nekā uz Latviju atpakaļ laist".¹¹⁷ Jāatzīmē, ka abu minēto ierēdņu versijas par notikušo kopumā sakrita, un arī pats V. Mucenieks Bēgļu komisijas 1922.gada 25. februāra atskaitē tika atzīts par uzticamu un godprātīgu darbinieku.¹¹⁸ Minētais gadījums kalpo kā viens no spilgtākajiem, taču nebūt ne vienīgajiem piemēriem sarežģītajiem apstākļiem, kādos bija jādarbojas jaunieceltajiem ierēdņiem, kas uzsāka darbu Padomju Krievijā, kur, komunistiskās propagandas un Pilsoņu kara¹¹⁹ vardarbības pieauguma atmosfērā uz ārvalstu pilsoņiem pārsvarā lūkojās ar neslēptu neuzticību.

Nevar nepieminēt to, ka arī paši sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību darbinieki un viņu profesionalitāte un uzticamība tika vairākkārt kritizēta. Tā, piemēram, par grūtībām

¹¹⁶ Fragmenti no apcietinātā ierēdņa V. Mucenieka ziņojuma 1922. gada 23. martā: *1921.gada maijā es ar Latvijas pilnvarotā ministra Krievijā Feldmaņa kunga ziņu tiku no Latvijas pilnvarotā bēgļu lietās Ē.Šķipsnas kunga pieņemts bēgļu komisijas dienestā.. Jūnija mēnesī pie 9. bēgļu ešelona noiešanas no Maskavas.. Vokzālē ieradās kāda Komisija, kura bez redzamiem pamatiem sāka ņemt nost no ešelona bēgļus, par ko tika paziņots uz bēgļu komisiju.. bēgļu noņemšana no ešelona tika turpināta un (arī) mans tēvs K. Mucenieks tika apcietināts. Pēc manas ierašanās Vokzālē man tika no VČK atņemtas sūtniecības apliecības un es pats arestēts... Pie nopratināšanas man tika norādīts, ka lai gan es nekā pats neesot darījis, bet tas fakts, ka es sastāvēju Latvijas dienestā un, ka Latvijas priekšstāvniecība mani pieprasījusi pietiekot, lai mani arī tālāk turētu ieslodzījumā, it īpaši tāpēc, ka Latvijā tikuši arestēti komunisti.. (LVVA., 2575.f., 14.apr., 87.l., 231.lp.).*

¹¹⁷ Fragmenti no Bēgļu reevakuācijas komisijas priekšsēdētāja Ē. Šķipsnas ziņojuma 1921. gada 10. jūnijā: *Veselu mēnesi Krievijas iestādes atlika 9. Maskavas bēgļu ešelona nosūtīšanu.. Vakar 9. jūnijā ešelonam beidzot bija jāatiet, (taču) stacijā ieradās kāda jauna komisija ar aģentiem un sāka jaunu kontroli.. no jauna pārbaudīja bēgļu tiesības uz izbraukšanu un strīpoja no jau vīzētiem sarakstiem apmēram 20 personas. Uz protestiem komisija atbildēja ar ironiju un zobošanos. Arī pret bēgļiem komisija, kura sastāvēja no jauniem pusaugu zenķiem, kurus drīzāk var salīdzināt ar pašpuikām nevis valsts pārstāvjiem, izturējās ārkārtīgi rupji. Strīpošanā bija tendence izsvītrot tās personas, kuras vairāk sazinājušās, darbojušās ap bēgļu komisiju ... (LVVA., 2575.f., 14.apr., 111.l., 100.lp.).*

¹¹⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 232.lp.

¹¹⁹ Pilsoņu karš 1922.gadā lielākajā Padomju Krievijas teritorijā, ja neskaita tālos austrumus, jau bija beidzies, taču tā sekas nebija viegli pārvaramas. Pirmā pasaules kara un tālāko iekšpolitisko juku laiks bija atstājis sekas uz cilvēku psihi, var pieņemt, ka līdz ar aktīvās karadarbības beigām vardarbības apmēri Padomju Krievijā samazinājās, taču pilnībā tie nekad neizzuda (uz šiem aspektiem savā darbos trāpīgi norādījis arī O. Faidžiss (skat., piemēram, Fidges O., *Peoples Tragedy: Russian Revolution 1891 - 1924*, Pimlico, 1997.).

saskarsmē ar Latvijas pārstāvjiem Maskavā 1922. gada 10. martā ziņoja bēglis Kārklis - Krontāls. Tika kritizēts sūtniecības juriskonsults A. Haritonovskis (un arī citi sūtniecības darbinieki), izsakot pārmetumus korupcijā un savu dienesta pienākumu nepildīšanā, turklāt, kā uzstāja ziņojuma autors, "ar šādām problēmām Latvijas pilsoņiem vēršoties sūtniecībā nākoties saskarties visai regulāri".¹²⁰ Īpašu rezonansi, tai skaitā arī Latvijas presē, sacēla laikrakstā "Tautas Balss" 1922. gada 20. maijā publicētais raksts "Atklāta vēstule Ārlietu ministrijai",¹²¹ kā arī līdzīga satura materiāls ar nosaukumu "Kur paliek dokumenti, kurus mēs nosūtām saviem Krievijā dzīvojošiem piederīgajiem?"¹²² Abi šie raksti apsūdzēja Latvijas sūtniecību Maskavā plaša mēroga kaitnieciskajā darbībā un, līdztekus jau minētajiem pārkāpumiem, arī dokumentu viltošanā. Rakstā, kas adresēta ĀM, tās anonīmais autors, atzīstot savu kādreizējo darbošanos bēgļu reevakuācijas organizēšanā Krievijā, izsacīja savu sašutumu par lielā apjomā pazaudētajiem dokumentiem, kas caur ĀM un, sekojoši, sūtniecību Maskavā tika sūtīti Latvijas pilsoņiem uz Krieviju. Saskaņā ar autora viedokli, šāda situācija radās sūtniecības darbinieku tiešas nolaidības dēļ, jo Latvijas sūtniecībā Maskavā valdīja izteikta paviršība un birokrātisms.¹²³ Savukārt, otrā rakstā tika izteikts viedoklis, ka sūtniecības darbinieki "pazaudētos" dokumentus tīši bija piešķīruši citām personām, kuras dažādu iemeslu dēļ ar savu īsto identitāti Latvijā iebraukt nevarēja. Protams, jāatzīmē, ka sūtniecība visus augstāk minētos apgalvojumus kategoriski noliedza un, lai gan nav iespējams pilnībā pierādīt to atbilstību vai neatbilstību realitātei, apsūdzības sūtniecības darbiniekiem tika izvirzītas diezgan regulāri, tai skaitā arī saistībā ar viņu ekonomisko un politisko darbību.

Diplomātisko attiecību kvalitāte divu valstu starpā ir tieši atkarīga no to iecelto pārstāvju profesionalitātes, pienākuma apziņas un darba ētikas. Tieši ierēdņi, ikdienā darbojoties sūtniecībās un pārstāvniecībās, nodrošināja diplomātisko sakaru veiksmīgu izpildi un rūpējās par savas valsts ārpolitisko mērķu sasniegšanu. Sakarā ar to, ka Padomju Krievija un attiecības ar to, bija Latvijas pusei svarīgas, nozīmīgi bija arī kādas personas tika apstiprinātas darbam šajā valstī. Lai gan sūtniecība regulāri sūdzējās ĀM par piemērotu kadru trūkumu, objektīvi ņemot, jāsecina, ka ierēdņu darbošanās Krievijā, kas bija no dažādiem

¹²⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 198.lp.

¹²¹ Atklāta vēstule Ārlietu ministrijai, Tautas Balss, Nr. 112., 1922. gada 10. maijs., 2.lpp

¹²² Kur paliek dokumenti, kurus mēs nosūtām saviem Krievijā dzīvojošiem piederīgajiem?, Tautas Balss, Nr. 112., 1922. gada 10. maijs., 3.lpp.

¹²³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 224.lp.

aspektiem sarežģīta rezidēšanas vieta, bija kopumā apmierinoša. Ierēdņi, neskatoties uz dažādām grūtībām, tomēr veica savu galveno uzdevumu - koordinēja un uzraudzīja plašo bēgļu un īpašumu reevakuācijas procesu no Krievijas. Tomēr nav noliedzams, ka gadījumā, ja diplomātisko pārstāvniecību skaitu būtu izdevies palielināt saskaņā ar plānu un arī ierēdņu profesionālisms un kvalifikācija būtu bijusi lielāka, esošos uzdevumus būtu bijis iespējams paveikt ātrāk un sekmīgāk. Aplūkojot pārstāvniecību skaitu un to izvietojumu, jāsecina, ka galvenajām iestādēm Maskavā tika uzkrauta neproporcionāla slodze un esošais darba apjoma un pienākumu sadales daudzums pārstāvniecību starpā tomēr nebija proporcionāls. Tā kā Krievija netika uzskatīta par dienestam draudzīgu zemi, kā arī dažādu specifisku iemeslu dēļ, ierēdņu mainības procents pārstāvniecībās bija augsts. Par grūtībām savstarpējās attiecības, kas, pirmkārt, cēlās no abu valstu diametrāli pretējas izpratnes par tiesiskumu, starpvalstu attiecību normām un arī diplomātiju, labi liecina fakts, ka abu pirmo sūtņu (J. Vesmaņa un Ē. Feldmaņa) darbības posms Padomju Krievijā salīdzinoši nebija ilgs (Ē. Feldmaņa gadījumā, gan tomēr ilgāks - no 1921. līdz 1923.gadam) un beidzās ar skandālu. Kļuva arvien uzskatāmāka padomju puses darbības kaitnieciskā un divkosīgā puse, kas liecināja par to, ka darbs Latvijas puses pārstāvniecībās Krievijā prasīja ne vien atbilstošas zināšanas, bet arī fizisko, emocionālo izturību (un arī veiksmi!).

3. Latvijas sūtniecība Maskavā - galvenās darbības jomas.

3.1 Politiskie jautājumi.

Aplūkojot abu valstu - Latvijas un Padomju Krievijas - sadarbību politiskajos jautājumos (ar politiskajiem jautājumiem šī darba kontekstā tiek saprastas visas sūtniecības risinātās problēmas, kas ietver atsauces uz abu valstu politisko iekārtu, valstisko uzbūvi un suverenitāti) 20.gs. 20.gadu sākumā un kā pamatu šajā procesā izmantojot Latvijas sūtniecības un padomju iestāžu (visbiežāk ĀTK) saraksti, veidojas diezgan nepārprotama aina. Kā jau tika minēts, savā būtībā padomju ārpolitikas koncepts kā tāds padarīja sadarbību ar jebkuru ne - komunistisku valsti apgrūtinātu. Arī Latvija, no savas puses, neloloja īpašas ilūzijas un bija kopumā labi noformēta par padomju politikas pretrunīgo raksturu, kas, cita starpā, ietvēra sevī dažādas falsifikācijas un noklusējumus.

Kā abu valstu sadarbības pamats kalpoja 1921. gada 11. augustā noslēgtais Latvijas - Padomju Krievijas miera līgums.¹²⁴ Latvijas sūtniecības pamatuzdevums 20.gadu sākumā bija sekmēt līguma nosacījumu izpildi, kas, pirmkārt, sevī ietvēra dažādus ar iedzīvotāju (bēgļu un optantu) pārvietošanu un tiesisko aizsardzību saistītus jautājumus, kā arī īpašumu un iekārtu reevakuācijas nodrošināšanu. Uzsākot savu darbību, tieši iedzīvotāju pēc iespējas ātrāku reevakuāciju sūtniecība, saskaņā ar sūtņa 1920. gada novembrī rakstīto, noteica kā savu absolūto prioritāti.¹²⁵ Latvijas un Padomju Krievijas savstarpējā sadarbībā, jau šajā posmā - tūlīt pēc miera līguma noslēgšanas un ratifikācijas, iezīmējās redzamas atšķirības, kas saglabājās visā starpkaru posmā un, būtībā, parādīja to, ka miera līgums, teorētiski noslēgts, praksē funkcionēja ar lielām grūtībām. ĀTK oficiālajā dokumentācijā un saziņas stilā dominēja formāls un ārēji draudzīgs stils, aiz kura, ar dažādu visai interesantu frāžu palīdzību, tika noslēpta nevēlēšanās jebkādā veidā izrādīt kaut nelielu pretimnākšanu politisku un diplomātisku jautājumu risināšanā. Uz ievērojamām atšķirībām abu valstu izpratnē par miera līguma izpildes gaitu sūtņis J. Vesmanis norāda jau 1921. gada 5. februārī savā notā Ārlietu Tautas komisāram G. Čičerinam, noraidīdams Krievijas visai lietišķi sauso apgalvojumu par "abu valstu savstarpēju draudzību un nākšanu pretī visos jautājumos"¹²⁶ un minot tikai dažus no daudzajiem problēmjautājumiem abu valstu attiecībās - padomju iestāžu vilcināšanos, neatbildēšanu uz dažādiem savstarpējā sarakstē izteiktiem ierosinājumiem un aizrādījumiem,

¹²⁴ *Документы внешней политики СССР.*, гл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 106. - 116.

¹²⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 42.l., 28.lp.

¹²⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 231.lp.

visbiežāk aizbildinoties ar dažādiem formāliem iemesliem, kā arī vienu no iecienītākajiem padomju puses paņēmieniem savstarpējā komunikācijā - norādīšanu uz Latvijas puses kļūdām.¹²⁷ Latvijas sūtnis noraida sev izvirzītos pārmējumus, uzskatot, ka savstarpējā sadarbībā ar padomju pusi centies uzturēt tikai draudzīgas un koleģiālas attiecības. (Jau 1921. gada sākumā, savstarpējiem pārmējumiem abu valstu starpā saasinoties, J. Vesmanis tika nomainīts pret Ē. Feldmani, kas šajā amatā palika līdz 1923. gadam¹²⁸ J. Vesmanis atsacījās no savu pienākumu pildīšanas pēc tam, kad 1921. gada februāra sākumā ievērojami pasliktinājās viņa attiecības ar padomju ārlietu iestādēm - gan ĀTK, gan Krievijas sūtni Latvijā J. Gaņecku - gan oficiālā, gan neoficiālā līmenī izteikto padomju puses nekorekto apvainojumu dēļ.¹²⁹ Turklāt, konfliktu abu pušu starpā izraisīja ne tikai personīgas dabas apvainojumi, kas adresēti J. Vesmanim, bet arī plašāka rakstura padomju puses vērsšanās pret sūtniecības darbiniekiem. Saskaņā ar pieejamo dokumentāciju, vairāki sūtniecības darbinieki tika apvainoti "spiegošanā" un nepatiesas informācijas izplatīšanā par Padomju Krieviju, par sakaru centru izmantojot Latvijas Telegrāfa aģentūru.¹³⁰

Līdztekus minētajam gadījumam starp Latviju un Padomju Krieviju turpinājās sarakste, kurā Latvijas puse visai nesekmīgi protestēja pret padomju oficiālo iestāžu daudzkārt klaji nepieņemamo attieksmi pret Latvijas pilsoņiem. Komplicētākajos gadījumos šīs lietas savstarpēji risināja tieši sūtniecība un ĀTK. Kā īpaši iezīmīgs minams kāds gadījums, kas labi ilustrē padomju pārvaldes sazaroto sistēmu un represīvo organizāciju (pirmkārt VĀK¹³¹) plašo autonomijas pakāpi padomju varas hierarhijā, kas tika nostiprināta jau Krievijas Pilsoņu kara laikā un nemazinājās arī pēc tā noslēguma. 1921. gada 19. februārī Reevakuācijas komisijas loceklis F. Moravskis tika apcietināts savu pienākumu izpildes laikā.¹³² turklāt par argumentu

¹²⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 230.- 231.lp.

¹²⁸ *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003., 99.lpp.

¹²⁹ LVVA., 2574.f., 1. apr., 22.l., 1., 2., 3.lp.

¹³⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 198., 199., 203., 204., 206.lp.

¹³¹ VĀK - no 1917. gada - "Viskrievijas Speciālā komiteja cīņā ar kontrrevolūciju un sabotāžu" (darbojas kā politiskā policija un slepenpolicija). No 1922. gada transformēta GPU (Galvenā Politiskā pārvalde), vēlāk, attiecīgi, OGPU, NKVD).

¹³² Fragments no apcietinātā F. Moravskas ziņojuma: *19.februārī tiku komandēts no Reevakuācijas komisijas kopā ar Muižas priekšstāvi būt klāt pie Zemnieku Agrārbankas arhīva nosūtīšanas uz Rīgu noformēšanas procesa.. (noskaidrojās, ka pie lietu apskatīšanas nepieciešama VČK priekšstāvja klātbūtne... . VČK griezos pie komandanta. Komendants izdeva man atļauju (ieiešanai) un deva man līdz pavadoni, aizrādīdams, ka es neesmu arestēts. Iesniedzu rakstu un izstāstīju savas ierašanās iemeslus..uz manu paskaidrojumu ierēdnis teica, ka VČK neesot iebraucamā vieta, kur katrs varot iet iekšā un ārā..es pats izliekoties viņam šaubīgs un lai uzrādot viņam savus dokumentus..Es aizrādīju, ka esmu Latvijas valdības pilnvarota persona un, ka man vakarā jābūt Jauktā Finanšu apakškomisijā..neskatoties uz to, lika nodot visas mantas un ieslēdza pagaidu cietumā (LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 189.lp.).*

izmantojot faktu, ka, VĀK redzējumā, minētais pārstāvis izskatās aizdomīgs. Šajā gadījumā arestam nebija pat formāla iemesla, un sūtniecība izvērta plašu saraksti ar ĀTK, cenšoties panākt komisijas ierēdņa atbrīvošanu. Tipiski, taču neko vairāk par atvairošanos no ĀTK puses šajā jautājumā neizdevās panākt.¹³³ Ievērojamu Latvijai piederīgu personu aresti vai citāda veida izrēķināšanās mēģinājumi, izraisīja spiedi arī abu valstu sarakstē un atstāja iespaidu uz jau tā ne pārāk lielas uzticības pilnajām attiecībām abu valstu starpā. 1921. gadā Latvijas puse aktīvi protestēja pret Krievijas vēl joprojām īstenoto nāvessoda izpildi pret Latvijas pilsoņiem vai pilsonības optantiem. Šis process savu kulmināciju sasniedza saistībā ar Latvijas pārstāvja un aktīva sabiedriskā darbinieka Jekaterinodarā, Voldemāra Grīnberga nošaušanu. Sūtniecība aktīvi protestēja pret padomju puses piekopto likumdošanas traktējumu un atzina, ka Grīnbergs, darbojoties Jekaterinodarā, neoficiāli faktiski pildījis konsula pienākumus. ĀTK savā atbildes notā 1921. gada 5. martā uzstāja uz to, ka Grīnbergs nav Latvijas pilsonis, tamdēļ, pēc padomju standartiem uz viņu attiecoties Krievijas pilsoņiem atbilstošā likumdošana.¹³⁴ Jāpiebilst, ka šāda padomju puses interpretācija neizturēja nekādu kritiku, uz ko, no savas puses, 1921. gada februārī norādīja arī nelaiķa atraitne V. Grīnberga, kura uzskatīja, ka apcietināšana notikusi tieši Voldemāra Grīnberga aktīvās sabiedriskās un politiskās darbības dēļ, turklāt, piezīmējot, ka arī pats arests esot veikts diezgan neētiskā formā, īstenojot arī plašu kratīšanu un konfiscējot zeltlietu un antikvāru priekšmetu kolekciju.¹³⁵ 1921. gada 15. augustā Pleskavā tika arestēts Latvijas pilsonis, bēglis A. Gūža, kas atradās ceļā uz Latviju. Vēlāk noskaidrojās, ka arī šajā gadījumā bez redzama iemesla apcietinātais A. Gūža jau no 1918. gada ir darbojies Sibīrijas latviešu bēgļu organizācijās un tur uzstājies ar antiboļševistisku aģitāciju starp Latvijas bēgļiem. ĀTK šī jautājuma sakarā sūtniecībai konkrētu atbildi nesniedz, uzskatot informāciju par nepatiesu un apgalvojot, ka A. Gūža nemaz nav ticis arestēts!¹³⁶ Minētie piemēri labi ilustrē padomju iestāžu piekopto taktiku izrēķināties ar redzamiem sabiedriskiem līderiem, tai skaitā arī politiskajiem pretiniekiem.

Aplūkojot sūtniecībai iesūtītos padomju iestāžu atbilžu paraugus, redzams, ka tipiskā gadījumā savu atteikumu gan ārlietu, gan iekšlietu vadības orgāni attaisnoja ar "revolūcijas izsauktajām pārmaiņām un haosu valstī, baltgvardu dumpinieku postījumiem, kā arī

¹³³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 210.lp.

¹³⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 72., 27., 74., 76.lp; Grīnberga lietu skat. arī Stranga A., Latvijas - padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā : Latvijas - padomju Krievijas attiecības 1919.-1925. gadā., Rīga : Fonds "Latvijas vēsture", 2000., 81.lpp.

¹³⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 77.lp.

¹³⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 23.lp.

komunikācijas grūtībām starp pašām padomju institūcijām", atzīstot, ka ļoti bieži centrālās iestādes Maskavā nemaz nesaņēma attiecīgi pieprasītās ziņas no valdības pārstāvjiem provincē.¹³⁷ Sarakstē ar Latvijas pārstāvjiem ĀTK bieži izmantoja izvairīšanos no konkrētu atbilžu sniegšanas un regulāri norādīja uz Latvijas pārstāvniecību pieļautajām kļūdām. Tā, piemēram, 1921. gada 12. augustā ĀTK pārmeta sūtniecībai, ka Maskavas ģenerālkonsulāts pārkāpj savas pilnvaras un bez attiecīga akcepta sazinās ar padomju iestādēm (saskaņā ar priekšrakstiem, komunikācijai bija jānorisinās, ievērojot subordināciju, kā starpniekus diplomātisko un starpvalstu jautājumu risināšanā izmantojot sūtniecību Maskavā vai ĀTK).¹³⁸ Iespējams, cita valsts šādām visai birokrātiskām kļūmēm nepievērstu uzmanību, taču padomju puse, imitējot ieinteresētību, nekad nelaida garām izdevību norādīt uz kādām iespējamām nepilnībām citas valsts iestāžu darbībā.

Regulāras domstarpības abu valstu starpā izraisīja arī brīžiem diezgan savdabīgie izteicieni abu valstu presē, kas neslēpti kritizēja otras puses politisko iekārtu. Tā 1921. gada 26. aprīlī Latvijas sūtniecība iesniedza ĀTK protestu saistībā ar latviešu valodā Padomju Krievijā iznākošā, komunistu laikraksta "Krievijas Cīņa" saturu, kas, diezgan loģiski, ņemot vērā to autoru politisko pārliecību, publicēja Latvijas valsti nomelnojošus rakstus un materiālus. (Piemēram, aprīļa ziņojumā Latvijas sūtniecība atsaucās uz laikraksta 43. numurā publicēto rakstu "Sods pār baltās Latvijas prezidentu Ulmani" - daļēji literāra rakstura sacerējumu, kas bija veidots kā improvizēta tiesa pār K. Ulmani).¹³⁹ Arī Krievijas puse šajā ziņā nepalika atbildi parādā - sevišķu kritiku izpelnījās laikraksts "Segodnja", kas kā Rīgā iznākošs laikraksts, ko aktīvi lasīja Latvijas, un arī Eiropas, krievu emigrācija,¹⁴⁰ visai saprotami, savās slejās pievērsa diezgan lielu uzmanību tieši notikumiem Padomju Krievijā. Tā, piemēram, 1921. gada 5. maijā ĀTK vērsa sūtniecības uzmanību uz virkni laikrakstā publicētu rakstu, kuros padomju varas raksturošanai piemeklēti patiesi neparasti apzīmējumi. Tā, piemēram 18. februārī rakstā "Komunistiskās paražas" padomju valdība nodēvēta par "grauzīgu purva velnu klubiņu",¹⁴¹ savukārt, 10. martā rakstā "Reiz agrā pavasarī" padomju

¹³⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 499.lp.

¹³⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 51.l., 5.lp.

¹³⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 171.lp.

¹⁴⁰ Stranga A., *Ebreji Baltijā : no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam : 14. gadsimts - 1945. gads.*, Rīga : LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2008., 450.lpp.

¹⁴¹ Komunistiskās paražas, Segodnja, 18. februāris, 1921., 3.lpp.

valdības rīcība raksturota kā "pornogrāfisks farss".¹⁴² ĀTK vērš uzmanību arī uz līdzīga satura rakstiem latviešu presē un vācbaltiešu aprindām rakstošajā "Rigasche Rundschau".¹⁴³

Papildus slodzi abu valstu attiecībām piešķīra fakts, ka Padomju Krievijas pastāvēšanas pirmajos gados Latvija (kā arī citas jaunās valstis Austrumeiropā) bija vienas no retajām, ar kurām padomju republika bija nodibinājusi diplomātiskās attiecības. Līdz ar 1922. gadu gan šī situācija sāka pakāpeniski mainīties, Padomju Krievijai (tajā brīdī jau PSRS veidolā) arvien aktīvāk iesaistoties starptautiskajā politikā un arī Rietumu valstīm pieņemot sociālistiskas valsts pastāvēšanu kā notikušu faktu, taču vēl 1921. gadā Krievija no Eiropas valstīm diplomātiskās attiecības bija nodibinājusi, līdztekus Latvijai, vēl tikai ar Lietuvu, Igauniju, Poliju, Vāciju, Čehoslovākiju un Somiju.¹⁴⁴ Esošajā situācijā Krievijai uzturēt vismaz pieklājīgi neitrālās attiecības ar Latviju bija potenciāli daudz svarīgāk, nekā laika posmā pēc Dženovas konferences un noslēgtā Rapallo līguma ar Vāciju,¹⁴⁵ kad Padomju Krieviju - Padomju Savienību pakāpeniski sāka atzīt arī citas valstis. Saistībā ar Padomju Krievijas vismaz daļējo izolētību vēl 1920. - 1921. gadā sūtniecība bija spiesta uzņemties papildus pienākumus un, līdztekus Latvijas bēgļu koordinācijai, nodarboties ar vīzu izsniegšanu arī citu valstu pilsoņiem, kas Latviju izmantoja kā tranzīvalsti. Nav noliedzams fakts, ka 20.gadu sākumā no nabadzības un haosa plosītās Krievijas mēģināja izbraukt iespējas vairāk cilvēku un tas viss radīja arī kļūdas, pārpratumus un neskaidrības. Tā 1921. gadā ĀM un sūtniecība izvērsa plašu saraksti attiecībā uz tranzītvīzu jautājumu - sūtniecība pieprasīja sīkākas instrukcijas vīzu izsniegšanas jautājumā, tā kā katrs gadījums šādā situācijā bija izteikti individuāls, savukārt, ĀM norādīja uz nepieciešamību samazināt (vai vismaz rūpīgāk pārbaudīt) tranzītvīzas saņēmumu skaitu, pamatojot to ar faktu, ka daļa no vīzas saņēmējajiem, iebraucot Latvijā, dažādu iemeslu dēļ, vairs nespēja doties tālāk un, rezultātā, sagādāja sarežģījumus valstij.¹⁴⁶ Jāpiebilst, ka esošajā situācijā, kas bija saistīta ar lielo darbinieku noslogojumu un nespēju pietiekoši efektīvi un ātri organizēt, pirmkārt, Latvijas pilsoņu izceļošanu, tranzītvīzu jautājuma rūpīgākai pārbaudei sūtniecībai trūka laika un resursu.

¹⁴² Reiz agrā pavasarī, Segodņa, 10. marts, 1921., 2. lpp.

¹⁴³ Attiecībā uz vācbaltiešu un latviešu presi tiek citēti tādi izteicieni, kā "padomju valsts kroplīgā un prefīgā būtība", "padomju vadība - bendes un tautas gribas slepkavas" u.c (LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 170.lp.).

¹⁴⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 15.lp.

¹⁴⁵ 1922. gada 16. aprīlī Dženovas saimnieciskās konferences laikā netālajā Rapallo Vācijas un Padomju Krievijas pārstāvji parakstīja vienošanos par diplomātisko attiecību atjaunošanu un radīja priekšnoteikumus saimniecisko, politisko un militāro sakaru atīstīšanai starp abām valstīm.

¹⁴⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 73.lp.

Līdztekus jau iepriekš minētiem apvainojumiem spekulatīvā darbībā un dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā, atsevišķos gadījumos tika apšaubīta arī sūtniecības darbinieku lojalitāte Latvijas valstij un iespējamās politiskās simpātijas. 1921. gada septembrī uzvirvoja baumas, kas saistītas ar Petrogradas konsula V. Šamila darbību. Kopumā jāatzīmē, ka minētais ierēdnis jau iepriekš bija nonācis aizdomu krustugunīs saistībā ar viņa izteikto viedokli Maskavas ģenerālkonsulāta lietā (skat. 19. lpp.), kā arī "visāda veida nelikumīgām darbībām", kas nevarēja būt savienotas ar viņa tiešajiem pienākumiem konsulātā (saskaņā ar Konsulāro reglamentu diplomātiskajiem darbiniekiem bija aizliegts bez atsevišķas atļaujas no ĀM iesaistīties rūpnieciskos un tirdznieciskos darījumos).¹⁴⁷ Izmeklēšanas gaitā sūtniecība atsaucās uz Petrogradas latviešu sabiedrības negatīvo attieksmi pret V. Šamila atrašanos konsula amatā, tika minēts, ka konsuls, patiesībā, neticot "Latvijas lietai", resp., apšaubot Latvijas, kā ilgstošas valsts pastāvēšanas iespēju un uzskatot, ka tā drīz izzudīsot, turklāt, diplomātiskos pienākumus esot uzņēmis tamdēļ, lai ar to palīdzību spētu palikt ārzemēs.¹⁴⁸ Līdzīgi, neglaimojoši epitēti ĀM iesniegtajā ziņojumā tiek veltīti arī sūtniecībai Maskavā, apšaubot arī šeit darbojošos ierēdņu lojalitāti un dēvējot sūtniecību par "pāvu iestādi", ar to uzsverot darbinieku augstprātīgo attieksmi pret citiem Latvijas pilsoņiem.¹⁴⁹ Protams, jāņem vērā, ka iniciatīva konkrētās lietas izskatīšanai nāca no Latvijas konsulāta Petrogradā, tāpēc nekādā ziņā nevarētu izslēgt versiju, ka šajā gadījumā sava loma bija arī savstarpējai rēķinu kārtošanai un antipātijām, taču šis nav vienīgais tāda tipa ziņojums, tāpēc jāpieņem, ka diplomātiskajās pārstāvniecībās Krievijā, vismaz daļēji, bija dienesta stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas gadījumi. Par ierēdņu "brīvā laika aktivitātēm" savdabīgu liecību sniedza arī kāds jau 1924. gadā tapis ziņojums, kurā divi bijušie Maskavas sūtniecības darbinieki - V. Mollers un A. Plūme centās atspēkot savstarpēji izteiktos apvainojumus spekulācijā ar valūtu, vienam otru dēvējot par "vislielāko spekulantu".¹⁵⁰ Protams, jāņem vērā, ka 1920. - 1921. gadā, kad sūtniecībā darbojās abi minētie kungi, Krievijas sarežģītās ekonomiskās situācijas dēļ, kā arī padomju varas īstenotā kara komunisma ietvaros, par spekulāciju tika uzskatīts gandrīz viss, kas normālā ekonomiskā situācijā piederētu pie atļautas komerciālas darbības. Protams, atsevišķi būtu jāaplūko tas, cik lielā mērā bija ētiski un pieņemami šādas darbības apvienot ar pienākumiem diplomātiskā dienesta ietvaros. Jāpiebilst arī, ka Latvijas diplomātiskā dienesta darbinieki šajā jomā nebija uzskatāmi par kādu īpaši izceļamu

¹⁴⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 49l., 174 - 180.lp.

¹⁴⁸ LVVA., 1313. f., 1. apr., 160.l., 28.lp.

¹⁴⁹ Turpat. - 29.lp.

¹⁵⁰ LVVA., 1313. f., 1. apr., 160.l., 125., 129., 130.lp.

izņēmumu, piemēram, 1922. gadā, saskaņā ar presē publicēto informāciju,¹⁵¹ līdzīgās ekonomiski spekulatīvās darbībās padomju puse apsūdzēja arī Igaunijas pārstāvjus Krievijā.

Sūtniecība savā darbības plānā iekļāva arī preventīvus pasākumus ar mērķi mazināt komunisma ideju izplatību Latvijas bēgļu vidū. Plašas kampaņas izvēršanai gan trūka kā finansiālo resursu, tā darbinieku, turklāt Latvijas sūtniecības iespējas izvērsties, nākot klajā ar netradicionālām idejām, bija visai ierobežotas. Var minēt 1922. - 1923. gadam sastādīto budžeta plānu, kurā bija plānots paredzēt līdzekļus pabalstu izsniegšanai trūcīgiem Latvijas pilsoņiem. Kā tiek norādīts, bez šādām atļautām summām sūtniecība, atteikdama lūdzējiem, radītu neapmierinātību, ko, savukārt, nekavētos izmantot komunisti agitācijas nolūkos.¹⁵²

Savstarpējā retorikā, īpaši presē, padomju puse bieži izmantoja argumentu par to, ka "bēgļu straumes plūst ne tikai virzienā no Krievijas uz citām valstīm, bet ir arī daudzas tādas personas, kas vēlās doties uz Padomju Krieviju". Nenoliedzot arī pretējo tendenci, jāatzīmē, ka to personu skaits, kas vēlējās izceļot uz Krieviju bija, proporcionāli, diezgan margināls un to nekādā ziņā nevar salīdzināt ar to bēgļu skaitu, kas ieplūda Latvijā no Krievijas. Tā 1921. gadā ĀM ziņoja par vairākām personām, kuras uzturējās Latvijā un uz kurām varēja attiecināt Krievijas pilsonību. Visas minētās personas Latvijas iestādēm bija paskaidrojušas, ka nevēlas izbraukt uz Padomju Krieviju.¹⁵³ Dažkārt padomju puses mēģinājumi pierādīt lielo sabiedrības ieinteresētību par iekļūšanu "sociālistiskajā valstī" pieņēma pat visai groteskas formas - 1922. gada 3. jūnijā ĀTK iesniedza sūdzību ĀM par to, ka 22. maijā Latvijas ierēdņi slepus pār Krievijas robežu esot pārveduši 44 cilvēkus.¹⁵⁴ Ar šī gadījuma palīdzību Padomju Krievija uzskatāmi centās demonstrēt ideju par Latvijas, it kā esošo, vēlmi izvērst Krievijā spiegu tīklu un valstī nelegāli iesūtīt konkrētas personas. Šāds uzstādījums labi liecināja par padomju politikas (un arī ārpolitikas), būtībā, apgriezto dabu - vēloties uzzināt padomju puses darbību, atlika paskatīties uz lietām, kurās tā apsūdz citas valstis (tai skaitā Latviju). Arī saistībā ar bēgļu plūsmu no Krievijas puses, bija redzamas daudzas neskaidrības un sarežģījumi. Sūtniecība regulāri ziņoja ĀM par potenciāli neuzticamām personām (visbiežāk ar komunistisku pārliecību), kas kā pilsoņi vēlējās ieceļot Latvijā.¹⁵⁵ Piemēram, 1922. gada 23. martā sūtniecība ziņoja Optācijas komisijai, ka saskaņā ar pieejamo informāciju, Latvijā nav ielaižams kāds J. Leipurts, komunistu partijas biedrs, kas 1919. gadā jau bijis Latvijā (P.

¹⁵¹ Ārzemju ziņas, *Valdības vēstnesis*, 1922. gada 14. februāris., 4.lpp

¹⁵² LVVA., 2575.f., 14. apr., 20.l., 30.lpp.

¹⁵³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 2.lp.

¹⁵⁴ Turpat. - 4.lp.

¹⁵⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 295.lp.

Stučkas režīma laikā) pēc tam aizbēdzis uz Krieviju.¹⁵⁶ Analogas rūpes sūtniecībai sagādāja arī jautājums par Krievijas pilsoņu pagaidu ielaišanu Latvijas teritorijā. Šādas personas bieži tika noformētas kā Krievijas pārstāvniecības Latvijā darbinieki, kurus, tādā gadījumā, Latvijas puse bija spiesta ielaist valstī. 1922. gada 12. februārī sūtniecība vērsa ĀM uzmanību uz faktu, ka katru nedēļu uz Rīgu dodas jauni Krievijas puses nozīmēti darbinieki, turklāt katru reizi citi.¹⁵⁷ Saistībā ar iedzīvotāju plūsmu pār abu valstu robežām, dažkārt politisku viļņošanos abu valstu attiecībās izraisīja ne tikai kādu privātpersonu vai ierēdņu iespējamās politiskās nesaskaņas un to noskaidrošana. 1922. gada 11. aprīlī ĀTK piesūtīja sūtniecībai sašutuma pilnu paziņojumu, kurā apsūdzēja Latviju militāru nekārtību izraisīšanā uz abu valstu robežas. Saskaņā ar padomju puses versiju, robežpunktos regulāri tika nogalināti vai ievainoti Krievijas pilsoņi (konkrētajā gadījumā Krievija sūdzējās par vilciena mašīnista S. Tarasova nogalināšanu).¹⁵⁸

Viena no Krievijas puses aktīvi uzturētajām apsūdzībām pret Latviju ietvēra mēģinājumus pierādīt Latvijas iesaisti antiboļševistisku spēku veidošanā un atbalstīšanā. Šādas darbības bija atrunātas abu valstu miera līgumā un, izmantojot šo faktu, padomju ārpolitika varēja ļoti aktīvi spekulēt ar ideju par "visu kapitālistisko un imperiālistisko valstu sazvērētību pret vispasaules sociālisma bastionu Padomju Krievijā". Tā 1922. gada pavasarī laikrakstā "Izvestija" Latvija tiek minēta kā viena no sazvērētības tīkla centrālajiem posmiem. Sekojot padomju ārpolitikas uzstādījumam - novērst savu jauno kaimiņvalstu ciešāku sadarbību ārpolitikas jomā, šajā shēmā ikviens Baltijas valstu, Polijas un arī Somijas tuvināšanās mēģinājums tika traktēts tikai un vienīgi kā pretpadomniecisks akts, ar mērķi iznīcināt Padomju Krieviju.¹⁵⁹ Latvijas puse asi protestēja pret līdzīgiem izteikumiem, uzskatot šo un līdzīgus rakstus par valsts ļaunprātīgu apmelošanu preses orgānā un sabiedrības kūdišanu pret Latviju. Turklāt, kā piebilst sūtniecība, Latvijas teritorijā neuzturējās nekādas citas militāras daļas vai formējumi, ja neskaita Latvijas Republikas bruņotos spēkus.¹⁶⁰

¹⁵⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 188.lp.

¹⁵⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 93.lp.

¹⁵⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 282.lp.

¹⁵⁹ Saskaņā ar laikraksta tekstu: *Baltijā Francija vērpj pret mums intrigas jau sen. Viņas ietekme pār Latviju, Igauniju un Somijas valdībām ir vispārredzama un vispārzināma. Pēc viņas iniciatīvas tiek izveidota Baltijas savienība, ar centru Varšavā, kas atrodas tiešā Francijas buržuāzijas ietekmē.. tiek izstrādāta militāra savienība starp Poliju un Somiju, kas visā asumā vērsta pret Padomju Krieviju..* (LVVA., 2575.f., 14. apr., 279.l., 9.lp.).

¹⁶⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 279.l., 3., 7., 8. lp.

Neliela mēroga skandāls abu valstu starpā tieši politiskajā plāksnē izcēlās 1922. gada augustā. Pie Latvijas sūtniecības Maskavā notikuši komunistu demonstrācija un tai sekojošā plašā sarakste ar ĀTK kā uz lakmusa papīra parādīja abu valstu atšķirīgo izpratni par tiesiskumu un korektām starpvalstu attiecībām. 1922. gada 12. jūnijā pie Latvijas sūtniecības Maskavā sapulcējās ap 100 cilvēku, dziedāja vispārēji komunistiskas dziesmas un izteica apvainojumus Latvijas valstij un tās pārstāvjiem. 10. augusta naktī sekoja otra demonstrācija, kura pulcēja nu jau 300 cilvēkus. Vismaz formāli, demonstrantu sašutumu bija izsaukusi "Latvijas attieksme pret komunistiem un komunismu". Mītiņā, līdztekus citiem apvainojumiem, izskanēja arī aicinājumi "piebeigt balto Latviju - bendes, slepkavas un asinssūcējus". Turklāt draudi tika izteikti arī Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem (saskaņā ar ziņojuma tekstu, demonstranti bija izteikuši sekojošus apvainojumus: "'Nav tālu tas brīdis, kad Krievijas valdība vairs neapsargās Jūs šajā mājā un mēs ar jums izrēķināsimies ar asinīm. Nāvi valdības pārstāvjiem šajās sienās!").¹⁶¹ Plašāku informāciju par notikušajiem mītiņiem un demonstrācijām sniedza arī Maskavas laikraksts "Krievijas Cīņa", kurā 1922. gada 13. augustā tika publicēts raksts ar nosaukumu "Latvijas buržuāzijas un sociālnodevēju jaunā slepkavība". Šeit demonstrācijas bija nodēvētas par "Maskavas latviešu komunistiskā kluba protestu" un precizēts skandalozās runas autors - O. Kārklīš - kura izteiksmīgā runa bija ietvērusi arī apgalvojumus "Mēs cīnāmies un cīnīsimies par tagadējās Latvijas iznīcināšanu un pienāks laiks, kad strādnieku slepkavas atbildēs par savu šausminošo darbību".¹⁶² Padomju puses attieksmi šajā gadījumā varēja raksturot kā klasisku neieinteresētību, kas mijās ar mēģinājumiem atrast dažādus savas nepietiekami aktīvās rīcības attaisnojumus. 17. augusta atbildē sūtniecībai padomju puse pastāvēja uz to, ka demonstrācija bija brīvas sabiedriskās domas izpausme Krievijā, norādīja uz Latvijas puses "noziegumiem", turklāt, nāca klajā ar ļoti interesantu apgalvojumu, kas spilgti liecināja par Padomju Krievijā praktizēto oficiālās retorikas nesakritību ar realitāti, uzsverot, ka Krievijas valdība nekādā ziņā neierobežos sabiedrisko domu Krievijā un piebilstot, ka sabiedriskās domas viedoklis un atbalsts padomju valdībai esot ļoti svarīgs".¹⁶³ Eļļu ugunij piešķīla Latvijas sūtņa un ĀTK turpmākais dialogs, kura ietvaros 1922. gada septembrī Latvijas puse prasīja slēgt komunistu klubu (atsaucoties uz bēdīgi slaveno Miera līguma 4. sadaļu, pantu, saskaņā ar kuru otras valsts teritorijā bija aizliegtas organizācijas ar potenciāli kaitīgiem, pret otru valsti vēstiem darbības mērķiem).¹⁶⁴

¹⁶¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 3.l., 5.lp.

¹⁶² Turpat. 8.lp.

¹⁶³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 3.l., 5.lpp; 2575.f., 14. apr., 2.l, 3.lp.

¹⁶⁴ *Документы внешней политики СССР.*, гл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 106. - 116.

Par tālāku situācijas saasināšanos liecināja arī Padomju Krievijas savdabīgais "atbildes gājiens" 1922.gada oktobrī - Latvijas Sarkanā Krusta lieta. Sarkanā Krusta (SK) nodaļa pie sūtniecības Maskavā darbojās jau no tās pirmsākumiem - oficiāli darbības atļauja SK tika izsniegta 1921. gada maijā ar ĀTK lēmumu,¹⁶⁵ bet faktiski palīdzības nodaļas pie sūtniecības un konsulātiem darbojās jau no to izveides brīža¹⁶⁶ (analogā SK nodaļa tika izveidota arī pie konsulāta Petrogradā) un šajā laika posmā sniedza vērā ņemamu palīdzību bada un slimību novārdzinātajiem Latvijas pilsoņiem Krievijā. Laikrakstā "Pravda" 26. oktobrī tika publicēts raksts "Kā Latvija mums palīdzēja", kurā tika aizstāvēta ideja, ka neskatoties uz Krievijas lielo pretimnākšanu, atverot savas robežas, SK pārstāvji sūtītos vagonus ar produktiem un precēm neesot izsnieguši lūdzējiem, bet realizējuši privāti iesaistoties melnajā tirgū. (Jāatzīmē, ka Krievijas presē visai regulāri tika publicēti Latvijai neglaimojoši raksti. Tā, piemēram, 1922.gada 27. novembrī konsuls Petrogradā vērsa sūtņa uzmanību uz izteikti negatīvas nokrāsas materiālu laikrakstā "Krasnaja gazeta").¹⁶⁷ Latvijas presē sakarā ar šo paziņojumu bija vērojams sašutuma vilnis, attiecīgais jautājums tika atspoguļots gan "Jaunākajās Ziņās", gan "Latvijas Kareivī", kur bija izteikts viedoklis, ka apsūdzība un SK locekļu arests ir tikai jauna Padomju Krievijas manipulācija ar mērķi palielināt apcietināto Latvijas ķīlnieku skaitu Krievijā.¹⁶⁸ Savā sarakstē līdzvērtīgu polemiku izvērta arī sūtniecība un ĀTK, taču saistībā ar visu notikušo, turpmāka SK darbība Krievijā vairs nebija iespējama un organizācija savu darbību izbeidza 1922. gada 1. novembrī.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, jāsecina, ka 1922. gada otrajā pusē abu valstu savstarpējā saskarsmē iestājās viens no sarežģītākajiem posmiem. Diplomātiskās sarakstes ietvaros, publiskos izteicienos un preses slejās pastiprinājās uzbrūkošs tonis. Tieši šajā situācijā padomju puse izteica priekšlikumu par konferences sasaukšanu Maskavā. (Vienu no daudzajiem šāda satura paziņojumiem par iespējamu konferences sasaukšanu septembrī, sūtniecība saņēma jau 1922. gada 19. augustā).¹⁶⁹ Konference, kas veltīta bruņojuma samazināšanai Padomju Krievijai varēja šķist simpātiska dažādu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā iekļāvās pēc Pirmā pasaules kara popularitāti ieguvušajā tendencē runāt par militārā spēku samazināšanu (tādējādi, ar šo ideju bija iespējams nodemonstrēt, ka Krievija, tāpat kā citas valsis, domā par šīm "progresīvajām idejām"). Otrkārt, konference bija lieliska iespēja turēt

¹⁶⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 149.l., 22.lp

¹⁶⁶ Jāpiebilst, ka atsevišķa Sarkanā Krusta vienība Maskavā darbojās jau kopš 1920.gada sākuma vēl pirms reālās sasaistes ar sūtniecību (Varoslavāns A., *Latvijas republika starpvalstu attiecību sistēmā*, Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2008., 41.lp)

¹⁶⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 305.lp

¹⁶⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 149.l., 6.lp

¹⁶⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 23.lp

Padomju Krievijas kaimiņvalstis potenciālā spriedzes situācijā, kas varēja veicināt to savstarpējos konfliktus un atsvešināšanos. Šādā ziņā trāpīgas idejas bija sastopamas Ārlietu komisāra G. Čičerina izteikumos par attiecībām ar Latviju 1922. gada septembrī. Komisārs pastāvēja uz to, ka attiecības starp abām valstīm ir labas, piebilstot, ka Krievija nevēlas pielietot iebiedēšanas paņēmienus un iejaukties Latvijas iekšpolitikā. G. Čičerins noraidīja pārmetumus par to, ka Latvijā uzturas no Krievijas iesūtīti komunistu aģenti, nosaucot tos par izdomājumiem. Klasiskā padomju retorikas stilā nekavējoties tika vērsta uzmanība uz Latvijas pieļautajiem pārkāpumiem (Latvijas spriegi Krievijā, spekulanti un citi "tumši elementi"),¹⁷⁰ kas būtībā parādīja padomju puses izteiksmes stilu, kurā pieglaimīgi piedāvājumi mijās ar smagiem un uzbrūkošiem apvainojumiem. Savas puses kavēšanos izpildīt miera līgumu G. Čičerins skaidroja ar Krievijas smago ekonomisko stāvokli (un līdztekus nekavējoties piezīmēja par grūtajiem sadzīves apstākļiem Latvijā, "kuru dēļ desmitiem tūkstošu iedzīvotāju [!!!] grib izbraukt no Latvijas uz Krieviju").¹⁷¹

Atbruņošanās konference Maskavā, kas sākās 1922. gada 2. decembrī, ļoti spilgti un arī visai simboliski parādīja tās problēmas un nesaskaņas, kas bija dominējušas abu valstu attiecībās jau sākot ar to nodibināšanas brīdi. No Maskavas puses konference bija iecerēta kā labi iestudēts teātris ar farsa elementiem, jo jau pirms konferences sasaukšanas bija skaidrs, ka piedāvātie bruņojuma samazināšanas plāni nav reāli izpildāmi, jo nav iespējams līdzvērtīgi salīdzināt Krievijas un tās jauno robežvalstu, kas piedalījās konferencē (Baltijas valstis, Somija, Polija) militāros spēkus un to potenciālu. Tādējādi Padomju Krievijai pavērās iespēja labi nostrādātajā stilā, ko regulāri varēja vērot savstarpējā sarakstē starp diplomātiskajiem dienestiem, apvainot citas valstis, uzsvērt to kļūdas un agresivitāti. Konferences gaitā spilgti parādījās visas tās tendences par kurām savās atskaitēs un korespondencē jau bija minējuši sūtniecības pārstāvji.¹⁷² Par konferences norisi aktīvi ziņoja arī Latvijas prese,¹⁷³ kas no savas puses uzsvēra nevis kādas Latvijas puses kļūdas (kādu, objektīvi ņemot, nebija), bet gan faktu, ka zem padomju delegācijas plašajiem un dedzīgajiem izteikumiem, nekāds nopietns saturs neslēpās, ja vien ar to nesaprot atziņu par to, ka šī savdabīgā pseido konference bija nolemta neveiksmei jau pirms tās sākuma.

¹⁷⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 31.,32.lp.

¹⁷¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 31.,32.lp.

¹⁷² Sīkāk skat., LVVA., 2575.f., 14. apr., 62.l. ; Jēkabsons Ē., Latvijas diplomāta liecība par stāvokli Latvijas un Padomju Krievijas robežās un Maskavā 1922. gada beigās, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2003. 75. - 85.lpp.

¹⁷³ Atbruņošanās konference Maskavā, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 6. decembris., 2.lpp.

Jāatzīmē, ka visas minētās problēmas un nesaskaņas abu valstu starpā nekādā ziņā nebija unikālas, ar līdzīga rakstura problēmām, lielākā vai mazākā mērā, saskārās citas jaunizveidotās Krievijas kaimiņvalstis. Tā, piemēram, 1922. gada janvārī Igaunijas ārlietu dienests vērsa Padomju Krievijas uzmanību uz pārkāpumiem 1920. gada 2. februārī noslēgtā Igaunijas - Padomju Krievijas miera līguma izpildē. Igaunija uzsvēra smagos un dzīvībai bīstamos apstākļus, kādos nākas dzīvot Igaunijas pilsoņiem Krievijā un, kopumā, neuzskatīja padomju puses iesaisti un savstarpējo sadarbību par apmierinošu.¹⁷⁴

3.2 Bēgļu un optantu jautājums.

Pats neatliekamākais un sarežģītākais jautājums, ko bija nepieciešams atrisināt starp abām mieru noslēgušajām valstīm, bija jautājums, kas skar bēgļus un optantus - to reģistrāciju, dokumentu noformēšanu un apstiprināšanu, kā arī izceļošanas procesa uzraudzību. Bēgļu un optantu jautājuma tiesisko pamatu, līdztekus miera līgumam, veidoja vēl vairāki dokumenti - "Bēgļu reevakuācijas līgums starp Latviju un Padomju Krieviju",¹⁷⁵ "Likums par pavalstniecību",¹⁷⁶ kā arī citi, detalizētāki procesu uzraugoši dokumenti. Likums par pavalstniecību atrunāja jaunās valsts pilsonības iegūšanas procesu, šīs tiesības saņēma diezgan plašs personu loks un, faktiski, tiesības pretendēt uz pilsonību, tādā vai citādā formā bija gandrīz visiem iedzīvotājiem, kas līdz 1914. gada augustam (t.i Pirmā pasaules kara sākumam) bija dzīvojuši Latvijas teritorijā vai varēja pierādīt savu izcelšanos no Latvijas teritorijā ietilpstošajiem reģioniem. Saskaņā ar Bēgļu reevakuācijas līgumu par Latvijas bēgļiem tika uzskatītas tās personas, kas bija izceļojušas uz Krieviju kara laikā. Šī atruna ievērojami atviegloja personu atpakaļatgriešanās procesu, gan dokumentācijas apjomu, gan nepieciešamību pēc sīkākām izcelšanos apliecināšanām pierādījumiem. Sarežģītāka bija situācija ar potenciālajiem pilsonības optantiem, t.i personām, kuras uzturējās Krievijā, taču nevarēja tikt klasificētas kā bēgļi. Šajā kategorijā faktiski ietilpa visas personas, kas dažādu iemeslu dēļ dzīvoja Padomju Krievijas teritorijā pirms 1914. gada augusta. (piemēram, 1922. gada aprīlī sūtniecība atsacīja bēgļa statusu kādam Dāboliņam, paskaidrojot, ka, tā kā viņš Latvijā dzīvojis tikai līdz 1913. gadam un vēlāk pārcēlies uz Krieviju, tad uzskatāms par

¹⁷⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l, 120., 121.lp

¹⁷⁵ Bēgļu reevakuācijas līgums starp Latviju un Padomju Krieviju, *Likumu un valdības rīkojumu krājums*. 1920., Nr.7, 18.septembris, 2.lpp

¹⁷⁶ Likums par pavalstniecību, *Valdības Vēstnesis*, 1919.g., Nr.31, 5. septembris, 1.lpp

Krievijas pilsoni, kam ir vienīgi tiesības optēt Latvijas pilsonību).¹⁷⁷ Šādas personas, ja vien tām neizdevās pārliecinoši apstiprināt savu piederību Latvijai, līdz ar Padomju Krievijas nodibināšanu kļuva par tās pilsoņiem ar visām no tā izrietošajām sekām. Līdz ar diplomātisko attiecību nodibināšanas brīdi starp Latviju un Padomju Krieviju un miera līguma ratifikāciju no Latvijas puses 1920. gada 4. oktobrī, uzsākās plašs visu potenciālo Latvijas pilsoņu apsekošanas un reģistrācijas process. Saskaņā ar likumdošanu, laiks, kurā personas varēja izteikt savas pretenzijas uz Latvijas pilsonību bija ierobežots (parasti viens gads no diplomātisko attiecību nodibināšanas brīža),¹⁷⁸ bet, ņemot vērā Krievijas sarežģītos apstākļus un lielo bēgļu un optantu skaitu, šis termiņš vairākkārt tika pagarināts. Pēc optācijas līguma saņemšanas visa attiecīgā dokumentācija tika pārsūtīta sūtniecībai Maskavā, kuras paspārnē esošā Optācijas komisija attiecīgi lēma par pilsoņa tiesību piešķiršanu.¹⁷⁹

Ņemot vērā lielo paredzamā darba apjomu sūtniecības un konsulātu darbiniekiem, tie, saskaņā ar saskaņā ar speciālajām instrukcijām "konsuliem Krievijā par pilsoņu reģistrāciju un dokumentu izdošanu",¹⁸⁰ bija tiesīgi veikt Latvijas pilsoņu un pilsonības optantu reģistrāciju, pamatojoties uz pilsonības likumu un likumu par ārzemju pasēm, un Latvijas - Krievijas miera līgumu. Praksē konsuli bija tiesīgi savu rajonu robežās saskaņā ar lūgumiem reģistrēt kā Latvijas pilsoņus visus Krievijā dzīvojošos bēgļus un rūpēties, lai personas, kurām saskaņā ar miera līguma bija tiesības gada laikā pēc līguma ratificēšanas optēt Latvijas pilsonību iegūtu informāciju par šo iespējamību.¹⁸¹ Uzrādāmie dokumenti pilsonības apstiprināšanai parasti ietvēra apliecību par piederību, dzimšanas apliecību, informāciju par to, cik ilgi persona dzīvojusi Latvijā un kad izbraukusi uz Krieviju.¹⁸²

Praksē izrādījās, ka jautājumos, kas saistīti ar Latvijas bēgļiem un optantiem Latvijas sūtniecība bija spiesta izvērst nemitīgu cīņu ar padomju iestādēm (pirmkārt, ĀTK) mēģinājumos aizsargāt Latvijas pilsoņu dzīvību, īpašumu un, kopumā, panākt to izbraukšanu no Krievijas. Protams, sūtniecības iespējas gan bija visai ierobežotas un daudzos gadījumos bēgļu un optantu veiksmē bija atkarīga no dažādām apstākļu sakritībām un padomju iestāžu noskaņojuma. Apjomīgu ieskatu bēgļu stāvoklī Krievijā sniedza Latvijas Bēgļu reevakuācijas

¹⁷⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 141.lp.

¹⁷⁸ Likums par pavalstniecību, *Valdības Vēstnesis*, 1919.g., Nr.31, 5. septembris, 1.lpp.

¹⁷⁹ Par jautājumiem, kas saistīti ar bēgļu reevakuāciju no Padomju Krievijas (PSRS) skat. arī Brusbārdis R., Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas (1920 – 1925)., *Latvijas vēsture.*, Nr. 1., 2011., 35. – 47. lpp.

¹⁸⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 49.l., 160.lp.

¹⁸¹ Turpat. - 159.lp.

¹⁸² LVVA., 2575.f., 14. apr., 49.l., 208.lp.

biedrības priekšsēdētāja R. Liepiņa ziņojums 1921. gada 21. aprīlī. Ziņojuma autors min vairākas padomju puses iecienītas metodes, kas aizkavē bēgļus un pasliktina viņu jau tā sliktos sadzīves stāvokļus - dažādas informācijas noklusēšana (netiek paziņots par atejošajiem ešeloniem, netiek izziņota reģistrācija aizbraukšanai), "aprakstīts" optantu īpašums.¹⁸³ Arī pats miera līgums, saskaņā ar autoram pienākušajām ziņām, esot laikrakstā "Izvestija" izsludināts, taču konkrētais numurs nekur neesot pieejams, rezultātā bēgļi par savām tiesībām nemaz neesot informēti. Kā regulāri tika minēti arī gadījumi, kad Krievijas puse centās apzināti aizkavēt konkrētu privātpersonu atgriešanos Latvijā, minēts, ka pārsvarā tika aizturēti dažādi amatnieki, individuālu, specifisku amatu speciālisti un vīrieši mobilizācijas vecumā.¹⁸⁴ Pārliecinošu ieskatu padomju puses praktizētajā "bēgļu politikā" sniedza kāds piemērs par bēgļu ešelonu Nr.4 no Novgorodas, kas pienāca Rēzeknē 1921. gada 12. aprīlī.¹⁸⁵ No sākotnēji izbraukšanai reģistrētajiem 285 pilsoņiem, rūpīgu padomju puses pārbaužu rezultātā (sarakstus mēdza pārbaudīt visdažādākās iestādes, sākot ar partijas aparātu, militārajām aprindām un beidzot ar VĀK), līdz Latvijai nonāca tikai 76 cilvēki (skat. 1. tabulu).¹⁸⁶

1. tabula

Reģistrējas izbraukšanai 1921. gada 11. martā (cilv.)	Pēc pirmās padomju pārbaudes	Pēc 2. padomju pārbaudes	Izbrauc no Novgorodas	Iebrauc Rēzeknē 1921. gada 12. aprīlī
285	243	148	94	76

Šis gadījums savā būtībā nebija unikāls, gluži otrādi, tas demonstrēja plašu tendenci, jo līdzīgā veidā Krievijas iestādes rīkojās gandrīz visos gadījumos, kas bija saistīti ar privātpersonu un, vēl jo vairāk, īpašumu reevakuāciju. Vairākos sūtniecības ziņojumos tika uzsvērts, ka attiecībā uz bēgļu jautājumiem (tāpat kā uz daudz ko citu) Padomju Krievijā pastāvēja divu veidu pavēles un cirkulāri - atklātie un slepenie. Saskaņā ar atklātiem cirkulāriem, varām uz vietas bija dots rīkojums latviešus atlaist, bet pēc slepenajiem cirkulāriem komisāriem tika pavēlēts likt visādus šķēršļus, lai latviešu bēgļi netiku izlaisti. Par šādu cirkulāru esamību vairākas vietās bēgļiem bija izteikušies paši komisāri.¹⁸⁷ Dažkārt padomju puses pievestās apsūdzības apcietināšanas gadījumos bija vēl triviālākas. Tā,

¹⁸³ Kā spilgts piemērs tiek minēts gadījums ar Latvijas pilsoni Sofiju Andersoni. Viņai kā atraitnei esot atļauts izbraukt no Krievijas, ar lielām grūtībām izdevies arī pārdot lopus..bet uz robežas visa dokumentācija esot atņemta, kā rezultātā kundze Latvijā ieradusies pilnībā izputināta un bez jebkādiem materiāliem līdzekļiem. (LVVA., 2575.f., 14. apr., 49.l., 209.lp.).

¹⁸⁴ LVVA., 1313.f., 3. apr., 14. l., 29.lp.

¹⁸⁵ LVVA., 1313.f., 3. apr., 14. l., 28.lp.

¹⁸⁶ LVVA., 1313.f., 3. apr., 14. l., 29.lp.

¹⁸⁷ LVVA., 1313.f., 3. apr., 14. l., 27.lp.

piemēram, 1921.gada 31. jūlijā tika apcietināts Latvijas bēglis V. Vilsons, kas bija ieskaitīts reevakuācijas ešelonā no Saratovas. Aculiecinieki vēlāk ziņoja sūtniecībai, ka apcietināšana notikusi tādēļ, ka V. Vilsons no Saratovas bija sazinājies ar Latvijas sūtniecības iestādēm Maskavā.¹⁸⁸ Šī bija viena no daudzajām ilustrācijām tam, ar kādām potenciālām aizdomām un neuzticību padomju iestādes raudzījās uz visiem ārvalstu pilsoņiem, kas izrādīja kaut mazāko sabiedrisko aktivitāti. Protams, nav noliedzams arī fakts, ka iespējams šādas akcijas tika organizētas tīri "sportiska azarta dēļ", lai mēģinātu neitralizēt pēc iespējas vairāk personas, kurām bija izdevies nodrošināt savu izbraukšanu no Padomju Krievijas. Dažos gadījumos arestus ieplānoja vērst pret konkrētiem bēgļiem, kas tādā vai citādā viedā bija izrādījuši antikomunistiskus uzskatus vai izteikušies kritiski par padomju varu Krievijā. Piemēram, 1921. gada oktobrī ceļā no Omskas tika arestēti deviņi Latvijas bēgļi. Apcietinātie, ziņojot par savu stāvokli sūtniecībai, kā padomju iestāžu uzrādīto aresta iemeslu, minēja to, ka apcietinātie, būdami sabiedriski aktīvi Omskas latviešu kopienā, strīpojuši no izbraukšanas uz Latviju vairākus potenciālus komunistus, aģitējuši pret padomju valdību. Apcietinātie minētos apvainojumus kategoriski noliedza, cita starpā, iezīmējot padomju praktizēto apcietināšanas kārtību - apcietinātie atzina, ka viņu arests 1921. gada 7. novembrī "notika organizētā kārtā, uzdodot dažas personas par apsūdzētājiem, dažas par lieciniekiem un vienlaikus īstenojot plašu mantas konfiskāciju".¹⁸⁹

Līdz 1921. gadam, kamēr nebija noslēgta atsevišķa vienošanās par optantiem un viņu izbraukšanas kārtību, reevakuējās pārsvarā tieši bēgļi. Regulāri sūtniecībā un konsulātos pienāca sūdzības par dažādām nelikumībām un bēgļu kustības tīšu kavēšanu. Tā, piemēram, 1921. gada 26. aprīlī Petrogradas konsulāts ziņoja par plaša apjoma grūtībām un šķēršļiem, kādus cenšas izvērst padomju iestādes, lai kavētu optantu atsvabināšanu no kara un civildienesta.¹⁹⁰ Jau 1921. gada sākumā ierēdņi norādīja uz to, ka, padomju puse regulāri pārkāpa miera līguma noteikumus. 1921. gada augustā (tātad gadu pēc diplomātisko attiecību izveidošanas starp abām valstīm) Latvijas Bēgļu reevakuācijas biedrības priekšsēdētājs R. Liepiņš savā ziņojumā nebija pārāk optimistisks attiecībā uz sasniegto bēgļu un optantu aizsardzības un reevakuācijas jautājumos. Tika vērsta uzmanība uz bēgļu smago stāvokli, dažādām slimībām un badu. R. Liepiņš, kā novērotājs no Rīgas, atzina, ka Optācijas un Bēgļu reevakuācijas komisija Maskavā, nepietiekamā darbinieku skaita dēļ, neskatoties uz aktīvo darbību, nespēj apstrādāt visus ienākošos lūgumus un tāpēc optācijas un bēgļu lietu jautājumu

¹⁸⁸ LVVA., 1313.f., 3. apr., 14. l., 208.l., 42.lp.

¹⁸⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 76.lp.

¹⁹⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 42.lp.

risināšana nepiedodami aizkavējas. Līdz 1921. gada augustam pārstāvniecībām neizdodas arī uzsākt atsevišķu optantu lietu izskatīšanu, jo padomju puse vēlas šajā jautājumā noslēgt papildus konvenciju. Potenciālo Latvijas pilsonības optantu skaits bija ievērojams, saskaņā ar sūtniecības sniegtajām ziņām, gada laikā pilsonības optācijai Maskavas un Petrogradas konsulātos bija pietiekušies ap 10 000 personu.¹⁹¹ Nav noliedzams tas, ka pirmajā abu valstu sadarbības gadā (t.i 1920. - 1921. g.), īstenotā reevakuācija vēl bija diezgan haotiska un neregulāra. Situāciju ievērojami, vismaz juridiski, uzlaboja papildus vienošanās optācijas jautājumos - "Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu",¹⁹² kas tika noslēgta 1921. gada 6. novembrī un izsludināta 1922. gada martā. Līdz ar līguma noslēgšanu gan bēgļu, gan optantu jautājums faktiski ieguva vienādu tiesisku saturu, tāpēc ar šo brīdi sūtniecības paspārnē tikai apvienota arī Bēgļu reevakuācijas un Optācijas komisija.¹⁹³ Līgums definēja personas, kas varēja pieteikties pilsonības optācijai, turklāt nosakot līguma iesniegšanas termiņus, attiecīgi, 1923. gada 4. martu personām, kas dzīvoja Krievijas Āzijas teritorijās vai Kaukāzā un 1922. gada 4. augustu personām, kas uzturējās pārējā Padomju Krievijas teritorijā. Nolīgums noteica, ka visi optantu dokumenti ir jānosūta sūtniecībai vai konsulātiem to pārbaudei. Līdztekus privātpersonu optācijas kārtības reglamentēšanai, vienošanās reglamentēja arī līdzvedamās mantas saturu un apjomu (jāpiebilst, ka saskaņā ar to, vairumā gadījumu izbraucējiem bija liegts sev līdzī vest gandrīz visu, kam varētu būt vismaz kāda (mākslinieciska, finansiāla u.c) vērtība).¹⁹⁴ Jau saskaņā ar miera līgumu, bēgļiem bija tiesības, izbraukšanas gadījumā uz dzimteni, likvidēt sev piederošo īpašumu vai izvest to līdzī.¹⁹⁵ Praksē gan šīs tiesības ne vienmēr tika pilnvērtīgi īstenotas. Optācijas procesu ievērojami apgrūtināja gausā virzība (bieži sūtniecība un konsulāti netika galā ar piesūtīto lietu apjomu, nesaņēma vajadzīgās ziņas vai nespēja tās apstrādāt) un fakts, ka padomju puse līdz pat galīgajam optācijas procesa noslēgumam (un bieži vien pat līdz konkrētās personas reālās izbraukšanas brīdim), turpināja uzskatīt minēto personu par Krievijas pilsoni¹⁹⁶ (šādu

¹⁹¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 30.lp.

¹⁹² Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu, *Valdības vēstnesis*, 1922.g 6.marts, 2.lpp.

¹⁹³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 24.lp.

¹⁹⁴ Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu, *Valdības vēstnesis*, 1922.g 6.martā., 2.lpp.

¹⁹⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 87.lp.

¹⁹⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 345.lp.

līguma interpretācijas variantu sniedz ĀTK savā notā sūtniecībai 1922. gada 6. martā).¹⁹⁷ Šādas Krievijas puses patvaļīgas līguma interpretācijas dēļ Latvijas pārstāvjiem faktiski nebija gandrīz nekādu iespēju nodrošināt efektīvu LR pilsoņu interešu un viņu personiskās drošības aizsardzību. Vairumā gadījumu bēgļi un optanti varēja sākt justies puslīdz drošībā tikai brīdī, kad šķērsoja Latvijas un Padomju Krievijas robežu. Turklāt, jāņem vērā, ka saskaņā ar līguma tekstu Latvijas pilsonību varēja optēt tikai personas, kas atradās Padomju Krievijas teritorijā. Tā kā šajā posmā Krievija vēl nebija līdz galam noformējusi savas robežas un konsolidācija PSRS ietvaros arī vēl nebija notikusi, tas radīja virkni problēmu. (Tā, piemēram, 1922. gadā sūtniecība ir spiesta apturēt K. Preisberga un K. Pētersona optācijas lietas izskatīšanu, jo abas personas sarakstes brīdī atradās Baltkrievijas teritorijā. Sūtniecība bija spiesta paskaidrot, ka varēs sniegt savu atbalstu tikai brīdī, kad abas personas būs ieradušās Padomju Krievijā).¹⁹⁸

Sūtniecībai iesūtītās ziņas liecināja par to, ka dažkārt Latvijas pilsoņi, lūdzot tiesisku aizsardzību un palīdzību, nepietiekami ātrā rīcībā pie lūgumu izpildes vaino arī Latvijas pusi. Tā 1921. gada 13. septembrī Satversmes sapulces priekšsēdētājam J. Čakstem tika nosūtīts lūgums palīdzēt no kāda Latvijas pilsoņa Krievijā. Lūguma autors uzsvēra, nepieciešamību Latvijas pusei spert visus vajadzīgos soļus, lai Padomju valdība nekavējos izpildītu miera līgumu: atbrīvotu visus Latvijas pilsoņus un līdz izsūtīšanai pret viņiem cilvēcīgi izturētos.¹⁹⁹ Diemžēl realitātē izrādījās, ka sūtniecība un citas Latvijas valsts pārstāvniecības Krievijā visai maz varēja darīt Krievijas puses aktivitātes pavairošanā un pārsvarā savstarpējā komunikācija starp abām valstīm sastāvēja no Latvijas sūtniecības protestiem un ĀTK formāla minimālisma stilā veidotām atbildēm. Jautājumā par ārvalstu bēgļiem un optantiem bija visai uzskatām redzams, ka Padomju Krievija, zināmā mērā, bija sapinusies pati savās ārpolitiskajās un ideoloģiskajās koncepcijās. Ņemot vērā sarežģīto ekonomisko stāvokli un pēc - pilsoņu kara jukas padomju valstī, valsts vadība, no vienas puses, bija ieinteresēta pēc iespējas samazināt valsts pilsoņu skaitu (1922. gadā, ņemot vērā lielo badu Pievolgas guberņās, ĀTK regulāri aicināja, pat pavēlēja sūtniecību pasteidzināt iedzīvotāju reevakuāciju),²⁰⁰ taču, no otras puses, nebija vērojama arī nekāda pārlieku aktīva sadarbība ar kaimiņvalstīm iedzīvotāju reevakuācijā. Izsakoties ciniski, iespējams, ka padomju koncepcija sastāvēja no cerības, ka

¹⁹⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 87.lp.

¹⁹⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 266.lp.

¹⁹⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 12.lp.

²⁰⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 441.lp.

bads un slimības atrisinās "lieko" cilvēku jautājumu pirms viņus būs nepieciešams kaut kur evakuēt.

Komunikācijas procesā ar sūtniecību un konsulātiem, lielu bēgļu neapmierinātību izsauca tieši nepieciešamība uzrādīt plašu dokumentāciju (kas bieži vien bija sarežģīti, jo daudzi bēgļu personu apliecinoši dokumenti kara laikā bija iznīcināti un pazuduši). Bēgļi sūdzējās arī par nodokļiem un nodevām, kuras bija nepieciešams nomaksāt dokumentu kārtšanas procesā (ņemot vērā 20.gadu sākumā, līdz NEPa nostiprināšanās brīdim Krievijā pastāvošo milzīgo inflāciju un finansiālās grūtības, viss reevakuācijas process, sevišķi, ja Latvijas bēgļi mitinājās provincē nevis lielākajās pilsētās, varēja prasīt diezgan lielus finansiālus ieguldījumus, ko bēgļi ne vienmēr spēja atļauties). Saskaņā ar sūtniecības budžetu tā gan bija tiesīga izsniegt bēgļiem nelielus finansiālus pabalstus, taču šīs summas tradicionāli bija ļoti ierobežotas.²⁰¹ Tā, piemēram, 1921. gada decembrī iekšējā sarakstē starp sūtniecību un konsulātiem noskaidrojās, ka bēgļi ir ļoti satraukti par jaunajiem noteikumiem, saskaņā ar kuriem par dokumentācijas apstiprināšanu pārstāvniecības bija tiesīgas iekasēt no bēgļiem 3 zelta rubļus. Visas pārstāvniecības atzina, ka ņemot vērā optācijas lietu lēno virzību un finansiālās izmaksas, bēgļi caurmērā bija ļoti neapmierināti.²⁰² Ar īpašām grūtībām dokumentācijas un bēgļu, optantu apzināšanas un informēšanas procesā saskārās konsulāti, kas neatradās lielajās pilsētās Maskavā un Petrogradā. Konsulāts Omskā, kura pārraudzībā ietilpa ievērojamas teritorijas, regulāri ziņoja sūtniecībai par grūtībām komunikācijā un katastrofālo infrastruktūras stāvokli Sibīrijā. Konsulāts ļoti trāpīgi norāda uz Krievijas attālumu izraisītu problēmu - liela daļa ĀM Rīgā vai sūtniecībā Maskavā izdotu rīkojumu līdz adresātam Krievijas apstākļos nonāca ar nokavēšanos vai nenonāca vispār. Turklāt, kā tiek atzīmēts, lielai daļai no pārsūtāmās dokumentācijas bija lielas iespējas pārvērsties par kurināmo ("vēstules ir tik kārdinoša izejviela (cigaretēm), ka nevajag nemaz brīnīties, ka tāda manta ceļā līdz konsulātam pārvēršas par pelniem un dūmiem").²⁰³ 1921./1922. gadā, kad Krievijas teritorijā bija vērojama lielākā bēgļu un optantu kustība, sūtniecība vairākkārt mēģināja pazemināt nodokļu apjomu un atvieglot dokumentācijas procesu. Taču šī nekādā gadījumā nebija viennozīmīga situācija, no vienas puses, ņemot vērā sarežģītos apstākļus Krievijā, bija nepieciešams pēc iespējas atvieglot iesniedzamās dokumentācijas apjomu un

²⁰¹ Saskaņā ar 1922. gada 17. februāra lēmumu, konsuli bija tiesīgi optantus vai nu pavisam vai daļai atsvabināt no zīmognodokļa un citiem nodokļiem.. (LVVA., 2575.f., 14. apr., 323.l., 8.lp.).

²⁰² LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 345.lp.

²⁰³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 4.lp.

procesu, taču, no otras puses, bija nepieciešams arī pārbaudīt reevakuējamus pilsoņus, lai izvairītos no nevēlamu un potenciāli bīstamu personu iebraukšanas Latvijā.

Līdzīgi kā jautājumos, kas skāra sūtniecības darbiniekus kopumā, kā arī viņu kompetenci, dažādi skandāli apviya arī sūtniecības darbību bēgļu un optantu atgriešanas jautājumos. 1921. gada 13. septembrī laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" tika publicēts raksts ar nosaukumu "Priekšrocības".²⁰⁴ Kā jau var nojaust no daiļrunīgā nosaukuma, rakstā Latvijas diplomātiskā dienesta darbiniekiem tika izteikti pazīstamie pārmetumi korupcijā un dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā. Raksta autors ilustrācijai minējis savu "atgriešanās stāstu no Padomju Krievijas".²⁰⁵ Saskaņā ar to, sūtniecība Maskavā tika apsūdzēta nelikumīgā dokumentu noformēšanā un nepamatotā priekšrocību nodrošināšanā zināmiem pilsoņiem. Jāpiebilst gan, ka pret minētā raksta ticamības pakāpi vajadzētu izturēties samērā piesardzīgi, jo tas labi iekļāvās 20. gs 20. gadu sākuma Latvijas presē izvērstajā publikāciju lokā, kas rakstot par no Krievijas iebraukušajiem bēgļiem, mēreni antisemitiskā garā, izteica bažas par procentuāli lielo ebreju skaitu tajos.²⁰⁶ Arī šī raksta anonīmais autors uzsvēra savu latvisko izcelsmi, liekot noprast, ka viņa "pretinieks", kungs ar nepamatotajām priekšrocībām, visticamāk ir ebrejs. Šo versiju apstiprināja arī sarakste, kas izvērsās starp ĀM un sūtniecību Maskavā, ar mērķi noskaidrot minētās lietas apstākļus. Sūtniecība ziņoja, ka rakstā minētajai personai, ebreju izcelsmes Latvijas pilsonim M. Brusovonskim, sūtniecība neesot izsniegusi iebraukšanai nepieciešamās atļaujas, nepietiekamas dokumentācijas dēļ. Pēc papildus ziņu iesniegšanas iebraukšanas atļauja tikusi izsniegta, taču sūtniecība kategoriski noraidīja visus pārmetumus par jēlkādu īpašas labvēlības izrādīšanu minētajam pilsonim.

Neskatoties uz grūtībām, jāsecina, ka līdz ar optācijas nolīguma noslēgšanu, bēgļu un optantu kustība caurmērā norisa saskaņā ar izstrādātiem plāniem un metodiku, un sākot ar 1922. gadu redzams, ka bēgļu plūsma bija vienmērīga un, vismaz iespēju robežās, pilsoņu

²⁰⁴ Priekšrocības, *Latvijas Vēstnesis*, nr. 207, 1921. gada 13. septembris., 3.lpp.

²⁰⁵ Izvilkumi no publikācijas: *Dzīvojot vienā no Krievijas D. pilsētām man nejauši nācās iepazīties ar kādu komerc - inženieri, nelatvieti no Rīgas. Mūs satuvināja kopīga vēlēšanas drīzāk tikt no "Paradīzes" laukā un nobraukt uz Latviju..Biju jau kādu gadu atpakaļ iesniedzis dažādus lūgumrakstus ar visām vajadzīgām apliecībām gan krievu iestādēm, gan Latvijas priekšstāvjiem Maskavā, bet nekādas atbildes, neskatoties uz maniem vairākkārtīgiem pieprasījumiem, netiku saņēmis.. Mans paziņa, turpretī, izturējās ļoti mierīgi, iesniedza papīrus tikai šajā pavasarī un (bija) pārlicināts, ka tikšot drīzumā mājās, jo mūsu Sūtniecībā viņam esot ļabi pazīstami..Vasaras vidū iebraucu Maskavā un pats personīgi apstaigāju visas iestādes un, pēc vesela gada rakstīšanas, dabūju vajadzīgo atļauju iebraukšanai..satiku savu paziņu, arī viņš iebraucis, lai dotos tālāk uz Rīgu..cerot pēc dažām dienām iebraukt diplomātiskajā vagonā.. Jau Rīgā, satieku savu paziņu uz ielas, braucis diplomātiskajā vagonā. "Jūsu konsulatā par to parūpējās. Man jau X kungs skolas biedrs".. Interesanti zināt, kas pamudināja mūsu priekšstāvjus Maskavā ar tādu steigu un ērtībām, pārsūtīt (šo) personu..*

²⁰⁶ Stranga A., *Ebreji Baltijā : no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam : 14. gadsimts - 1945. gads.*, Rīga : LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2008., 428.lpp.

atgriešanu izdodas īstenot. Tā 1922. gada 2. martā Optācijas komisijas priekšsēdētājs P. Rēķis ziņoja sūtniecībai, "ka strīdus jautājumi starp Latvijas pusi un ĀTK, (kā arī Iekšlietu komisariātu), ir gandrīz izbeigti un optācija nostādīta diezgan apmierinošā līmenī. Līdz šim laikam ir izdevies vismaz daļēji atvieglot potenciālos kavēkļus (piemēram, atcelta līdz tam no padomju iestāžu puses pieprasītā formalitāte - nepieciešamība ģimenēm, iesniedzot optācijas pieprasījumus, ierasties pilnā skaitliskā sastāvā). Tāpat, saskaņā ar priekšsēdētājam pieejamo informāciju, bija izdevies samazināt arī to gadījumu skaitu, kad padomju iestādes dažādu birokrātisku paviršību dēļ atsakās akceptēt bēgļu dokumentus, ko sūtniecība no savas puses bija atzinusi par derīgiem". (Ziņojumā gan atzīmēts, ka nebūt ne visas problēmas bija izdevies atrisināt, piemēram, ņemot vērā Padomju Krievijā pieaugošās represijas pret garīdzniecības pārstāvjiem, grūtības ar atgriešanos Latvijā bija radušās arī Latvijas pilsoņiem - mācītājiem).²⁰⁷

1922.gada augustā starp sūtniecību un ĀM izraisījās diskusija saistībā ar līgumā paredzētajām termiņa beigām, līdz kurām daļā Krievijas atrodošies potenciālie Latvijas pilsoņi varēja pieteikt savas pretenzijas uz Latvijas pilsonību. Pati Optācijas komisija gan pieturējās pie viedokļa, ka visi tie ka bēgļi, kuri bija interesējušies par Latviju un patiesi vēlējušies atgriezties, to arī bija izdarījuši pagājušos divos gados un pieteikšanās termiņš nebūtu jāpagarina.²⁰⁸ Jāpiebilst, ka neskatoties uz grūtībām, nesaskaņām un kļūdām, par sūtniecības darbības patieso nozīmi labi liecina pieejamā statistika, saskaņā ar kuru līdz 1928. gadam Latvijā bija atgriezušies ap 230 000 kara bēgļu, 7000 optantu, vairāk kā 12 000 karavīru, 400 ķīlnieku un Krievijas cietumos ieslodzīto¹⁸⁴.

²⁰⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 50.l, 66.lp.

¹⁸⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l.; Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. - 78.lpp.; Sīkāk aplūkojot statistiku par bēgļu atgriešanos Latvijā, redzams, ka 1920. gadā Latvijā no Padomju Krievijas atgriezušos bēgļu skaits bija 91 028 cilvēki, 1921.g. - 94 818, 1922. gadā - 21 204, 1923. g. - 6088, 1924.g - 5036 (Skujenieks M., *Latvija: zeme un iedzīvotāji*, Rīga: Gulbis, 1927., 377.lpp). Redzams, ka tieši laika posmā no 1920. - 1922. gadam vērojama vislielākā bēgļu kustība un var pieņemt, ka šajā laika posmā procentuāli lielākā daļa no reevakuējamiem pilsoņiem jau bija atgriezušies Latvijā.

3.3 Ekonomika, finanses un īpašumtiesības.

Līdztekus bēgļu un optantu atgriešanās nodrošināšanai Latvijā, viens no sūtniecības svarīgākajiem darbības laukiem ietvēra dažādu īpašumu reevakuācijas organizēšanas un uzraudzības procesu. Saskaņā ar Krievijas pusei piesūtītajām ziņām Latvijas kara laika zaudējumi un postījumi naudas izteiksmē tika lēsti vairāk nekā miljarda zelta rubļu apmērā.²⁰⁹ Paredzot reevakuācijas jautājumus, kā vienus no centrālajiem sūtniecības un konsulātu darba kārtībā, līdz ar Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības nodibināšanu Krievijā 1920. gada novembrī, tika nodibināta arī Reevakuācijas komisija, kura uz pirmo sēdi sanāca 1920. gada 19. novembrī.²¹⁰ Lai sekmīgāk nodalītu ienākošās lietas, komisijas darbība tiek diferencēta, izveidojot Rūpniecības, Finanšu, Lauksaimniecības un Kultūras vērtību reevakuācijas apakškomisijas.²¹¹ (Kā tiek ziņots ĀM, katrā komisijā bija plānots piesaistīt 11 locekļus).²¹² Ienākošās lietas bija plānots izšķirt jauktās komisiju sēdēs, kurās piedalītos nozīmēti pārstāvji no Latvijas un Padomju Krievijas puses. Saskaņā ar "Rīkojumu par no Krievijas uz miera līguma pamata atdabūjamām mantām un noguldījumiem", lai atgūtu īpašumus, kuri evakuēti no Latvijas teritorijas uz Krieviju pasaules kara laikā no 1914. līdz 1917. gadam un kuri Krievijai jāatdod Latvijai uz Latvijas - Krievijas miera līguma XI—XIV pantu pamata, to īpašniekiem jāpiesakās Kara zaudējumu komisijai, ja pieteicējs dzīvo Latvijā, un Reevakuācijas komisijai pie Latvijas sūtniecības Maskavā, ja pieteicējs dzīvo Krievijā. Reevakuācijas pieteikumi, bez jau iesniegtiem kara zaudējumu pieteikumiem, bija jāiesniedz uz attiecīgām blankām, klāt pieliekot apliecības vai pierādījumus par evakuāciju un nacionalizāciju kopā ar tulkojumiem krievu valodā.²¹³

Lauksaimniecības apakškomisijas pārziņā atradās dažāda lauksaimnieciskā inventāra, lopu u.c. reevakuācijas jautājumu risināšana. Līdz ar Latvijas - Krievijas miera līgumu Latvijas bēgļi atguva tiesības atgriezties Latvijā, kā rokas bagāžu bēgļi drīkstēja izvest mantas, kas atsevišķi tika atrunātas Bēgļu reevakuācijas līgumā un Optācijas nolīgumā, citu mantu iespējamās atgriešanas jautājums bija jāiesniedz jauktajā komisijā izskatīšanai. Lauksaimniecības apakškomisijas specifika, kā atzīmēts 1921. gada 13. marta sēdes

²⁰⁹ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. - 78.lpp.

²¹⁰ LVVA., 1313.f, 3. apr., 10.l., 34.lp.

²¹¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 30.lp.

²¹² LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 464.lp.

²¹³ Rīkojums par termiņu no Krievijas uz miera līguma pamata atdabūjamo mantu un noguldījumu pieteikšanai, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 16. februāris., 3.lpp.

protokolā,²¹⁴ slēpās faktā, ka lielai daļai lauksaimnieku, kā zemniecības pārstāvjiem, viņu manta netika no padomju varas puses nacionalizēta, taču reevakuācijas procesā, neskatoties uz to, tik un tā varēja rasties šķēršļi - daļu no īpašuma jebkurā gadījumā nebija iespējams izvest un radās arī problēmas ar dzīvnieku reevakuāciju, jo tā bija jāīsteno noteiktos termiņos, lai izvairītos no lopu novārgšanas vai pat nāves. Dažkārt situācija lauksaimniecības preču, īpašuma un dzīvlopu reevakuācijas procesā izvērtās pat visai kurioza. Tā, piemēram, 1921.gada 10. jūlijā sūtniecība saņēma lūgumu no veikala īpašnieka R. Lūisa, kurš reevakuējoties no Maskavas pats, bija atstājis sūtniecības pārziņā savu uzņēmumu, paātrināt reevakuācijas procesu. Tā kā "uzņēmums" sastāvēja no 41 zirga, bija nepieciešams tos pēc iespējas ātrāk nogādāt Rīgā, jo barības trūkums jau bija ievērojami samazinājis "inventāra" apjomu.²¹⁵

Finanšu apakškomisijas darbības lauks bija mazāk pateicīgs un arī nedrošāks nekā minētajai Lauksaimniecības apakškomisijai. Apakškomisijas darbības plānā ietilpa jautājumu izskatīšana, kas attiecās uz dažādās bankās un finanšu iestādēs glabātiem privātpersonu un juridisku personu līdzekļiem (Latvijas puses noguldījumi apjoms Krievijas bankās tika minēts ap 80 milj. zelta rubļu),²¹⁶ dažāda veida finanšu kompensāciju jautājumi, arī attiecīgu finanšu iestāžu dokumentācijas atgriešana.²¹⁷ Iespējams, šīs apakškomisijas darbībā bija vērojami vismazākie panākumi, jo padomju valdība, jau pēc sākotnējiem uzstādījumiem diezgan kategoriski iestājās pret plaša apjoma finansiālām kompensācijām visās sfērās.²¹⁸ Saprotams arī, ka Latvijai, tāpat kā citām karadarbības skartām valstīm, bija svarīgi mēģināt panākt pēc iespējas lielāka apjoma finansiālu vērtību atgūšanu. Tā, piemēram, 1921. gada 22. aprīlī ĀM sarakstē ar sūtniecību īpaši uzsvēra nepieciešamību panākt finanšu lietu aktīvāku izskatīšanu un lūdza ziņot par panākumiem komisijas darbībā un izvērstās reevakuācijas gaitā.²¹⁹ Saskaņā ar 1921. gada aprīļa ziņojumu, ar komisijas gādību uz Latviju bija nosūtīti 42 vagoni ar dažādām precēm, tostarp arī ar Kurzemes un Vidzemes kredītbiedrības, Rīgas Komercbankas, Rīgas Jelgavas Agrārbankas un Kurzemes finanšu iestāžu vērtībām.²²⁰ Līdz 1921. gada

²¹⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 170., 171.lp.

²¹⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 173.lp.

²¹⁶ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. - 78.lpp.

²¹⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 232.l., 4.lp.

²¹⁸ Krievijas nevēlēšanas izmaksāt Latvijas pilsoņu noguldījumus, kas palikuši Krievijas bankās, kā arī citi jautājumi, kas saistīti ar Krievijas noraidīto attieksmi finanšu jomā plaši apskatīti arī Latvijas presē, piemēram, 1922. gada 20. novembrī "Valdības Vēstnesī" publicētajā rakstā "Par Latvijas reevakuējamiem noguldījumiem".

²¹⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 545.lp.

²²⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 550.lp.

augustam uz Latviju nosūtīto vagonu skaits bija palielinājies līdz 102, taču komisija atzina, ka neizdodas panākt jebkādu progresu noguldījumu, lombarda un seifu atgūšanas lietās. (Šī problēma uzskatāmi apliecināja tendenci, ka finanšu jomā padomju puse bija atsaucīgāka dažādu marginālāku vērtību atgūšanā, taču ne reālā naudas atmaksā). Sūtniecība, aplūkojot komisijas darbību un darbības trūkumus, uzsvēra, ka tās ierēdņu kompetence bieži vien ir nepietiekama - uzskatot, ka komisijā strādā pārāk maz darbinieku ar ekonomisku vai juridisku izglītību. Tas, kā tika uzsvērts vairākos ziņojumos, nenāk par labu veicamā darba kvalitātei, jo kopīgajās komisiju sēdēs no padomju puses parasti piedalījās personas ar labām zināšanām attiecīgā jomā un atbilstošu izglītību.²²¹ Līdztekus darbam jauktajās finanšu komisijās, sūtniecībai bija jārisina jautājumi, kas tieši attiecās uz Latvijas pilsoņu mantisko stāvokli - visbiežāk, ņemot vērā Krievijā valdošos apstākļus - inflāciju, badu, laupīšanas un arestus, bēgļi Latvijā ieradās pilnīgi vai daļēji izputināti. Sūtniecība regulāri mēģināja panākt iespēju pilsoņiem izvest un saglabāt lielākas naudas summas, tā, piemēram, 1921. gada 5. martā sūtniecība atkārtoti lūdza ĀTK pārskatīt jautājumu par izvedamās naudas daudzumu, uzskatot, ka, ņemot vērā straujos inflācijas tempus Padomju Krievijā, esošā summa (ne vairāk kā 20 000 Latvijas rbļ.) jau sen neatbilst situācijai un lūdza paaugstināt to līdz 100 000 rbļ.²²² Padomju puse minētajā jautājumā nekādu pretimnākšanu neizrādīja, paziņojot ka atsevišķos jautājumos noslēgtās vienošanās nepārskatīs.²²³

Kultūras vērtību reevakuācijas apakškomisijas pārziņā bija plašs potenciāli izskatāmo jautājumu spektrs - dažādu izglītības iestāžu vērtību atgūšana, baznīcu īpašumi, slimnīcu un medicīnas iestāžu inventāra atgriešana u.c. Apakškomisija risināja gan veselu iestāžu mantisko vērtību atgūšanas jautājumus (piemēram, 1921. gada janvārī - februārī komisija risināja plašu saraksti saistībā ar Rīgas Politehniskā institūta īpašuma iespējamu reevakuāciju - šajā gadījumā Krievijas puse vēlējās panākt iespēju atlīdzināt preces ar ekvivalentas summas izmaksu, kam Latvijas puse nepiekrīta²²⁴). Tika risināti arī mazāka apjoma iestāžu inventāra atgriešanas jautājumi. Piemēram, 1921. gada februārī sūtniecība risināja Ē. Paegles grāmatvešanas, valodu kursu un mākslas amatu skolas reevakuācijas jautājumu (minēto iestāžu inventārs bija palicis Maskavā, jo 1920. gadā to īpašniekiem atgriežoties Latvijā nebija iespējams ņemt līdzi minēto īpašumu, jo noteikumi par mantu

²²¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 30.lp.

²²² LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 194.lp.

²²³ Turpat. - 193.lp.

²²⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 219., 222.lp.

reevakuāciju vēl nebija, izstrādāti).²²⁵ Tāpat komisijas dienaskārtībā bija arī atsevišķu, sīkāku incidentu izskatīšana - piemēram, dažādu uz robežas atņemtu mantu gadījumā (1922. gada februārī komisija risināja jautājumu par kādam Ā. Žagatam uz Latvijas robežas aizturētu klavieru atgriešanu).²²⁶

Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par komisiju (un ar tā palīdzību, arī sūtniecības) darbību, jāaplūko komisiju darbības pārskati viena mēneša ietvaros. Šim salīdzinājumam izvēlēti dati par komisiju darbību 1921. gada jūlijā, jo šo brīdi varētu uzskatīt par komisiju darbības aktīvāko posmu, kā arī par 1921. gadu pārskatos ir saglabājušies vispilnīgākie materiāli. Rūpniecības apakškomisija minētajā laika posmā sniedza ziņas par komisijā ienākošajām lietām, kā arī minēja tipisku sūtniecībā risināmo lietu piemēru, kas ilustrēja arī savdabīgo saziņas procesu ar ĀTK ("Standarta" apavu fabrikas īpašums, kā arī pats īpašnieks J. Smorgonskis un "Titanik" fabrikas mašīnas tūliņ pēc pienākšanas Maskavā tika no VĀK arestētas, neskatoties uz jau bija no muitas valdes un attiecīgām Krievijas iestādēm cauri skatītas un atzītas, pieņemšanas akti parakstīti. Neskatoties uz mūsu enerģiskiem protestiem un neatlaidīgiem pieprasījumiem ĀTK par lietas stāvokli un aresta cēloni, nekādas skaidras atbildes neesam saņēmuši").²²⁷ Komisija izsacīja savu versiju par darbu kavējošiem apstākļiem, minot, ka faktiskās reevakuācijas gaitā netiek ievēroti jauktās komisijas lēmumi, kā arī no Latvijas puses tiek piesūtīti nepilnīgi dokumenti.

Arī Finanšu apakškomisija savā darbības pārskatā 1921. gada jūlijā sūdzējās par padomju puses pārstāvju attieksmi (vairākkārt tikušas atliktas sēdes, jo padomju pārstāvji aizbildinājusies ar nespēju pienācīgi sagatavoties). Apakškomisija atzina, ka noguldījumu atmaksas jautājums nav risinājies, tomēr sarunas ir ievirzījušās lietišķākās formās, lombarda vērtības un vairāku kredītiestāžu vērtības un arhīvi joprojām netiek atdoti, aizbildinoties ar piemērotu telpu trūkumu, lai caurskatītu izdodamās lietas, kā arī darbinieku trūkumu. Šāda aizbildināšanās, kā atzīst finanšu apakškomisija, notiek jau vairākus mēnešus.²²⁸

Arī Lauksaimniecības apakškomisija minētajā laika posmā cīnījās ar Krievijas puses ignorējošo attieksmi, tādēļ jaunas sēdes netika noturētas. Tika atzīmēts, ka pozitīvam iznākamam tuvojas vairākas procesā esošas lietas (piemēram, kuriozi, bet komisijai izdevies panākt, ka īpašniekiem tiek "atgriezti" divi jauni ēzeļi, kas līdz šim bijuši aizturēti kā "Krievijā dzimuši"). Vairākas lietas neizdevās izskatīt operatīvi, jo tās tika nosūtītas

²²⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 540.lp.

²²⁶ Turpat. - 391.lp.

²²⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 21.lp.

²²⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 286.lp.

otrrreizējai izskatīšanai, arī padomju iestādes nesteidzās atbildēt uz Latvijas puses pieprasījumiem ("Krievijas Zemkopības komisija vairākkārt bija pieprasījusi attiecīgām Krievijas provinces iestādēm informāciju par Latvijas pilsoņu mantas daudzumu un atrašanās vietām, bet atbildes tomēr netika saņemtas").²²⁹

Kulturālo vērtību apakškomisija no savas puses pievienojās novērojumiem par padomju ierēdņu divkosīgo darbības stilu, piebilstot, ka šādos gadījumos solījumiem no Krievijas delegātu puses ļoti reti sekoja darbi. Apakškomisijas sēdē tikuši apspriesti jautājumi par baznīcas zvanu reevakuāciju, Ilūkstes baznīcas un klostera skolu, ģimnāzijas un internāta īpašumu reevakuāciju, kā apspriests jautājums par aizkavējušos 2. Rīgas Pilsētas slimnīcas Rentgena kabineta nosūtīšanu.²³⁰

Salīdzinot apakškomisiju darbību 1921. gadā, viena pusgada ietvaros, (skat. pielikumu Nr.1., Nr.2., Nr.3., Nr.4, Nr.5., Nr.6.), jāsecina, ka izskatīto lietu daudzumam bija tendence mainīties un neviena no minētajām apakškomisijām neieņem izteiktu līderpozīciju lietu skaita vai to pozitīva atrisinājuma ziņā. Zinot haotiskos apstākļus Krievijā un jau minētās grūtības, ar kurām saskārās sūtniecības pārstāvji darbojoties Krievijā, regulāra varēja kļūt situācija, ka dažādu mēnešu ietvaros paveicamā darba apjoms ievērojami atšķīrās. 1921. gada janvārī un februārī lielāko darba apjomu paveica tieši Rūpniecības apakškomisija un kultūras vērtību apakškomisija (pozitīvi izskatītas, attiecīgi, 19 un 20 lietas). Līdzīga tendence saglabājās arī martā attiecībā uz kultūras vērtību reevakuācijas komisiju, bet vēlāk šīs apakškomisijas izskatīto lietu skaits proporcionāli kļuva mazāks. Tomēr nevar apgalvot, ka tas būtu izskaidrojams ar kādu īpašu darbinieku nevērību, jo pārskati rāda, ka neskatoties uz pozitīvi atrisināto lietu skaita samazinājumu, aktīva darbība turpinājās, jo daudzkārt kādas lietas atrisināšana prasīja vairākus mēnešus laika. Rūpniecības apakškomisijas izskatīto lietu skaits, tradicionāli, saglabājās pietiekami stabilā līmenī, taču jāņem vērā, ka Rūpniecības apakškomisija nodarbojās ar plašu lietu klāstu - gan kara rezultātā evakuēto iekārtu mantiskajiem jautājumiem, gan bēgļu īpašuma aizsardzību, gadījumos, kad tas skāra tirdzniecību vai uzņēmējdarbību. Lauksaimniecības komisijas darbību ievērojami kavēja gan gausā saziņa ar padomju iestādēm, gan vairāku lietu visai specifiskais raksturs (gadījumos, kad komisija izšķīra, piemēram, mājlopu jautājumus). Visa minētā laika posma ietvaros ar Rūpniecības apakškomisijas gādību tika reevakuēti 44 vagoni, 4 platformas un 16 rūpniecības iestāžu preces, savukārt, Lauksaimniecības apakškomisija bija uzraudzījusi 40 vagonu

²²⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 286.lp.

²³⁰ Turpat. - 288.lp.

izsūtīšanu (tai skaitā 104 liellopi), bet Kultūras vērtību reevakuācijas apakškomisija - 6 - 7 vagonu nosūtīšanu.²³¹ Šie pārskati liecina par to, ka neskatoties uz sarežģītajiem apstākļiem un, brīžiem slēpto, brīžiem atklāto, padomju puses pretdarbību, komisijām izdevās, iespēju robežās, vismaz daļēji saņemt konfiscētās un aizvestās mantas un īpašumu.

Latvijas puse, aplūkojot komisiju darbību kopumā, ziņoja par padomju delegācijas un iestāžu diezgan tipisku uzvedību - nevajadzīga daudzuma dokumentācijas pieprasīšanu, dažādiem formāliem iebildumiem un komisijas ierēdņu darbības kavēšanu, neļaujot tiem doties komandējumos uz attiecīgām darbības vietām. Viens no "klasiskākajiem" jautājumiem, kas tika risināts sūtniecības un ĀTK savstarpējā sarakstē, skāra Latvijas pilsoņiem pie apcietināšanas apņemto īpašumu, tai skaitā finansiālās vērtības (lieki piebilst, ka vairumā gadījumu padomju represīvie orgāni atbrīvojot ieslodzītos, tiem atņemtās mantas nebūt nesteidzās atdot īpašniekam). Tā, piemēram, 1921. gada 23. aprīlī sūtniecība izteica savu protestu ĀTK par nevērīgu attieksmi pret Latvijas pilsoņu īpašumu. ĀTK savā atbildē Latvijas puses iebildes nekommentēja un nepaskaidroja, bet norādīja uz Latvijas puses kļūdām, diezgan tipiskā stilā paziņojot, ka arī Krievijas pilsoņiem uz Latvijas robežas esot atņemtas mantas, kuras netiekot atdotas īpašniekiem.²³² Kā norādīja Latvijas bēgļu reevakuācijas biedrības priekšsēdētājs R. Liepiņš savā ziņojumā ĀM 1921. gada augustā - reevakuācijas darbi nesekmējās arī tāpēc, ka, kā jau minēts, sūtniecībā un attiecīgajās komisijās trūka attiecīgu speciālistu, īpaši ekonomiskajos un juridiskajos jautājumos. Ierēdnis arī piebilst, ka komisijas sastāvs no Krievijas puses, kopumā, bija daudz kvalitatīvāks, kas arī novedot pie situācijas, ka strīdīgu jautājumu gadījumā polemikā bieži uzvarēja Krievijas puses pārstāvji. Sūtniecība sūdzas arī par kontakta trūkumu ar Kara zaudējumu komisiju Rīgā, kas kavējās ar pieprasīto materiālu un dokumentācijas piesūtīšanu.²³³ Par regulāriem tika uzskatīti arī dažādi reevakuējamo mantu pavadoņu aresti un pašu preču aizkavēšana (tā, piemēram, 1921. gada augustā aizturēja no Jaroslavlā evakuēto Daugavpils gulšņu mērcētavu un arestēja vagona pavadoņus).²³⁴ Lai gan par dažādu Latvijas pusei nepatīkamu cirkulāru, apkārtrakstu un lēmumu esamību no padomju iestāžu puses nekādi oficiāli komentāri netika sniegti, par padomju puses mēģinājumiem aizkavēt dažādu preču un īpašumu izvešanu no Krievijas neoficiāli bija informēta arī sūtniecība. Tā, piemēram, 1922. gada 13. jūnijā Latvijas pārstāvji sarakstē atsaucās uz padomju varas pieņemto lēmumu par formālu un neformālu cenšanos

²³¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 482.lp.

²³² LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 60.lp.

²³³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 30.lp.

²³⁴ Turpat. - 35.lp.

aizkavēt ārzemnieku mantu izvešanu.²³⁵ Pat gadījumos, kad saskaņā ar abu valstu noslēgtajiem līgumiem (miera līgumu un bēgļu nolīgumu) kāda situācija tiesiski bija samērā skaidra un atrunāta līgumos, padomju iestādes, ar ĀTK priekšgalā, pamanījās atrast veidu kā esošos nolīgumus vai nu nepildīt vai apiet. Tā, piemēram, 1922. gada 18. jūlijā sūtniecība un ĀTK savstarpēji risināja Latvijas pilsoņa F. Stefani lietu. Latvijas sūtniecība, balstoties uz Latvijas - Padomju Krievijas miera līgumu (kas noteica, ka gadījumā, ja vienas puses pilsonis nomirst otras valsts teritorijā, tad viņa īpašums tiek nodots tās valsts konsulam vai attiecīgam pārstāvim) pieprasīja tiesības aizsargāt F. Stefani īpašumu, kurš nesen bija miris. Neskatoties uz diezgan skaidro likumdošanu šajā jautājumā, padomju puse uzskatīja, ka sūtniecība nav tiesīga aizsargāt F. Stefani īpašumu, jo nāves brīdī tā reevakuācijas process vēl nebija noslēdzies. Tā kā lietas izskatīšana prasīja ilgu laiku, īpašums faktiski tika izdemolēts un izvandīts.²³⁶ Savā saturā ļoti līdzīgu ziņojumu par komisiju un sūtniecības darbību savā pārskatā sniedz arī no Rīgas, no valdības puses atsūtītais A. Sīmanis 1921. gadā. Minētais kungs atzīmē, ka reevakuācijas darbu gausums skaidrojams ar lēno dokumentu un informācijas piesūtīšanu no Krievijas puses un dokumentācijas lielo apjomu kopumā.²³⁷

Dažādas nepatīkšanas, kas iekļāva arī arestu, mantu konfiskāciju un citādu neizprotamu apsūdzību uzrādīšanu, skāra arī reevakuācijas komisijas darbiniekus, turklāt tās nebija retums. Tā, piemēram 1921. gada februārī VĀK arestēja reevakuācijas komisijas darbinieku F. Moravski. Pēc atbrīvošanas no apcietinājuma minētais ierēdnis sūdzējās par veselības problēmām un lūdza palīdzību apcietināšanas laikā atņemto mantu un vērtību atgrūšanā.²³⁸ Savukārt, 1921. gada jūnijā sūtniecība izvērta saraksti ar ĀTK par cita Reevakuācijas komisijas darbinieka G. Pētersona arestu. Arī šajā gadījumā radās grūtības mantas atgriešanā, turklāt, līdztekus pārējam, minētajam ierēdnim tika atņemts arī dzīvoklis, kurā pēc aresta bija apmetušies VĀK aģenti.²³⁹ Minētie gadījumi labi ilustrēja to kriminogēno atmosfēru, kas, pastāvēja Padomju Krievijā vēl 20. gadu sākumā. Turklāt, kā savā sarakstē neizslēdza arī paši sūtniecības darbinieki, redzams, ka "pāris nedēļu arestu bez nopietnu apsūdzību uzrādīšanas" padomju drošības iestādes praktizēja gluži kā profilakses pasākumu un par savu drošību šādā gadījumā nevarēja justies pārliecināts neviens, tai skaitā arī diplomātiskā dienesta darbinieki.

²³⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 24.lp.

²³⁶ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 484.lp.

²³⁷ Īpašumu atdabūšana no Krievijas, *Ekonomists*, 1921. gada 15. novembris., 4.lpp.

²³⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 65.lp.

²³⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 238.lp.

Neskatoties uz grūtībām, kādas bija vērojamas saistībā ar preču un īpašuma reevakuāciju Krievijas apstākļos, tika kritizēta arī Latvijas puses darbība, sevišķi veids, kādā, saskaņā ar normatīvajiem aktiem, bija jāveic reevakuācijas process. Jau sākot ar 1921. gadu visai komisijai piesūtāmajai dokumentācijai bija jābūt apstiprinātai tieši ĀM (standarta gadījumos pieprasījumi bija jāiesniedz ar notāru apliecinājumiem, krievu vai franču valodā, kopā ar ĀM vīzu). Kritika pamatoti norādīja, ka šis lēmums ievērojami paildzina un padara sarežģītāku pašu procesu, jo liela daļa no pieteikumu iesniedzējiem nedzīvo Rīgā. Tiek norādīts, ka gadījumā, ja netiks sniegta atļauja dokumentus apstiprināt arī pašvaldības iestādēm, liela daļa no īpašniekiem vispār attieksies no prasību iesniegšanas.²⁴⁰ Daudzi no prasību iesniedzējiem, tāpat kā sabiedriskā doma kopumā uzstāja uz to, lai apgrūtinošās formālās prasības īpašumu reevakuācijas gadījumā tiktu ievērojami atvieglotas. Uzņēmējiem un privātīpašniekiem reevakuācijas procesā grūtības sagādāja arī pārvešanas izmaksas, kas bija jāsedz pašiem īpašniekiem. Latvijas valdība gan piedāvāja iespējamus aizdevumus saskaņā ar "Noteikumiem par valsts aizdevumiem tirdzniecības, rūpniecības iestāžu, mašīnu, lauksaimniecības inventāra un citu mantu reevakuēšanai no Padomju Krievijas", taču šīs summas daudzkārt bija nepietiekamas.²⁴¹

Protams, var pieļaut, ka bēgļiem pieprasītie dokumentācijas apjomi arī no Latvijas puses bija apgrūtinoši, bet daudz lielāku kavēšanos reevakuācijas procesā izraisīja padomju iestāžu darbība (un arī bezdarbība!). 1922. gada 22. jūlijā Latvijas konsulāts Petrogradā, ziņojot par kārtējiem pārkāpumiem miera līguma un līguma par optācijas kārtību izpildē, piebilda par slepeni pastāvošu, iekšēju vienošanos esamību arī padomju puses darbībā. (Saskaņā ar piesūtīto informāciju, Krievijas ierēdņi no Iekšlietu tautas komisariāta, Augstākās tautas saimniecības padomes un citām Petrogradas iestādēm bija apspriedušies un vienojušies par kārtību, kādā būtu traktējama līguma par optāciju II un III sadaļa, tādā formā, lai tā nestu pēc iespējas lielāku labumu Padomju Krievijai un apņēmušies likt šķēršļus Latvijas pilsoņu īpašuma izvešanai uz Latviju; Krievijas iestādes, no centrālajām līdz reģionālajām, pieprasīja dokumentārus pierādījumus par mantu piederību vēl pirms 1917. gada, lai gan nolīgumā tādas prasības nav paredzētas. Ja īpašums bija nodots radnieka pārziņā, tad tāds tika uzskatīts par bezsaimnieka mantu).²⁴² No optantiem un bēgļiem tika pieprasīti rakstiski, nolīgumā

²⁴⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 31.lp.

²⁴¹ "Noteikumi par valsts aizdevumiem tirdzniecības, rūpniecības iestāžu, mašīnu, lauksaimniecības inventāra un citu mantu reevakuēšanai no Padomju Krievijas, *Valdības Vēstnesis*, Nr.59., 1921. gada 15 marts, 2.lp.

²⁴² LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 19.lpp; 1922. gada septembrī sūtniecība un ĀTK izvērs plašu saraksti Latvijas pilsoņa Rūdolfa Freimaņa īpašuma lietā - minētajā gadījumā Freimanim tiek pieprasīti

neparedzēti pierādījumi, ka viņiem nav parādu un ir samaksātas visas valsts nodevas. Tika kavēta mantu izvešana ar kuģiem un vilcienu ešelonu kustība. Kopumā tika trāpīgi secināts, ka Krievijas puse formāli iebilda pret visu, kas nav tieši paredzēts un atrunāts nolīguma tekstā, lai gan pēc parastās prakses, pretēji, par atļautu būtu jāuzskata viss, kas nav tieši aizliegts līgumā.²⁴³ Šis piemērs faktiski ilustrē abu pušu dažādo izpratni par likumdošanas aktiem un to interpretāciju - Padomju Krievijai to interpretāciju brīvā stilā neuzskatīja par pārkāpumu. Padomju funkcionāriem, būtībā, bija atļautas plašas interpretācijas iespējas, jo saskaņā ar miera līguma tiešo tekstu, optācijas fakts vai reģistrēšanās uz to nenesa sev līdz nekādas izmaiņas īpašumtiesību jomā un neizslēdza optantus no pakļautības padomju likumdošanai.²⁴⁴

Līdztekus mēģinājumiem panākt pēc iespējas plašāku izvesto īpašumu atdošanu Latvijai, ĀM sadarbībā ar sūtniecību un iestādēm Rīgā, mēģināja vismaz daļēji atjaunot Krieviju kā Latvijas preču noieta tirgu. Tā kā līdz Pirmajam pasaules karam Krievijas impērijas robežās ekonomiskā, tirdznieciskā un rūpnieciskā sistēma bija plaši sazarota, pielāgota plašajai teritorijai un noieta apjomam, arī ražošanas sistēmai Latvijā bija cieša saistība ar Iekšējās tirdzniecības tirgu. Pasaules kara un pilsoņu kara Krievijā rezultātā, liela daļa no iestrādātās sistēmas sabruka, un arī Latvija, kļūstot par neatkarīgu valsti, centās pārstrukturizēt savu ražošanu, procentuāli lielāku vietu atvēlot lauksaimniecībai un agrārajai ražošanai. Arī Krievijai, sevišķi 20. gadu sākumā, atkopjoties no pilnīga ekonomiska sabrukuma, bija lietderīgi izmantot jauno pierobežas valstu "pakalpojumu". Laikrakstā "Economists" 1922. gada sākumā publicētie pārskati²⁴⁵ gan liecina par to, ka Padomju Krievijas eksports sāk atgūties no satricinājumiem, bet situācija nekādā ziņā nebija pārlieku optimistiska. Bija skaidrs, ka Padomju Krievijā kā jaunā valstī, ar specifisku ideoloģiju un darbības pamatprincipiem, arī ražošana un ekonomika bija organizēta pēc jauniem noteikumiem, taču, neskatoties uz to, Latvijas politiskajā vidē un sabiedrībā kopumā bija plaši izplatītas idejas par nepieciešamību atjaunot rūpnieciskos sakarus ar teritoriāli plašo kaimiņvalsti. Tradicionāli optimistiskāki šajos jautājumos bija Latvijas sociāldemokrāti.²⁴⁶ Tomēr 20. gadu sākumā - 1921. un 1922. gadā situācija vēl bija izteikti nestabila un nenoteikta, bija vērojami mēģinājumi noskaidrot, uz kādiem pamatiem būtu iespējams veidot

dokumenti par mantu piederību situācijā, kad tās tiek pārvestas no viena dzīvokļa uz otru pat neatstājot konkrētās pilsētas (un kur nu vēl valsts) robežas. (LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 27., 28., 29.lp.).

²⁴³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 19.lp.

²⁴⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 191.lp.

²⁴⁵ Par Krievijas tirdzniecību., *Economists*, 1922. gada 15. aprīlis., 3. lpp.

²⁴⁶ Skat. Cielēns F., *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas.*, 3. sēj., Rīga: Memento, 1998., 53.lpp.

abu valstu sadarbību šajos jaunajos apstākļos. 1922. gada 18. janvārī sūtniecība saņēma uzdevumu noskaidrot iespējas kādas pavērtos Latvijas tirgotājiem iebraukšanai un tālākai darbībai Krievijā. ĀM arī izteica gatavību izrādīt pretimnākšanu attiecībā uz Krievijas tirdzniecības organizāciju pārstāvju iebraukšanu Latvijā. Ministrija, uzsverot jautājuma svarīgumu Latvijai, min, ka nepietiekamas Krievijas puses atsaucības rezultātā būtu nepieciešams tirdznieciskos pārstāvjus ielaist Krievijā kā privātpersonas, izmantojot standarta vīzas (tādējādi, faktiski neafišējot viņu darbības komerciālo raksturu).²⁴⁷ Latvijas sūtniecība Maskavā 1922. gadā regulāri sazinājās ar ĀTK tirdzniecības jautājumos, nemainīgi uzsverot savu gatavību izvēst plašus saimnieciskos sakarus.²⁴⁸ Latvijas puses iespējamo komerciālo darbību Krievijā ievērojami apgrūtināja fakts, ka Padomju Krievijā, kura 20. gadu sākumā, kā jauna un savos uzstādījumos unikāla valsts, vēl tikai meklēja veidus, kā sekmīgi pārvaldīt plašo teritoriju un kaut nedaudz uzlabot iedzīvotāju sadzīves apstākļus, tādējādi nostiprinoties, pilsoņu kara izpostītajā valstī. Šādā situācijā, īpaši ņemot vērā padomju ideoloģiskos uzstādījumus par komerciju un ekonomiku kopumā, darboties šādā jomā bija visai apgrūtināši (pat dzīvībai bīstami), sevišķi ārzemniekiem. Uz līdzīgām grūtībām savas ziņojumos un sarakstē ar ĀTK norādīja arī sūtniecība, 1922. gada sākumā vēršot īpašu uzmanību uz sarežģīto reģistrācijas un uzraudzības kārtību, kādai bija pakļauti iebraucēji Krievijā. (Kā privātpersonām, tirgotājiem padomju puses izdotā "Instrukcija par ārzemnieku uzturēšanos (Krievijā)" paredzēja tūlītēju reģistrēšanos Iekšlietu komisariāta Pārvaldes nodaļas).²⁴⁹ Sūtniecība gan izteica cerību, ka līdz ar ekonomiskā stāvokļa normalizēšanos un ārzemnieku biežāku ieceļošanu, Krievijas valdība šo reģistrāciju un uzturēšanās apliecību izsniegšanu modificēs un pašu kārtību padarīs vienkāršāku. (Praksē, kā zināms, līdz ar NEPa sākumu, padomju valsts, izmisīgi mēģinot izrauties no smagā tautsaimnieciskā stāvokļa, kas varētu novest arī pie politiskās nestabilitātes, patiešām padarīja valsti daudz atvērtāku ārvalstu kapitālam, protams, padomju izpratnē - organizēti un stingri uzraugot). Esošajā situācijā ĀM ieteica sūtniecībai kļūt par starpnieku visu nepieciešamo dokumentu izgādāšanai no ĀTK un arī uzraudzīt (un aizsargāt) visas Krievijā iebraucošās privātpersonas.²⁵⁰ Tātad redzams, ka šī kļuva par vēl vienu sūtniecības darbības jomu un funkciju viņas jau tā visai plašajā pienākumu arsenālā. Interesantu liecību par sūtniecības darbību sniedza Finanšu ministrijas ierēdņa Evana ziņojums no Maskavas 1922. gada 12. martā. Neskatoties uz smagajiem apstākļiem, ziņojuma autors sūtniecības darbību visnotaļ cildināja, vienlaikus norādot uz

²⁴⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 65.l., 105.lp.

²⁴⁸ Turpat. - 70.lp.

²⁴⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 65.l., 106.lp.

²⁵⁰ Turpat. - 101.lp.

Latvijas pārstāvju ierobežotajām iespējām panākt sev labvēlīgu lēmumu pieņemšanu. Minētais ierēdnis izteica savu neizpratni par principiem uz kuriem balstīta padomju ekonomika - valsts kontroli un (visai trāpīgi) atzīmēja, ka Latvijai būs izteikti grūti darboties esošajos situācijā, ņemot vērā Krievijā valdošos tirdznieciskās darbības apstākļus.²⁵¹

1922. gada maijā abu valstu starpā uzvirvoja kārtējais skandāls, kas šoreiz bija saistīts ar finanšu jomu. 26. maijā ĀM lūdza sūtniecību noskaidrot jautājumu par viltotas naudas izgatavošanu Krievijā un tās ieviešanu Latvijā, atsaucoties uz faktu, ka Latvijā pastiprināti ieplūst viltotas banknotes, kuru izcelsmes valsts ir tieši Krievija.²⁵² ĀTK, protams, minētos apgalvojumus noraidīja, vienlaikus pārmetot Latvijai "nepatiesu apmelošanas kampaņu Latvijas presē".²⁵³ Jāpiebilst, ka prese patiesi atspoguļoja šo incidentu (raksti par šo tēmu parādījās, piemēram, 14. maija avīzēs "Latvis" un "Latvijas Sargs", kā arī laikrakstos "Brīvā Zeme", "Jaunākās Ziņas", "Segodņa" u.c. Īpašu sašutumu ĀTK izteica par laikrakstā "Latvis" 18. maijā publicēto rakstu "Kur rodas falšā nauda?")²⁵⁴ Aplūkojot materiālu saturu gan jāatzīmē, ka tajos nekas īpaši skandalozs, protams, nebija atrodams, ja neskaita faktu, ka kā "falšās naudas" dzimtene tika minēta tieši Krievija. Jādomā, ka šajā, tāpat kā daudzos citos gadījumos, ĀTK uztraucās ne tik daudz par rakstu reālo saturu, kā izmantoja iespēju "mainīt sarunas tematu" - norādot uz Latvijas kļūdām.

Arī par sūtniecības personālu, kas ikdienā nodarbojās ar reevakuācijas jautājumu risināšanu, tika saņemtas ne mazums sūdzību. Iespējams pat, ka sūdzību skaits, kas attiecās uz šī sektora darbiniekiem varētu būt proporcionāli vislielākais. Īpašu rezonansi izsauca Kultūras vērtību apakškomisijas locekļa G. Odiņa lieta 1921. gada maijā / jūnijā. 1921. gada 6. maijā ĀM saņēma sūdzību par minētā G. Odiņa darbību Maskavā no Reevakuācijas komisijas priekšsēdētāja puses. Ziņojumā tika minēts, ka sūtniecības ierēdnis nepilda savus amata pienākumus un bieži pazūd no Maskavas. Ziņojums bija sastādīts samērā asi uzbrūkošā stilā, pat atļaujoties sniegt mājieni uz to, ka kavēšanās kultūras vērtību apakškomisijas darbā ir cieši saistīta ar G. Odiņa sliktajām amata izpildes prasmēm.²⁵⁵ 21. maijā no Maskavas pienāca otra, līdzīga satura sūdzība par minēto ierēdni.²⁵⁶ Sīkāk noskaidrojot lietas apstākļus gan izrādījās, ka paša G. Odiņa paustā versija par notikumiem Maskavā bija pretrunīga. Savā 25.

²⁵¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 65.l., 84.lp.

²⁵² LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 33.lp.

²⁵³ Turpat. - 34., 35.lp.

²⁵⁴ Kur rodas falšā nauda, *Latvis*, Nr. 211., 1922. gada 18. maijs; LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 34., 35.lpp.

²⁵⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 199.lp.

²⁵⁶ Turpat. - 204.lp.

maiņa paskaidrojumā G. Odiņš norādīja, ka visos komandējumos ārpus Maskavas devies ar sūtniecības tiešās priekšniecības akceptu, turklāt, savas versijas pierādīšanai minētais ierēdnis iesniedza arī sūtniecības 1920. gada 31. decembrī izsniegtu komandējuma apliecību. Odiņš, savukārt, uzskatīja, ka pie neprecizitātēm un kavēšanās apakškomisijas darbībā ir vainojami citi ierēdņi, kuriem minētais kungs veltīja arī visai skarbus vārdus.²⁵⁷ Odiņš uzskatīja, ka tieši kolēģu nesaskaņas varētu būt par iemeslu viņa apmelošanas un atlaišanas kampaņai.²⁵⁸ Turpinot saraksti ar ĀM par šo jautājumu, top skaidrs, ka lielākās pretenzijas (tātad, iespējams, arī konflikts) bija izvērsies starp Odiņu un Reevakuācijas komisijas priekšsēdētāju K. Ozolu. Minot par galveno argumentu komisijas neapmierinošo darbību, Odiņš uzskatīja par nepieciešamu komisiju ietvaros veikt plašu "kadru tīrīšanu".²⁵⁹ Var diezgan droši apgalvot, ka minētais piemērs - savstarpējās apsūdzības sūtniecības komisiju ietvaros - vistīcāmāk bija radušās no personiskas dabas nesaskaņām un savstarpējās konkurences. Lai kā mēs raudzītos uz abu pušu izvirzītajiem argumentiem, ir skaidrs, ka tāda šāda veida konflikts būtībā nebija nekas unikāls, bet gan diezgan ierasta prakse. Piemēram, vēl kāds līdzīga tipa konflikts sūtniecībā izcēlās 1921. gada 11. augustā saistībā ar no Latvijas komandētu aģentu (Liepājas ostas attīstības jautājumos) H. Sternu. Aģentam darbojoties Krievijā noskaidrojas, ka viņš, faktiski, nepildīja savus tiešos pienākumus, bet nodarbojās ar paklāju tirdzniecību. Minēto kungu izdevās atrast tikai pēc vairākkārtējiem meklējumiem, jo viņš, turklāt, izvairījās no sūtniecības pārstāvjiem.²⁶⁰ Tā, līdzīgā formā, regulāri ienāca virkne sūdzību par dažādiem aģentiem un pārstāvjiem, kas nonākuši Maskavā vai Petrogradā nedarbojās saskaņā ar instrukcijām un komandējuma uzdevumiem (piemēram, 1921. gadā tiek izteiktas pretenzijas pret tirdzniecības aģentiem - V. Blaubergu un R. Loisu, Petrogradas ierēdni J. Miesnieku u.c.)²⁶¹ Kopumā, kļūst skaidrs, ka kopējais mikroklimate sūtniecībā, ņemot vērā visas problēmas, nekādā ziņā nevarēja būt spīdošs.

1922. gadā Latvija un Padomju Krievija sāka risināt miera līguma sadaļu, kas attiecās uz Latvijai pienākošos meža materiālu saņemšanu no Krievijas kara laikā izpostīto ēku atjaunošanai. Šis bija viens no punktiem, ko Latvijai bija izdevies iestrādāt līgumā, taču jāatzīst, ka pilnvērtīga tā īstenošana nekad nenotika. 1922. gada 30. maijā sūtniecība ziņoja

²⁵⁷ Citējot no G. Odiņa ziņojuma: *..Tāpat jāatzīst, ka daži komisijas darbinieki, piekopdami žūpību un kāršu spēli tādos apmēros, ka par to rausta plecus ne tikai Maskavas latvieši, bet arī krievu aprindas, stipri kaitē komisijas darbam un autoritātei.* (LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 204.lp.)

²⁵⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 204.lp.

²⁵⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 202.lp.

²⁶⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l., 42.lp.

²⁶¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l., 28.lp.

par izveidotu jauktu komisiju sūtniecības paspārnē, kurai pēc plāna būtu jānodarbojas ar mežu koncesijas lietu risināšanu. No Latvijas puses šajā komisijā tika deleģēti sūtniecības padomnieks V. Sproģis un divi juriskonsulti - N. Stakelbergs un K. Freimans.²⁶² 1922. gada vasarā norisinājās vairākas sēdes (24. jūnijs, 5. jūlijs, 12. jūlijs), taču nekādas vienošanās minētajā jautājumā tā arī netika panāktas. Krievijas puse atsaucās uz dažādiem, caurmērā formāliem iemesliem, grūtībām ar cirsmām, nespēju iepazīties ar piesūtītajiem dokumentiem, problēmām Krievijas dzelzceļa satiksmē. Latvijas puses priekšsēdētājs V. Sproģis, atskatoties uz Krievijas attieksmi, sūdzējās par dažādām nesaskaņām un kraso viedokļu dažādību, kas, kopumā, bija raksturīgi visām Latvijas un Padomju Krievijas savstarpējām attiecībām.²⁶³ Otrajā sēdē Krievijas pārstāvji pat apsolīja atļaut izmantot cirsmas ierobežotā apjomā Vitebskas, Smoļenskas, Pleskavas un Tveras gubernās 10 gadu laikā, taču pats lēmuma pieņemšanas fakts vēl neliecināja par tā sekmīgu izpildi. Solītā mežu koncesijas noslēgšana - priekšrocība mežu cirsmē Padomju Krievijas teritorijā - nevainagojās ar panākumiem, neskatoties uz to, ka Latvijas puse bija ar mieru piekrist ievērojamam meža cirsmes apjoma samazinājumam (no 100 000 un 15 000) valsts pierobežā, kā arī izsniegt Krievijai 20% no iegūtajiem būvmateriāliem.²⁶⁴

3.4 Padomju Krievijā apcietināto Latvijas pilsoņu jautājums.

Atsevišķi izdalāma, visai specifiska sūtniecības darbības joma bija Latvijas pilsoņu, kas dažādu iemeslu dēļ atrādās apcietinājumā, tiesiskā aizsardzība. Visu 1921. un 1922. gadu sūtniecība regulāri risināja saraksti ar padomju pārvaldes iestādēm (pirmkārt, ĀTK) mēģinot panākt ieslodzīto atbrīvošanu vai to izdošanu Latvijai. Jāatzīmē, ka saskaņā ar miera līgumu, Latvijas puse varēja mēģināt panākt sev labvēlīgāku iznākumu tikai gadījumos, kad konkrētās, apsūdzētās personas apcietināšana vai tiesāšana bija notikusi jau pēc 1920. gada oktobra (līguma ratifikācijas). Pretējos gadījumos padomju puse palika pie viedokļa, ka Latvijas puse nav tiesīga uzstādīt savas pretenzijas attiecībā uz personām, kas ir apcietinātas pirms abu valstu tiesisko attiecību uzsākšanas brīža. Minētajā laika posmā (1921. un 1922. gadā) palīdzību Latvijas diplomātiskajās pārstāvniecībās meklēja gan individuāli apcietinātie Latvijas pilsoņi, gan pilsoņi, kas ieslodzījuma vietās uzturējās lielākās grupās (visbiežāk

²⁶² LVVA., 2575.f., 14. apr., 67.l., 7.lp

²⁶³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 67.l., 17.lp.

²⁶⁴ Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982. - 78.lpp.

karagūstekņi vai no Sarkanās armijas dienesta atbrīvotas personas). Šādos gadījumos apcietināšana bieži tika pielietota kā savdabīgs šantāžas līdzeklis, ja persona vairs nevēlējās dienēt, bet atgriezties Latvijā (uz ko šīm personām, kā Latvijas pilsoņiem, bija tiesības). Tā, piemēram, 1921. gada sākumā sūtniecība saņēma vairākus lūgumus pēc palīdzības no karagūstekņiem, Latvijas pilsoņiem, (attiecīgi, 4. janvārī un 21. janvārī) - viena no šīm grupām ziņoja, ka drīz tikšot izšķirta un nosūtīta malkas sagādes darbos, lai nevarētu organizēties un kolektīvi pastāvēt uz savām tiesībām, savukārt, apmēram 120 jūrnieki no Petrogradas ziņoja par savu arestu, kas noticis tamdēļ, ka viņi atteikušies turpināt dienestu "uz brīva līguma pamata".²⁶⁵ Apcietināto karagūstekņu jautājums bija viens no sāpīgākajiem, kurā ļoti uzskatāmi parādījās gan abu valstu sarežģītais vēsturiskais mantojums (Pirmais pasaules un Pilsoņu karš Krievijā), kā arī sarežģījumi tagadējā sadarbībā. Ļoti bieži bijušie karavīri, vairākus gadus pavadījuši ierakumos un Krievijā, tā arī nespēja sekmīgi atgriezties Latvijā. Simptomātisku piemēru šajā jomā sniedz Latvijas pilsoņa K. Krustozola dzīvesgājums. Pēc cīņām Pirmā pasaules kara laikā, 1918. gadā Krustozols iestājās Kolčaka armijā. 1920. gadā, pēc balto spēku atkāpšanās, Kalnozols tika arestēts kā dezertieris, jo atsacījās dienēt Sarkanajā armijā, vēloties pēc iespējas ātrāk atgriezties Latvijā.²⁶⁶ Personas, kas bija dienējušas kādā no militārajām vienībām un piedalījušās Pilsoņu karā gan mēdza arestēt ne tikai par dezertēšanu (t.i. nevēlēšanos dienēt Sarkanajā armijā), bet arī par "politisko neuzticamību" - šo plašo jēdzienu, jāpiebilst, varēja attiecināt uz gandrīz visiem padomju varai nevēlamiem cilvēkiem. Tā, piemēram, 1922. gada janvārī sūtniecība risināja kāda bijušā kareivja Peiča lietu, kurš ticis arestēts tieši pielietojot formulējumu "politiski neuzticams".²⁶⁷ Jāpiebilst, protams, ka tādi gadījumi nebija retums - sūtniecība regulāri saņēma palīdzības lūgumus no līdzīgā viedā

²⁶⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 257., 226.lp.; Saskaņā ar lūguma tekstu:.. *šeit apakšā parakstījušies jūrnieki griežamies pie Jums ar lūgumu palīdzēt..mēs ap 250 cilvēku no 21.decembra 1920.g esam sadzīti šeit koncentrācijas lēģērī, kuru gan sauc par "tīpašu novietni". Šeit tika sadzīti visi tie latvieši un igauņi, kuri negrib parakstīt kontraktu, ka paliek dienēt padomju valdībai..* (LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 227.lp.).

²⁶⁶ Izvilkumi no pilsoņa K. Krustozola lūgumraksta: *..es, Latvijas pavalstnieks, jau desmit mēnešus sēžu ieslodzīto cietumā par bēgšanu no karadienesta. 1914.gadā - kara sākumā tiku iesaukts kara dienestā..kur sabiju līdz kara beigām. 1918.gada 23. martā tiku atsvabināts no karadienesta, bet braukt uz dzimteni nevarēju, jo Latvija bija vācu karspēka rokās, tādēļ, lai Iekšskrievijā nebūtu jācieš bads, biju spiests braukt uz Sibīriju. 1918.gadā atkal tiku iesaukts Kolčaka armijā, kurā atrados līdz 1920.gada martam..gribēju doties uz dzimteni, bet to man neļāva un pavēlēja ierasties Sarkanās Armijas karaspēka nodaļā.. pilsoņu karā es negribēju ņemt dalību, ņemot vērā, ka Krievijas intereses man ir gluži svešas..biju spiests patvaļīgi atstāt pulku ..ceļā tiku arestēts 1920.gada 11. novembrī un nodots kara tribunālam kā valsts noziedznieks... Neskatoties uz vairākiem maniem lūgumiem, kur es, pamatodams savu pavalstniecību un miera līgumu, lūdzu mani izsūtīt uz dzimteni, atbildi nekādu neesmu dabūjis..* (LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 9.lp.).

²⁶⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 46.lp.

apvainotiem un apcietinātiem Latvijas pilsoņiem, sevišķi apdraudēti bija tie bijušie karavīri, kas bija dienējuši vienībās, ko padomju vara uzskatīja par "antiboļševistiskām".

Dažkārt apcietinātie, saskārušies ar padomju ierēdņu neieinteresēto un daudzkārt tīši kaitniecisko izturēšanos, ķērās pie radikālākiem sava viedokļa paušanas paņēmieniem. Piemēram, 1921. gada 9. augustā sūtniecība saņēma ziņas, ka Maskavā Tagankas cietumā apcietinātais Latvijas pilsonis E. Stībners ir pieteicis bada streiku, jo cietuma priekšniecība atsakās izpildīt miera līgumu un liedz viņam saziņas tiesības ar Latvijas sūtniecību.²⁶⁸ Jāatzīmē, ka nereti tamlīdzīgi arestēšanas gadījumi beidzās ar apcietināto nāvi. Tā, piemēram, 1921. gada 14. februārī sūtniecība saņēma ziņas par Pleskavā nošautiem vairākiem latviešu tautības arestantiem.²⁶⁹ Vēl vairāk, šādi privātpersonu apcietināšanas gadījumi ar visām no tā izrietošajām sekām, kopumā, bija izplatīta prakse, no tā, kā jau tika minēts, nebija pasargāta ne sabiedriski aktīvākā sabiedrības daļa, ne pārstāvniecību darbinieki, ne, vēl jo vairāk, dažādu rangu privātpersonas. Bieži bija arī gadījumi, kad Latvijas pilsoņi tika apcietināti par dažādiem ekonomiska rakstura "noziegumiem", kas pēc padomju varas priekšrakstiem tika klasificēti kā spekulācija. Kā raksturīgu piemēru var minēt 1921. gada 23. maijā ienākušo J. Bites lūgumrakstu. J. Bite 1915. gadā, kā ādas fabrikas pārvaldnieks, tika evakuēts kopā ar fabriku no Cēsu apriņķa uz Krieviju, Novgorodas guberņu, kur strādāja kā fabrikas pārvaldnieks līdz 1919. gadam, kad fabrika tika nacionalizēta. Pēc tam Bitte turpināja strādāt fabrikā kā meistara palīgs. 1920. gadā viņš tika no vietējās valdības apcietināts un apvainots par ādas izšķērdēšanu.²⁷⁰ Par vēl kādu līdzīga satura incidentu ziņoja Petrogradas konsulāts - tika ziņots par Samarā apcietināto Latvijas bēgli J. Veinbergu, kas pie apcietināšanas bija atzīts par spekulantu, dezertieri, pie kam viņam atņemta naudas summa 100 000 rbļ. apmērā. (Jāpiezīmē, ka saskaņā ar pieejamo informāciju, padomju puse - ĀTK vēlējās diskusiju par šī "augstā līmeņa kriminālnoziedznieka" atsvabināšanu izvērst visaugstākajā diplomātiskajā līmenī).²⁷¹ 1921. gada augustā Bēgļu reevakuācijas komisija sniedza ziņojumu par vispārējo apcietināto Latvijas pilsoņu stāvokli. Saskaņā ar minēto, Sarkanais Krusts regulāri sniedzis palīdzību apcietinātajiem, apmeklējis tos cietumā, rūpējies par to informētību. Saskaņā ar sūtniecībai pieejamā ziņām, Maskavā apcietināto Latvijas pilsoņu skaits svārstījās ap 350, bet, kā tiek atzīts, par daudziem ziņu nebija. Apcietināto stāvoklis tika raksturots kā slikts, daudzi tikuši turēti mēnešiem ilgi bez apsūdzības iemeslu paziņošanas. Uz sūtniecības iesniegtajām

²⁶⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 97.l., 139.lp.

²⁶⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l., 71.lp.

²⁷⁰ LVVA., 2575.f., 14. apr., 97.l., 25.lp.

²⁷¹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 97.l., 354.lp.

notām pārsvarā saņemtas neapmierinošas atbildes.²⁷² Vienlaikus gan jāatzīst, ka ne visu ieslodzīto nodarījumi bija nelieli un ne visu atgriešanās Latvijā tika uztverta kā vēlama. Piemēram, 1922. gada janvārī sūtniecība saņēma ziņas, ka Latvijā vēlas atgriezties kāds J. Frīdenbergs, kas par slepkavību 1913. gadā ticis izraidīts uz attālajām Krievijas guberņām.²⁷³

1921. gada beigās sūtniecība izvērta plašu apcietināto pilsoņu apzināšanas kampaņu, mēģinot noskaidrot to aresta iemeslus un panākt vismaz daļēju atsvabināšanu vai soda mīkstināšanu. 1921. gada novembrī sūtniecības ierēdņi apsekoja (privāti apmeklējot) tos Maskavas cietumos ieslodzītos Latvijas pilsoņus, kuru atbrīvošanu no ieslodzījuma neparedzēja miera līgums (vienlaikus gan tika atzīmēts, ka šī apsekošana ievērojami kavējās un tiek kavēta no padomju puses).²⁷⁴ Decembrī, pamatojoties uz saņemtajiem datiem, tika sastādīts ieslodzīto saraksts - saskaņā ar apkopotajiem datiem, uz saraksta sastādīšanas brīdi Maskavas cietumos laika posmā pēc miera līguma noslēgšanas (t.i viena gada laikā) ir tikuši ieslodzīti 169 Latvijas pilsoņi (turklāt līdz 1922. gada februārim saraksts tika papildināts, iekļaujot tajā vēl vairākas personas). Aplūkojot pārskatā minētos ieslodzīto aresta iemeslus, bija redzams, ka tie, vismaz formāli, bija ļoti atšķirīgi un, simboliski, sniedza visai plašu ieskatu Padomju Krievijā valdošajā realitātē 20. gs 20. gadu sākumā. Apcietinātie tikuši aizturēti kā ķīlnieki vai par mēģinājumiem nelegāli pāriet robežu, par dezertēšanu, dienestu "baltajās" armijās, spiegošanu, spekulāciju, kontrrevolūciju, piedalīšanos Kronštates dumpī, kā arī "smagu valsts noziegumu - sakariem ar Latvijas pārstāvniecību".²⁷⁵ Redzams, ka personas, kas aizturētas par kādu tradicionāli kriminālu nodarījumu bija absolūtā mazākumā, sarakstos pārsvarā dominēja "noziegumi", kas par tādiem bija kļuvuši padomju specifiskajā situācijā, saskaņā ar jaunās valsts teorētiskajiem un praktiskajiem uzstādījumiem par noziedzību un likuma pārkāpšanu. Par praktiskajām iespējām tikt atbrīvotam labi liecināja fakts, ka līdz 1922. gada februārim no ieslodzītajiem tika atbrīvoti tikai 19 cilvēki, vairāki bija miruši.²⁷⁶ Šie saraksti gan sniedz tikai nelielu priekšstatu par represiju patiesajiem apjomiem, jo, kā atzina arī pati sūtniecība savos ziņojumos 1922. gada februārī, saraksti nebūt nebija pilnīgi,²⁷⁷ turklāt attiecās tikai uz ieslodzītajiem Maskavā. Var pieņemt, ka analogus sarakstus varēja sastādīt visās lielākajās Krievijas pilsētās (to apstiprināja arī, piemēram, līdzīgs saraksts

²⁷² LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l., 30.lp.

²⁷³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l., 93.lp.

²⁷⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l., 18.lp.

²⁷⁵ LVVA., 2575.f., 14. apr., 148.l., 3., 4., 5.lp.

²⁷⁶ Turpat. - 12.lp.

²⁷⁷ Turpat. - 14.lp.

no Petrogradas, kas tika iesūtīts 1921. gada decembrī un kurā sniegtas ziņas par 51 ieslodzīto).²⁷⁸

Sūtniecība gan iekšējā sarakstē, gan sarakstē ar ĀM vairākkārt uzsvēra viedokli, ka daudzi Latvijas pilsoņi tikuši arestēti, lai tos varētu, attiecīgi, apmainīt pret Latvijā arestētiem komunistiem. Šādu ideju izsacīja arī vairāki bēgļi un apcietinātie. 1922. gada nogalē izcēlās kārtējās nesaskaņas starp sūtniecību un ĀTK, kas, visai klasiski, apsūdzēja Latvijas pusi padomju valsti nomelnojošā kampaņā presē. Īpaši satriekta, saskaņā ar protesta tekstu, padomju puse bija par apgalvojumiem, ka Latvijas pārstāvjiem neļaujot tikt ar ieslodzītajiem Latvijas pilsoņiem (pārmetumi vērsas pret laikrakstiem "Latvijas Kareivis" un "Brīvā Zeme").²⁷⁹ ĀTK ziņo, ka šajā brīdī (t.i. 1922. gada nogalē) Krievijā atrodas 140 personas, kuras varētu izdot, turklāt, jāpiebilst, ka ar ieslodzītajiem Latvijas pārstāvjiem bija atļauts satikties, bet tikai izņēmuma gadījumos un stingrā uzraudzībā.²⁸⁰ Jāatzīmē, ka padomju puses uzbrukumi Latvijai un Latvijai darbībai kopumā, bieži mijās ar slēptākiem vai atklātākiem šantāžas draudiem. Tā, piemēram, 1922. gada jūlijā padomju ārpolitiskais dienests nāca klajā ar formulējumu, ka Krievijas puse apsvērs iespēju samazināt tranzītu caur Latviju, ja pēdējā neierobežos savas preses "brīvdomīgo" attieksmi.²⁸¹

Kopumā jāatzīmē, ka Padomju Krievijas liekulīgo attieksmi pret Latvijas puses ieslodzītajiem no savas puses labi ilustrējis Latvijas Ārlietu ministrs savā notā ĀTK 1922. gada janvārī.²⁸² Tika uzsvērti pārsvarā neskaidrie aresta apstākļi un katastrofālais izsmeļošas komunikācijas trūkums starp Latvijas sūtniecību Krievijā un ĀTK. Arī ministrs, no savas puses, bija spiests secināt, ka aresti visbiežāk kalpoja kā ļaunprātīgs akts, kam nebija tieša sakara ar kādas personas (iespējams) pastrādātajiem noziegumiem. Turklāt, kā tiek piebilsts, šis soda mērs visbiežāk skāra personas, kas bija sabiedriski aktīvas vai kā citādi bija piesaistījušas padomju drošības dienestu uzmanību.

²⁷⁸ LVVA., 2575.f., 14. apr., 148.l., 17., 18.lp.

²⁷⁹ LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l., 64.lp.

²⁸⁰ Turpat. - 55.lp.

²⁸¹ Latvijas attiecības ar Krieviju, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 21. jūlijs., 2.lpp.

²⁸² Ārlietu ministra nota Krievijas ārlietu tautas komisāram Čičerinam, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 21. janvāris., 3.lpp.

Abu valstu nesaskaņas politiskajos jautājumos noteica jau fakts vien, ka gan Latvija, gan Krievija bija izveidotas balstoties uz dažādiem principiem un idejām par valsti, tās lomu un pienākumiem. Ja Latvija izvēlējās parlamentārā demokrātisma ceļu, tad Padomju Krievija arvien vairāk pietuvojās policejiska tipa slēgtai valstij ar plašu kontroles un uzraudzības mehānismu. Latvijas puses korektajiem mēģinājumiem panākt savstarpēju sadarbību, būtībā, neizdevās notušēt faktu, ka Padomju Krievija bija negatīvi noskaņota pret Latvijas kā valsts eksistenci kopumā. Savstarpējā valstu sarakstē par politiskajiem jautājumiem no padomju puses vērojama zināma augstprātība un brīžiem pat cinisms. Padomju puses retoriku raksturoja izvairīšanās no sev neērtu jautājumu risināšanas, vienlaikus paspīlgtinot kādus citus, visbiežāk, sīkāka rakstura Latvijas pārkāpumus vai kļūdas.

Lieliska iespēja Padomju Krievijai demonstrēt savu attieksmi pavērās līdz ar plašu Latvijai piederīgo bēgļu un optantu atgriešanās procesa organizāciju. Nevarētu teikt, ka Padomju Krievija, ņemot vērā tās sarežģīto iekšpolitisko situāciju, bija pret bēgļu izbraukšanu, taču tā bija apņēmusies Latvijas pusei šo procesu padarīt pēc iespējas sarežģītāku. Vienlaikus padomju puse nekavējās izmantot iespējas, lai demonstrētu savu attieksmi pret sabiedriski aktīvām personām, kas, esošajā situācijā, tika uzreiz uztvertas kā aizdomīgas. Nevarētu gan uzskatīt, ka šie aresti būtu kāda īpaša vēršanās tieši pret Latvijas pilsoņiem. Šādi aresti iekļāvās plašākā padomju kampaņā, līdz ar kuru gandrīz jebkura persona ar izglītību un zināmu sabiedrisko stāvokli tika uztverta par tūlītēju "šķiras" ienaidnieku. Var, protams, pieņemt, ka šādu arestu gadījumos izcelšanās no Latvijas kalpoja kā papildus negatīvs aspekts. Latvijas puse pastāvīgi kritizēja Padomju Krievijas neieinteresētību savstarpējā darbības koordinācijā, un padomju puses attieksmi patiesi varēja raksturot kā formāli neieinteresētu. Šajā gadījumā uzskatāma kļūva pazīme, ka Padomju Krievija izvērta aktīvu darbību tikai īpašas ieinteresētības gadījumā.

Nozīmīgu darbu sūtniecība paveica īpašumu reevakuācijas jomā. Procesu ievērojami paātrināja fakts, ka Reevakuācijas komisijas pakļautībā tika izveidotas vairākas apakškomisijas (Lauksaimniecības, Rūpniecības, Finanšu, Kultūras vērtību) kas, darbojoties noteiktas jomas ietvaros, spēja daudz sekmīgāk uzraudzīt reevakuācijas procesu. Aplūkojot un salīdzinot apakškomisiju darbību noteiktā laika posmā, redzams, ka neviena no tām neguva pārsvaru izskatīto lietu apjoma ziņā. Arī apakškomisiju un Reevakuācijas komisijas darbinieki, kā jau tas tika minēts arī saistībā ar politisko un bēgļu jautājumu risināšanu,

regulāri sūdzējās par Padomju Krievijas liktajiem šķēršļiem reevakuācijas un īpašumu atgūšanas procesā. Nav iespējams līdz galam noskaidrot, cik lielā mērā šīs pavēles (t.i par procesu kavēšanu) bija akceptējušas padomju pārvaldes iestādes un, cik lielā mērā tā bija ierēdņu pašiniciatīva.

Ar daudzām problēmām Latvijas sūtniecība un konsulārās pārstāvniecības saskārās, risinot jautājumus par Padomju Krievijā apcietināto Latvijas pilsoņu atbrīvošanu no ieslodzījuma vietām. Situāciju sarežģīja Padomju Krievijas un Latvijas puses viedokļu atšķirība jautājumos, kas bija saistīti ar apsūdzēto ieslodzīšanas tiesisko pamatojumu - daudzos gadījumos padomju puse atteicās atbrīvot ieslodzītos pat, ja saskaņā ar miera līguma noteikumiem viņi būtu jāizdod Latvijai. Aplūkojot Maskavas un Petrogradas cietumos 1921. gada beigās apcietināto Latvijas pilsoņu sarakstus, redzams, ka vairumā gadījumu viņi apcietināti par nodarījumiem, kurus nevar uzskatīt par krimināliem. (Lielākā daļa no apsūdzētajiem apvainoti spekulācijā, dezertēšanā, nelegālā robežas šķērsošanā, pret boļševikiem un padomju varu vērstu izteicienu lietošanā utt.) Daļu no šiem ieslodzītajiem izdevās atbrīvot, gan panākot apsūdzības atcelšanu, gan arī apmainot Latvijas pilsoņus, kas apcietināti Krievijā pret komunistiem u.c Krievijas pilsoņiem, kas aizturēti Latvijā.

Secinājumi

1921. gada 28. jūlijā LR Ārlietu ministrs Z. A. Meierovics nosūtīja Padomju Krievijas Ārlietu tautas komisāram G. Čičerinam notu, kurā aplūkoja svarīgāko, kas sasniegts kopš abu valstu diplomātisko attiecību nodibināšanas brīža 1920. gadā. Latvijas Ārlietu ministrs pamatoti norādīja uz daudzajām problēmām abu valstu attiecībās un viņa izdarītie secinājumi, kaut izdarīti tikai pēc viena gada sadarbības abu valstu starpā, lieliski noder, lai raksturotu abu valstu diplomātiskās attiecības arī 1922. gadā (un, ar nelielām atrunām, visā starpkaru periodā). Z.A. Meierovics aplūkojot abu valstu attiecības, atzīmēja: "Jau no paša sākuma kopš miera attiecību nodibināšanas starp Padomju Krieviju un Latviju mana valdība (t.i. Latvijas valdība) ir centusies izpildīt miera līguma nosacījumus. Neskatoties uz mūsu pastāvīgajiem centieniem izveidot draudzīgas kaimiņattiecības ar Padomju Republikas valdību, neskatoties uz mūsu pūlēm izvērst priekšnoteikumus ekonomiskai sadarbībai.. no Krievijas puses mēs, par nožēlošanu, neesam redzējuši nopietnu vēlēšanos nākt pretī mūsu centieniem".²⁸³ (Pilnu notas tekstu skat. pielikumā Nr.7). Šie aspekti varētu kalpot kā lielisks rezumējums abu valstu attiecību raksturošanai.

Padomju Krievija, valsts, kura jau no savas izveides brīža, ārpolitikā balstījās uz t.s "revolucionāro principu", dažkārt slēpti, dažkārt atklāti mēģinot panākt vardarbīgu valsts pārvaldes iekārtas maiņu citās valstīs, diplomātiskajā ziņā bija sarežģīts sadarbības partneris. Ņemot vērā starptautisko situāciju 20.gs 20.gadu sākumā, kā arī Latvijas vēsturisko attīstību, LR bija nepieciešams pēc iespējas sekmīgāk izvērst sadarbību ar kaimiņvalsti - Padomju Krieviju. Diplomātisko attiecības un sadarbība abu valstu starpā balstījās uz noslēgto miera līgumu. Šajā pamatdokumentā bija aplūkotas visas galvenās nianšes uz steidzami risināmiem jautājumiem, taču problēmas izraisīja apstākļi, ka ļoti bieži radās nopietnas grūtības ar līguma realizāciju praksē. Padomju Krievija, no vienas puses nevēlējās uzturēt aktīvus kontaktus ar valstīm - ideoloģiskajām pretiniecēm, no otras puses, sadarbība bija tai nepieciešama, jo Padomju Krievijai bija neiespējami izturēt ilgstošo (gan ekonomisko, gan politisko) izolētību. Šajā situācijā Padomju Krievija savu ārpolitiku veidoja pragmatisku un balstījās uz sava valstiskuma nostiprināšanu, nevis nonākšanu atklātā konfrontācijā ar "kapitālistisko pasauli". Šajā koncepcijā iekļāvās arī Padomju Krievijas attiecības ar Latviju (un arī pārējām Austrumeiropas reģiona valstīm). Padomju Krievija Latviju, tāpat kā citas bijušās Krievijas

²⁸³ LVVA., 2575.f., 14. apr., 111. l., 102. - 106.lp.

impērijas teritorijas, uzskatīja par saviem teritoriālajiem zaudējumiem un gan oficiālajā, gan neoficiālajā retorikā uzsvēra, ka pastāvošajai starptautiskajai situācijai ir pagaidu raksturs.

ĀM, paredzot plašo jautājumu spektru, kas būs jārisina Latvijas sūtniecībai Maskavā, pievērsa lielu nozīmi tās izveidei un arī personāla komplektēšanai. Neskatoties uz to, ka darbam Maskavā tika izvēlēti cilvēki, kam bija pieredze Padomju Krievijas apstākļos un / vai diplomātiskā darba pieredze, izrādījās, ka lielākā daļa ierēdņu savos posteņos spēja noturēties neilgu laiku un arī abu pirmo sūtņu J. Vesmaņa (sūtnis no 1920. - 1921. gadam) un Ē. Feldmaņa (sūtnis no 1921. - 1923. gadam) darbība noslēdzās ar skandāliem un Padomju Krievijas izteiktiem apvainojumiem.

Sūtniecības un konsulāro pārstāvniecību darbību Padomju Krievijā ievērojami kavēja fakts, ka neizdevās panākt konsulātu skaita oficiālu palielināšanu un tas pamatīgi palielināja lietu izskatīšanas laiku sūtniecībā un aizkavēja konkrētu lēmumu pieņemšanu (gan attiecībā uz bēgļiem un pilsonības optantiem, gan īpašumu reevakuāciju). Sūtniecība kā galvenā LR pārstāvošā iestāde Padomju Krievijā kalpoja kā vieta, kurā vērsās Latvijas pilsoņi, lai saņemtu palīdzību visdažādāko jautājumu risināšanā. Tieši tāpēc, aplūkojot sūtniecības darbību, var gūt ieskatu plašākos procesos, kas norisinās Padomju Krievijā laika posmā no 1920. - 1922. gadam.

Līdztekus Padomju Krievijas oficiāli pasludinātajiem ārpolitikas darbības principiem, tās attieksmi pret saviem diplomātiskās sadarbības partneriem var redzēt, aplūkojot, ĀTK dokumentāciju. Sarakstē ar Latvijas sūtniecību Maskavā ĀTK visbiežāk ievēro formālu stilu, atbild un sniedz paskaidrojumus izmantojot standarta tipa frāzes, bieži izvairās no konkrētu atbilžu sniegšanas vai norāda uz Latvijas puses kļūdām. Padomju Krievijas ārpolitiskā darbība 20. gadu sākumā liecina par to, ka gadījumos, kad padomju pusei tas ir izdevīgi, tā spēj reaģēt diezgan operatīvi un izrādīt arī iniciatīvu (Rapallo līgums ar Vāciju, ekonomisko attiecību atjaunošana ar Lielbritāniju, arī padomju puses aktīvie protesti par Latvijas ierēdņu kļūdām un nelikumībām), tāpēc var pieņemt, ka Padomju Krievijas vienaldzīgais rakstības stils ir sava veida attieksmes demonstrējums pret Latvijas valsti, jo nav noliedzams, ka, par spīti Latvijas puses ieguldītajām pūlēm, Padomju Krievijas attieksme pret Latviju nekad nebija draudzīga un uz lielāko daļu no iesūtītajām notām padomju puse atbildes nemaz nevēlējās sniegt.

Laika posmā no 1920. - 1922. gadam Latvijas sūtniecībai un konsuliem Padomju Krievijā izdodas daļēji īstenot miera līguma nosacījumus un panākt lielas daļas no Pirmā pasaules kara laikā uz Krieviju aizvestā īpašuma reevakuāciju. Arī lielai daļai no Latvijas

bēgļiem un pilsonības optantiem (gandrīz visiem, kuri bija izteikuši tādu vēlmi) izdodas atgriezties Latvijā.

1920. - 1922. gads bija tikai pirmais posms abu valstu sadarbībā starpkaru periodā, tomēr tas bija nozīmīgs vairāku iemeslu dēļ. Šajā laikā noformējās abu valstu ārpolitiskās darbības pamatprincipi un tika izveidotas diplomātiskās pārstāvniecības. Latvijas pusei izdevās organizēt un uzraudzīt plašu bēgļu un īpašumu reevakuāciju no Padomju Krievijas, kā arī, iespēju robežās, palīdzēt Latvijas pilsoņiem Padomju Krievijā, sniedzot nepieciešamo informāciju un piedāvājot tiesisku aizsardzību. Diemžēl šajā laika posmā abu valstu attiecībās iezīmējās arī negatīvas tendences. Padomju Krievija un vēlāk arī Padomju Savienība attiecībās ar Austrumeiropas valstīm izvērsa izteikti duāli politiku, kura atklāti vardarbīgi nevērsās pret valstu suverenitāti, taču vienlaikus bija vērsta uz pretrunu saglabāšanu reģionā. Ņemot vērā visu iepriekš minēto, attiecības abu valstu starpā ne tikai laika posmā no 1920. - 1922. gadam, bet arī vēlāk saglabājās saspringtas un bija skaidri redzams, ka abas valstis abpusēji viena otrai neuzticas.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Avoti

Nepublicētie avoti

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 2575.f. (Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs 1918 - 1941), 14. apr., 2. l. (Padomju Savienības valdības atbildes nota sakarā ar Latvijas sūtniecības notu par Maskavas latviešu komunistiskā kluba slēgšanu).
2. LVVA., 2575.f., 14. apr., 3.l. (Sarakste ar ĀTK par 1922.gada 10.augusta demonstrāciju pie sūtniecības ēkas sakarā ar komunistu Puriņa nogalināšanu Latvijā).
3. LVVA., 2575.f., 14. apr., 20.l. (sūtniecības, ģenerālkonsulāta Maskavā, konsulātu Ļeņingradā budžeta pārskati par ieņēmumiem un izdevumiem).
4. LVVA., 2575.f., 14. apr., 42.l. (Sarakste ar ĀM par sūtniecības budžetu, kara gūstekņu atbrīvošanu u.c.).
5. LVVA., 2575.f., 14. apr., 43.l. (Sarakste ar ĀM par sūtniecības budžetu, štatiem, vīzu izsniegšanu ārzemju pilsoņiem, Latvijas pārstāvniecības štatu saraksts).
6. LVVA., 2575.f., 14. apr., 49.l. (Instrukcijas par konsulu darbību, optantu reģistrāciju, pasu izsniegšanu, karagūstekņu apmaiņu).
7. LVVA., 2575.f., 14. apr., 50.l. (Sarakste par optāciju, Latvijas sūtņa Padomju Krievijā rīkojumi par personālo sastāvu).
8. LVVA., 2575.f., 14. apr., 52.l. (Sarakste ar ĀTK par Latvijas diplomātisko misiju darbības rajoniem)
9. LVVA., 2575.f., 14. apr., 55.l. (Sarakste ar konsulātiem par konsulu ieceļošanu, konsulātu darbību, par tranzītceļotājiem).
10. LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.l. (Sarakstīšanās ar konsulātiem par darbību, iebraukšanas vīzu izsniegšanu, atbrīvošanu no aresta).
11. LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.b. l. (Latvijas Bēgļu reevakuācijas komisijas darbinieku saraksts).
12. LVVA., 2575.f., 14. apr., 56.c. l. (Reevakuācijas komisijas darbinieku saraksti un komandējumu saraksti)
13. LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l. (Jauktās Krievijas - Latvijas rūpniecības un kulturālo vērtību reevakuācijas komisijas pārskatu kopijas).
14. LVVA., 2575.f., 14. apr., 62. l. (Maskavas atbrūošanās konferences materiāli).
15. LVVA., 2575.f., 14. apr., 65.l. (Sarakste par tirdzniecisko attiecību noregulēšana starp PSRS un Latviju).
16. LVVA., 2575.f., 14. apr., 67.l. (Sarakste par mežu materiālu kocesijas noslēgšanu).
17. LVVA., 2575.f., 14. apr., 70.l. (ĀM telegrammas Latvijas sūtniecībai Maskavā un atbildes telegrammas par sūtniecības darbību).
18. LVVA., 2575.f., 14. apr., 87.l. (Sarakste ar ĀM par arestēto pilsoņu apmaiņu pret arestētiem komunistiem Latvijā, Latvijas priekšsūtniecības Padomju Krievijā personālais sastāvs).
19. LVVA., 2575.f., 14. apr., 97.l. (Sarakstīšanās ar ĀTK par arestiem).
20. LVVA., 2575.f., 14. apr., 111.l. (Sarakste ar ĀTK par apcietināto atbrīvošanu no apcietinājuma, jūrnieku demobilizāciju).
21. LVVA., 2575.f., 14. apr., 112.l., (Sarakste ar Ā.T komisariātu par apcietināto atbrīvošanu no apcietinājuma).
22. LVVA., 2575.f., 14. apr., 148.l. (Sarakste ar ĀM Bēgļu nodaļu par Padomju Savienībā apcietināto apmaiņu).

23. LVVA., 2575.f., 14. apr., 149.l. (Sarakste ar ĀTK vietnieku par Latvijas Sarkanā krusta darbību).
24. LVVA., 2575.f., 14. apr., 208.l. (Sarakste ar ĀM Administratīvi juridisko departamentu).
25. LVVA., 2575.f., 14. apr., 279.l. (Sarakste ar ĀTK par laikrakstā "Izvestja" ievietotu rakstu "Ģenerāļa Glazenapa karaspēks Latvijā").
26. LVVA., 2575.f., 14. apr., 280.l. (Latvijas pavalstnieku pieprasījumi sūtniecībai).
27. LVVA., 2575.f., 14. apr., 323.l. (Latvijas sūtniecības Padomju Savienībā rīkojumi, apkārtraksti darbvedības jautājumos).
28. LVVA., 2575.f., 14. apr., 324.l. (Latvijas sūtņa Padomju Krievijā apkārtraksti par padomju naudas kursa maiņu)
29. LVVA., 2575.f., 14. apr., 379.l. (Lūgumi par Latvijas pavalstniecības optāciju, piederības un īpašuma aizsardzības dokumentu izdošanu).
30. LVVA., 2575.f., 14. apr., 387.l. (Lūgumi paziņot bezvēsts pazudušo LV pils. atrašanās vietu).
31. LVVA., 2575.f., 14. apr., 421.l. (ģenerālkonsulāta izdevumu budžets, sarakste ar ĀM un sūtniecību finansiālos jautājumos).
32. LVVA., 1313.f. (Ārlietu ministrija - kanceleja 1917 - 1940)., 1. apr., 4.l. (Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem Parīzes miera konferencē, sūtņu iecelšanu, budžetu u.c).
33. LVVA., 1313.f., 1. apr., 5.l. (Sarakste ar LV pārstāvjiem ārzemēs.. jaunu pārstāvniecību ierīkošanu, personālsastāvu).
34. LVVA., 1313.f., 1. apr., 6.l. (Sūtņu Anglijā un Francijā darbības pārskati, ziņojumi par politisko stāvokli Krievijā).
35. LVVA., 1313.f., 1. apr., 18.l. (Par Latvijas bēgļu reevakuāciju no Eiropas, Dienvidkrievijas, Murmanskas, Arhangeļskas).
36. LVVA., 1313.f., 1. apr., 21.l. (Sarakste ar Sibīrijas un Urālu latviešu nacionālo padomi par tās izveidošanos, pieņemtiem lēmumiem, personālsastāvu, pārskati par latviešu skaitu Sibīrijā).
37. LVVA., 1313.f., 1. apr., 24.l. (Jekaterinodaras latviešu bēgļu komisijas ziņojums par grūtībām bēgļu reevakuācijā).
38. LVVA., 1313.f., 1. apr., 33.l. (Pārskati par Padomju Krievijas politisko un militāro stāvokli).
39. LVVA., 1313.f., 1. apr., 156. l. (Latvijas sūtņu u.c ziņojumi par ĀM darbinieku, ārvalstu diplomātu, Latvijas konsulu u.c personīgajām īpašībām, darba iemaņām).
40. LVVA., 1313.f., 1. apr., 160.l. (Izziņas, vēstules, protokoli u.c izmeklēšanas lietā par Latvijas sūtniecības un konsulātu spekulatīvo darbību Padomju Krievijā).
41. LVVA., 1313.f., 3. apr., 5.l. (Informatīvi paziņojumi par Padomju Krieviju).
42. LVVA., 1313.f., 3. apr., 6.l. (Materiāli no Latvijas pilsoņiem, kas atrodas Krievijā)
43. LVVA., 1313.f., 3. apr., 8. l. (Izvilcumi no avīzes "Novij Mir" par Latvijas un Krievijas attiecībām. Izvilcumi no vācu, franču, poļu u.c avīzēm par Krievijas stāvokli).
44. LVVA., 1313.f., 3. apr., 9.l. (Ziņojumi par nesaskaņu iemesliem starp Latviju un Padomju Krieviju).
45. LVVA., 1313.f., 3. apr., 10.l. (Ziņojumi par Padomju Krievijas iekšpolitisko, militāro, ekonomisko stāvokli).
46. LVVA., 1313.f., 3. apr., 14.l. (Materiāli par Padomju Krievijas stāvokli).
47. LVVA., 1313.f., 3. apr., 16.l. (Sūtņi ziņo par stāvokli Krievijā).

Avoti

Publicētie avoti

1. Ārlietu ministra nota Krievijas ārlietu tautas komisāram Čičerinam, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 21. janvāris., 2.lpp.
2. *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem, 1918-1998.*, sast. Sarkanis A., red. Cinis A., Rīga : Nordik, 1999., 15., 35. - 43., 79. - 81.lpp.
3. *Latvian-Russian relations: documents.*, comp. by Bilmanis A., Washington, D.C.: Latvian Legation, 1978., 67. - 123.lpp.
4. Likums par pavalstniecību, *Valdības Vēstnesis*, 1919.gada 5. septembris., 2.lpp.
5. Nolīgums starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos uz dzimteni un abu nolīguma slēdzēju īpašumu izvešanu un likvidēšanu, *Valdības Vēstnesis*, 1922.gada 6.marts., 1. - 2. lpp.
6. Noteikumi par valsts aizdevumiem tirdzniecības, rūpniecības iestāžu, mašīnu, lauksaimniecības inventāra un citu mantu reevakuēšanai no Padomju Krievijas, *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 15 marts., 2.lpp.
7. Rīkojums par termiņu no Krievijas uz miera līguma pamata atdabūjamo mantu un noguldījumu pieteikšanai, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 16. februāris., 1.lpp.
8. *Saeimas stenogrammas*, 1920. gada 1. maijs.
9. *Saeimas stenogrammas*, 1922. gada 7. novembris.
10. *Документы внешней политики СССР.*, гл.3., Москва : Госполитиздат, 1957-1995., стр. 28.- 42., 55. - 60., 101. - 116., 171. - 177., 295. - 296., 426. - 464.
11. *Документы внешней политики СССР.*, гл.4., Москва : Госполитиздат, 1957-1995. стр. 170. - 173.
12. *Документы внешней политики СССР.*, гл.5., Москва : Госполитиздат, 1957-1995. стр. 84. - 88., 90. - 92., 233. - 241., 258. - 259.

Atmiņas

1. Cielēns F., *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas.*, 3. sēj., Rīga: Memento, 1998., 19. - 21., 41. - 49., 53. - 54. lpp.
2. Klīve Ā., *Brīvā Latvija: Latvijas tapšana, atmiņas vērojumi, atzinumi.*, Bruklina, Grāmatu Draugs, 1969., 25., 29., 42.lpp.
3. Līgotņu J., *Latvijas valsts dibināšana (Latvijas Pagaidu Nacionālā padome). Latvijas valsts tapšanas pirmais posms.*, Rīga, 1925., 23. - 48.lpp.
4. Lorencs K., *Kāda cilvēka dzīve : Klāva Lorenca atmiņas.*, red. Ūdre A., Rīga: Apg. "Zelta grauds", 2005., 34., 56., 82. lpp.
5. Menders F., *Domas, darbi un dzīve 1903 - 1940.*, *Neatkarīgā Cīņa.*, 1991. gada 18. jūnijs - 24. augusts.,

6. Seskis J., *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē : atmiņas un apcerējumi (1914.-1921.)*, Rīga: Balta, 1990., 5., 16., 27., 56., 168. - 169., 199. lpp.

Prese

1. Atbruņošanās konference Maskavā, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 6. decembris., 2. - 3. lpp.
2. Atklāta vēstule Ārlietu ministrijai, *Tautas Balss*, 1922. gada 10. maijs., 1.lpp.
3. Ārzemju ziņas, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 14. februāris., 3.lpp.
4. Komunistiskās paražas, *Segodņa*, 1921. gada 18. februāris., 2.lpp.
5. Kur paliek dokumenti, kurus mēs nosūtām saviem Krievijā dzīvojošiem piederīgajiem?, *Tautas Balss*, Nr. 112., 1922. gada 10. maijs., 2.lpp.
6. Kur rodas falšā nauda, *Latvis*, Nr. 211., 1922. gada 18. maijs., 3.lpp.
7. Latvijas attiecības ar Krieviju, *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 21. jūlijs., 3.lpp
8. Par Krievijas tirdzniecību, *Ekonomists*, 1922. gada 15. aprīlis., 17.lpp.
9. Piezīmes sakarā ar Latvijas atzīšanu de iure, *Latvijas Sargs*, 1919. gada 25. jūlijs., 3.lpp.
10. Priekšrocības, *Latvijas Vēstnesis*, 1921. gada 13. septembris., 2.lpp.
11. Reiz agrā pavasarī, *Segodņa.*, 1921. gada 10.marts., 2.lpp.

Literatūra

1. Adelman J. R., *The dynamics of Soviet foreign policy.*, New York: Harper & Row, 1989., p. 54. - 63.
2. Andersons E., *Latvijas vēsture 1920 – 1940: ārpolitika.*, 1. sēj., Stokholma: Daugava., 1982., 72. - 112. lpp.
3. Andersons E., *Latvijas vēsture 1914 - 1920.*, Stokholma: Daugava, 1967., 103. - 115. lpp.
4. Armstrong D., *Revolutionary Diplomacy.*, *Diplomacy vol.2* / ed. by Josson C., Langhorne R., London : SAGE Publications, 2004., p. 381. - 392.
5. Bahmanis K., *Latvieši Ukrainā 1917. – 1919. gados.*, Rīga, 1926., 218. - 240. lpp.
6. Bergmanis A., Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20.gadsimta 20. - 30. gados., *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.*, Nr. 3., 2010., 69. - 114.lpp.
7. Berridge G. R., *Diplomacy : theory and practice.*, New York: Palgrave Macmillan, 2005., p. 1. - 19.
8. Berridge G. R., *Diplomacy: Theory and Practice*, London: Prentice Hall, 1995., p.1
9. Bērziņš V., Latvijas ārpolitika 1920. - 1925. gadā: Problēmas un risinājumi., *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Bibliogrāfija. darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā/* Sast. J. Bērziņš., Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2000., 97. - 111. lpp.

10. Booth- Gore L., *Satow's Guide to Diplomatic practice*, London: Longman, 1979., p.3.
11. Brusbārdis R., Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas (1920 – 1925)., *Latvijas vēsture.*, Nr. 1., 2011., 35. – 47. lpp.
12. Butkus Z., Vācijas un PSRS diplomātiskās sadarbība Baltijas valstīs 1920. - 1940. gadā., *Latvijas vēsture.*, Nr.3., 2000., 83. - 89. lpp.
13. Carr E.H., *The Russian revolution : from Lenin to Stalin : (1917-1929)*., New York : Palgrave/Macmillan, 2004., p. 2. - 49.
14. Carr E.H., *The Twenty years' crisis, 1919-1939 : an introduction to the study of international relations.*, New York. : Palgrave Macmillan, 2001., p. 86. - 88., 124.- 127.
15. Craig G. A., *Diplomacy 1919 - 1939*, New York: Atheneum, 1965, p. 234. - 281.
16. Debo R. K., G. V. Chicherin: A Historical Perspective., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994., p. 21. - 30.
17. Debo R., K., *Survival and Consolidation: The Foreign Policy of Soviet Russia.*, McGill-Queen's University Press, 1992. p. 56. - 68.
18. Faidžiss O., *Čukstētāji: privātā dzīve Staļina Krievijā.*, Rīga: Zvaigzne ABC, 2011., 27. - 43. lpp.
19. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M., *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis* , Rīga : Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993., 6. - 17., 32. - 43. lpp.
20. Fidges O., *Peoples Tragedy: Russian Revolution 1891 - 1924*, Pimlico, 1997., p. 752. - 773., 786. - 825.
21. Fink C., The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994., p. 11. - 21.
22. Fleron F., Hoffmann E., Laird R., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991. Classic and Contemporary Issues*, Transaction Publishers, 2006., p. 1. - 49.
23. Gorodetsky G., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994. p.22.
24. Gorodetsky G., The Formulation of Soviet Foreign Policy - Ideology and Realpolitik., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991.*, Frank Class Publishers, 1994., p. 30. - 45.
25. Knight A. W., The KGB and Soviet Foreign Policy., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991. Classic and Contemporary Issues*, Transaction Publishers, 2006., p. 464. - 488.
26. Hobsbawm E., *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality.* Canto (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. p. 133
27. Hoffmann E. P., Soviet Foreign Policy Aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev., *Soviet Foreign Policy 1917 - 1991. Classic and Contemporary Issues*, Transaction Publishers, 2006., p. 49. - 72.
28. Jēkabsons Ē., Latvijas attiecības ar Ukrainas Tautas republiku (1919-1921)., *Latvijas vēsture .*, Nr.4., 2003., 58. - 69. lpp.

29. Jēkabsons Ē., Latvijas diplomāta liecība par stāvokli Latvijas un Padomju Krievijas robežās un Maskavā 1922. gada beigās, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2003., 75. - 86. lpp.
30. Kasparavičs A., Padomju Savienības diplomātiskā darbība Baltijas valstīs 1919. - 1939. gadā., *DPU Raksti XI*, 2001., 59. - 65. lpp.
31. Križevica S., Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošana 1918. gada novembris - 1919. gads, *Latvijas Arhīvi*, Nr.4., 1999., 58. - 72. lpp.
32. Lerhis, A. Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1998. Nr.2, 100.- 128.lpp.
33. Lerhis A., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918 - 1941*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005., 133. - 145. lpp.
34. Līgotņu J., *Zigfrīds Meierovics : mūžs, darbs, liktenis.*, Rīga : Valters un Rapa, 2001., 86. - 98., 111. - 113. lpp.
35. Macmillan M., *Paris 1919: six months that changed the world*, New York: Random House, 2003. p. 476. - 489.
36. Nicolson H., *Diplomacy.*, London: Oxford University Press, 1939., p.126
37. Nicolson H., *Diplomacy Then and Now.*, *Diplomacy vol.2* / ed. by Josson C., Langhorne R., London : SAGE Publications, 2004., p. 334. - 342.
38. Pipes R., *Russian Revolution 1899 - 1919*, London : Fontana Press, 1992., p. 528.
39. Pipes R., *The formation of the Soviet Union 1917-1923.*, New York : Atheneum, 1968., p. 242. - 297.
40. *Private diplomacy with the Soviet Union.*, ed. Newsom D. D., New York: University Press of Amerika, 1987., p. 117. - 129.
41. Puga A., *Eiropa: Latvijas un Krievijas 1920. gada miera līgums : dokumenti, liecības un atziņas.*, Rīga : Zvaigzne ABC, 2010., 132. - 181. lpp.
42. Read C., *From Tsar to Soviets. The Russian people and their revolution 1917 – 21*, London : UCL, 1996., p. 82. - 101.
43. Schild G. M., *Between Ideology and Realpolitik: Woodrow Wilson and the Russian Revolution, 1917-1921*, Praeger., 1995., p. 32. - 38.
44. Service R., *Lenin: A Biography.*, Belknap Press., 2000., p. 208. - 215.
45. Skujenieks M., *Latvija: zeme un iedzīvotāji*, Rīga: Gulbis, 1927., 202. - 215., 374. - 378., 641. - 643., 680. lpp.
46. *Starptautisko attiecību problēmas : Latvija, Baltija, Eiropa*, red. Feldmanis I., Zunda A., Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005., 28. - 42. lpp.
47. Steiner Z., *The Lights that failed. European International History 1919 – 1933.*, Oxford University Press, 2005., p. 53. - 62.
48. Stranga A., *Ebreji Baltijā : no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam : 14. gadsimts - 1945. gads.*, Rīga : LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2008., 428., 450. lpp.
49. Stranga A., *Krievijas un Latvijas saimnieciskās attiecības 1920 - 1927.*, *Latvijas vēsture.*, Nr.1., 1993.

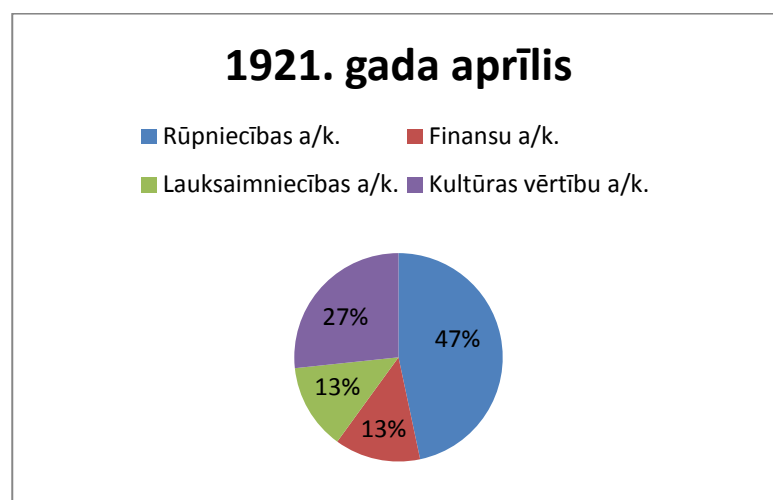
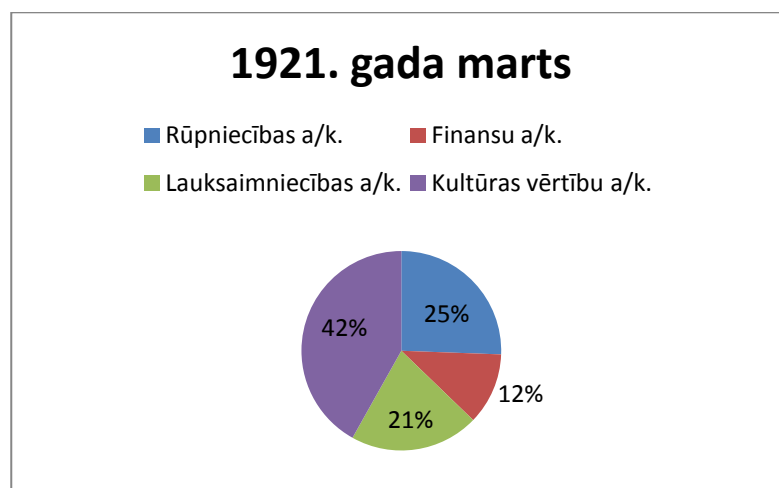
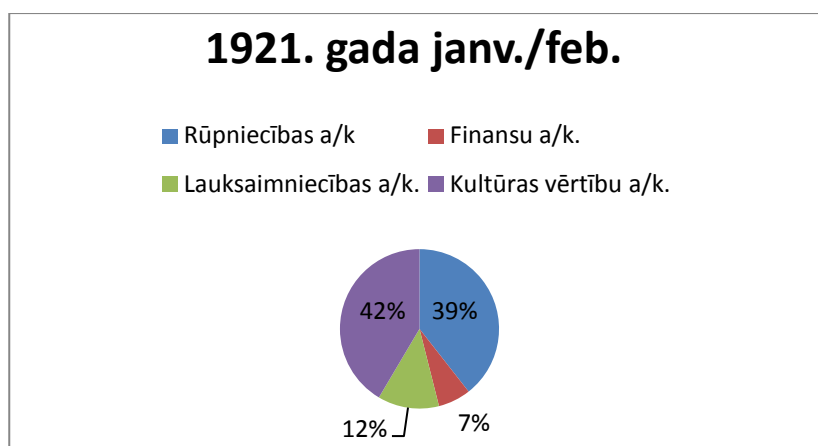
50. Stranga A., *Latvijas - padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā : Latvijas - padomju Krievijas attiecības 1919.-1925. gadā.*, Rīga : Fonds "Latvijas vēsture", 2000., 62. - 73., 78. - 102., 111. - 138. lpp.
51. Ščerbinskis V., Latvija un Karēlijas sacelšanās 1921-22., *Latvijas Arhīvi.*, Nr.4., 2002., 84. - 97. lpp.
52. Tannbergs T., Par Baltijas vietu Padomju Savienības militārajos plānos 1920. - 1930. gadā. No pasaules revolūcijas līdz konkrētiem militārplāniem., *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, 4. sēj., Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas vēsture" fonds., 2003., 147. - 171. lpp.
53. Varslavāns A., *Latvija starpvalstu attiecību sistēmā: pirmā desmitgade 1919 - 1929*, Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008., 35. - 56., 114. - 123. lpp.
54. Volkogonov D., *The Rise and Fall of the Soviet Empire: Political Leaders from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins Publishers, 1998., p. 2. - 82.
55. Watson A., *Diplomacy: the Dialogue between States*, London: Methuen, 1982., p.201.
56. *20. gadsimta Latvijas vēsture.*, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts., red. Bērziņš V., Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds., 2003., 562. - 569. lpp.
57. *Внешняя политика России. Источники и историография.*, Ред .Хевролина М. В., Москва : Ин-т истории СССР, 1991., ст. 3. - 8.
58. *Советская внешняя политика 1917-1945 гг. : поиски новых подходов.*, Ред. Нежинский Л.Н., . Николаев Л.Н., Чубаров В.В., Москва : Международные отношения, 1992., ст. 8. - 63.
59. Нежинский Л.Н., *В интересах народа или вопреки им? : советская международная политика в 1917–1933 гг.* М. : Наука, 2004., ст. 47. - 66., 97. - 155.
60. O'Connor T. E., *Георгий Чичерин и советская внешняя политика, 1918-1930.*, Москва: Прогресс, 1991., ст. 18. - 30.

Uzziņu literatūra:

1. Adikibi O., Balleine B., Breuilly E. u.c., *Ideju vārdnīca : domātāji, teorijas un jēdzieni filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā.*, Rīga : Zvaigzne ABC, 1999., 111., 281., 387. lpp.
2. *Encyclopedia of Espionage, Intelligence and Security.*, ed. Lerner K. L., Lerner B.W., Gale. ,2003., p. 238. - 240.
3. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918-1991 : biogrāfiskā vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga : Zinātne, 2003., 13. - 35., 99. - 100., 327. - 328., 385. - 386., 408. - 410. lpp.
4. *Latvijas armijas augstākie virsnieki. 1918 - 1940. biogrāfiska vārdnīca.*, sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., Rīga, 1998., 282. lpp.

5. Похлебкин В. В., *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах : справочник.*, Москва : Международные отношения, 1995., ст. 265. - 285.

Pielikums

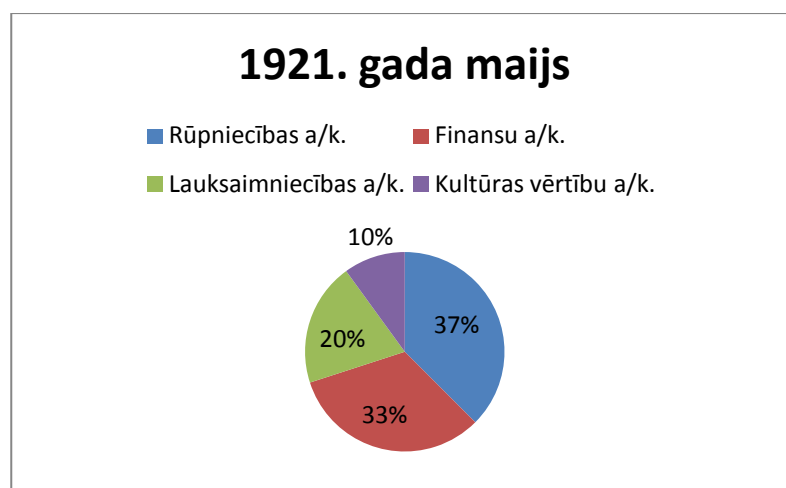

²⁸⁴ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l, 280. - 601.lp.

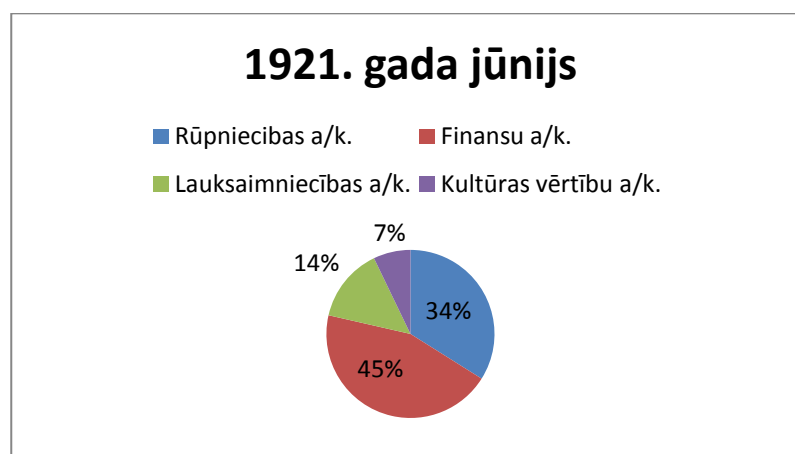
²⁸⁵ Turpat.

²⁸⁶ Turpat.

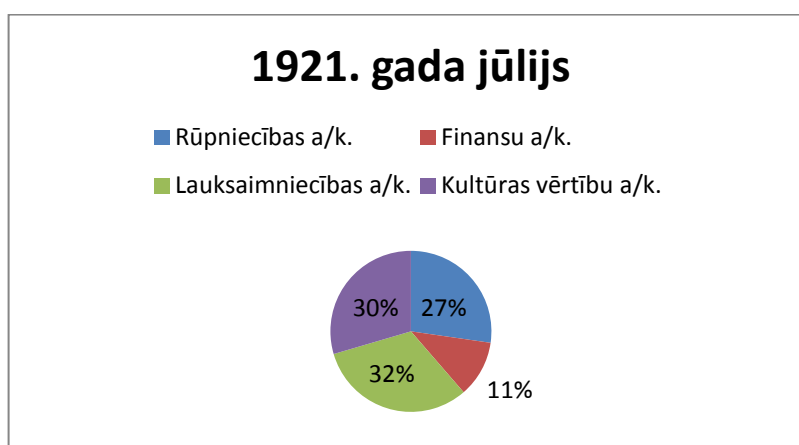
Pielikums Nr.4.²⁸⁷

Pielikums Nr.5.²⁸⁸

Pielikums Nr. 6.²⁸⁹

²⁸⁷ LVVA., 2575.f., 14. apr., 60.l, 280. - 601.lp

²⁸⁸ Turpat.

²⁸⁹ Turpat.

LR Ārlietu ministra Z.A. Meierovica nota Padomju Krievijas Ārlietu tautas komisāram G. Čičerinam par abu valstu diplomātisko sadarbību 1921. gada 28. jūlijā.

G. V. Čičerinam
Padomju Krievijas Ārlietu tautas komisāram

Ārlietu tautas komisāra Kungs,

"Jau no paša sākuma kopš miera attiecību nodibināšanas starp Padomju Krieviju un Latviju mana valdība ir centusies izpildīt Miera līguma nosacījumus. Neskatoties uz mūsu pastāvīgajiem centieniem izveidot draudzīgas kaimiņattiecības ar padomju Republikas valdību, neskatoties uz mūsu pūlēm izvērst priekšnoteikumus ekonomiskai sadarbībai.. no Krievijas puses mēs, par nožēlošanu, neesam redzējuši nopietnu vēlēšanos nākt pretī mūsu centieniem.

Visa gandrīz gadu ilgušī politiskā un ekonomiskā sadarbības prakse parāda, cik maz Padomju Valdība rēķinās pati ar savām saistībām un cik viegli tā pārkāpj Miera līgumu. Vēršu uzmanību tikai uz dažiem faktiem: ..V. Grīnberga nošaušana Jekaterinburgā. Mēs vēl joprojām neesam saņēmuši atbildi uz savu 10. marta notu...Tāpat 22. martā Petrogradā nošauts Latvijas pilsonis Kārlis Ziberts...Tāpat jāmin arī Latvijas pilsoņa Ivana Kovaļevska arests Anapā, kas tika uzaicināts pildīt amatu mūsu pārstāvniecībā Maskavā, kā mēs vairākkārt ziņojām ĀTK. Pēc pienākušajām ziņām, Kovaļevskis ir nošauts..

Tāpat norādu uz tālākiem pārkāpumiem saskaņā ar miera līgumu un bēgļu konvenciju, saistībā ar mūsu bēgļu un viņu īpašuma izsūtīšanu uz Latviju. Nezināmu iemeslu dēļ daudzi no viņiem nemaz neiekļūst ešelonos, tā kā dažas padomju iestādes, piemēram, VČK uzskata sevi par tiesīgām izstrīpot no bēgļu sarakstiem personas pēc saviem ieskatiem. Tā, piemēram, ešelonā Nr.4, kas izgāja no Novgorodas 2. martā un bija apstiprināts no Krievijas valdības, atradās 285 cilvēki, no kuriem apmēram 76 cilvēki pēc tam, kad "draudzīgās iestādes" tika izskatījušas sarakstu, tika svītroti, pie kam, svītrotu vidū izrādījās visi vīrieši vecumā no 18. - 30.g. Vēl divi līdzīgi incidenti Maskavā..Arestētie Latvijas pilsoņi, neskatoties uz vairākkārtēju mūsu vēršanos pie Padomju valdības, vēl nav atbrīvoti. Pārkāpumus, kurus

²⁹⁰LVVA., 2575.f., 14. apr., 111. l., 102. - 106.lp

pieļauj vietējā pārvalde provincē, nevar ne uzskaitīt..Īpašums, kas atņemts mūsu bēgļiem uz robežas vēl joprojām nav atgriezts...Bēgļiem regulāri atņem īpašumu, par kuru tiem ir atļaujas no Padomju pārvaldes ar ieganstu, ka izdot šādas atļaujas var tikai centrālās Padomju iestādes. Šādas prasības pilnībā anulē bēgļu tiesības uz sava īpašuma izvešanu, šādu atļauju dabūšana ir stingri apgrūtināta, ņemot vērā pārvietošanās apstākļus Padomju Krievijā .Dzīvojošiem tālu provincē tas absolūti nav pieejams.

Pārkāpjot līguma 8. punktu, daudzi Latvijas pilsoņi vēl joprojām nav demobilizēti un atrodas Sarkanajā armijā. Saskaņā ar 20. punktu Krievijas valdība apņemas atbrīvot apcietinātos Latvijas pilsoņus, kas izcieš sodu par politiskām vai disciplinārām lietām, kas notikušas pirms miera līguma.. neskatoties uz to, ka no līguma ratifikācijas momenta pagājuši jau gandrīz 10 mēneši un neskatoties uz vairākkārtējiem lūgumiem..gandrīz visi (ieslodzītie) ar nelieliem izņēmumiem turpina atrasties cietumos..Tāpat tas attiecas arī uz pilsoņiem, kas sodīti par noziegumiem un krimināllietām pēc līguma noslēgšanas.

Tāpat nevar tikt uzskatīts par apmierinošu darbs Jauktajā Krievijas - Latvijas reevakuācijas komisijā. No 30. tūkstošiem vagonu, kas tika izvesti uz Krieviju, Latvijā 18. mēnešu laikā atgriezti ne vairāk kā 100 vagonu. Pārspīlēti formālas ir Krievijas delegācijas prasības Jauktajai komisijai, šķēršļi, kādus mūsu pilsoņiem liek ceļā pie viņu īpašuma reevakuēšanas. Vērojama neļaušana izbraukt mūsu komisijas locekļiem uz vietām un vispārējā attieksme pret komisijas locekļiem (vairāku personu brīvības atņemšana). Krievijas valdība augstākajā mērā bremsē komisijas darbību un tādējādi aizkavējas mūsu karā izpostītās valsts saimnieciskā atjaunošana.. Pēdējā laikā tiek veiktas visas iespējamās aizkavēšanās, lai kavētu Krievijas valdības un Latvijas valdības apstiprinātus no Maskavas izvedamus īpašumus. Tā 10. jūlijā Maskavā tika aizturēts un atgriezts vilciens ar Daugavpils gulšņu rūpnīca, tās pavadoņi arestēti bez kādas apsūdzības izvirzīšanas. Tādos pašos apstākļos aizturēti Latvijas Valsts pārraudzībā nodotie vagoni ar mehāniskās darbnīcas "Titanik" iekārtām, kā arī apavu fabrika "Standart"..Arī liela daļa no mūsu tiesvedības dokumentiem vēl joprojām nav atgriezti no Petrogradas.

Saskaņā ar Miera līgumu Padomju Valdība apņemas karā izpostīto zemnieku māju atjaunošanai atļaut Latvijas valdībai tiesības uz mežu materiāliem 100 000 desetīnu lielumā pēc iespējas tuvāk robežai, dzelzceļam un upju ceļiem. Saskaņā ar Krievijas delegācijas piedāvājumu par mežu koncesijas izstrādi š.g 4. jūnijā, noskaidrojās, ka Krievijas valdība

piedāvā tikai 22500 desetīnas. Šāds piedāvājums neatbilst miera līgumam un ir daudz par mazu.

Pārsteidzoša savā atklātībā ir aģitācija pret Latvijas valdību un viņas pārstāvjiem, kas pēdēja laikā parādās padomju presē, kā arī no organizāciju un atbildīgu padomju ierēdņu puses. Šāda aģitācija ir klajš miera līguma 4. punkta pārkāpums..

Aplūkojot mūsu pilnvaroto pārstāvju stāvokli Padomju Krievijā, nākas konstatēt, ka viņiem nākas strādāt krasi nelabvēlīgos apstākļos. Mūsu konsulārajām pārvaldēm nav tiesību uz tiešu saziņu ar vietējo varu, kā arī brīvu pārvietošanos), kas lielā mērā bremsē viņu darbību. Mūsu atbildīgām personām nav garantēta pat personas neaizskaramība.

Neskatoties uz Miera līguma nosacījumiem, Krievijas valdība attiecībā uz Latviju izved politiku, kas ir klaji nepieņemama, pārkāpj suverēnas valsts tiesības un tos priekšnoteikumus, kas nepieciešami abu valstu normālai ekonomiskai attīstībai.

Latvijas valdība uzskata, ka tikai precīza Miera līguma izpilde var sekmēt labas kaimiņattiecības un ekonomisko sadarbību, kas ir īpaši nepieciešams abām valstīm pēc tik ilgstoša un postoša pasaules kara..

(Z. A. Meierovics)

(Ē. Feldmanis)

1921.gada 25. jūlijā

